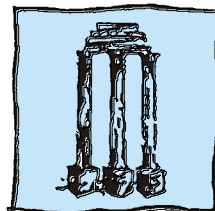

ART

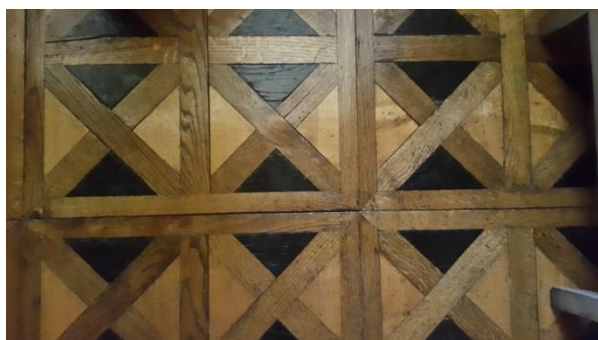
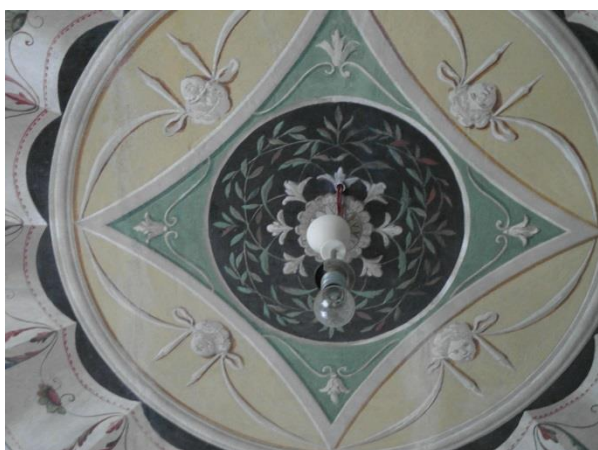

FORUM[®]

BADANIA HISTORYCZNE, INWENTARYZACJA KONSERWATORSKA, WYNIKI WSTĘPNYCH BADAŃ STRATYGRAFICZNO-ODKRYWKOWYCH, ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE, ORAZ PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH DLA WNEŹRZ I ELEWACJI

W ramach zadania p.n. „ Opracowanie dokumentacji projektowej na wykonanie prac remontowo- konserwatorskich budynku Zamku w ramach przedsięwzięcia „Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego dawnej Ordynacji Łańcuckiej poprzez prace remontowo-konserwatorskie oraz wykreowanie nowych przestrzeni ekspozycyjnych OR-KA II, III, IV, VII”.

MUZEUM-ZAMEK W ŁAŃCUCIE.
TOM II

Konserwacja
zabytków
Architektura
Budownictwo

ART FORUM
Bożena Boba-Dyga

ul. Św. Gertrudy 9/9A
31-046 Kraków
Biuro:
ul. Św. Gertrudy 9/14A
31-046 Kraków
tel./fax: (12) 429 59 06
tel. GSM +48 602 25 25 11
+48 602 25 25 10

e-mail:
art-forum@krakow.home.pl
www.artforum.net.pl

KRAKÓW2015

Konto:
MultiBank PL59 1140 2017
0000 4302 0748 7939

NIP: 675-103-14-35
1430207487939

KARTA TYTUŁOWA

I A. IDENTYFIKACJA OBIEKTU

1. **Rodzaj zabytku:** Zamek w Łańcucie
2. **Nr rejestru zabytków:** nr rejestru A-1023, decyzja z dnia 27 sierpnia 1979 r.
3. **Lokalizacja:** ul. Zamkowa 1, 37-100 Łańcut
4. **Autor:** 1629-1642 – Maciej Tropola był autorem budowy lub przebudowy Zamku; po 1688 – prawd. Tylman von Gameren; 1766-1816 –Piotr Aigner, Christian Kamsetzer, Bogumił Zug, Vincenzo Brenna i inni; 1822-62 - Jan Griesmeyer; 1890-1915 - Amand Bauqué i Albert Pio; po 1915 – Fritz Sobotka, Tadeusz Stryjeński, Tadeusz Dachowski, Antoni Kunz
5. **Data powstania:** początek XVII w. lub 1629-42; przebudowywany - 1766-1816, 1822-1862, 1890 – 1915; 1945 – utworzono muzeum; 1963 – adaptacja oficyny na restaurację
6. **Funkcja:** wystawiennicza - muzeum
7. **Technika wykonania:** mury wykonane z cegły, elewacje – tynkowane i malowane, portale z piaskowca, gzyms wieńczący częściowo z piaskowca, wieże tynkowane i malowane i wyłożone okładziną ceglana; w piwnicach wątek kamienno-ceglany, ściany miejscami tynkowane; pomieszczenia – ściany tynkowane, pokryte polichromią i sztukateriami lub obite tkaniną i tapetami; posadzki – marmurowe, terazzo w Wielkiej Sieni i na korytarzu parteru terazzo, płytki ceramiczne i parkiety drewniane, w pokojach parkiety drewniane; stolarka drzwiowa – drewniana i metalowa, częściowo przeszklona; stolarka okienna – drewniana z okuciami, zamkami i klamkami metalowymi, miejscami kraty w oknach i drewniane żaluzje
8. **Właściciel:** Muzeum - Zamek w Łańcucie
ul. Zamkowa 1, 37-100 Łańcut
9. **Użytkownik:** Muzeum - Zamek w Łańcucie
ul. Zamkowa 1, 37-100 Łańcut

I B. DANE DOTYCZĄCE PROJEKTU KONSERWATORSKIEGO

1. **Zleceniodawca:** Muzeum - Zamek w Łańcucie
ul. Zamkowa 1, 37-100 Łańcut
2. **Wykonawca projektu:**
ART FORUM Bożena Boba-Dyga
ul. Św. Gertrudy 9/9A, 31-046 Kraków
na zlecenie:
Nizio Design International
ul. Inżynierska 3/4, 03-410 Warszawa
3. **Konservator prowadzący:** mgr Bożena Boba-Dyga, konserwator dzieł sztuki
mgr Sabina Szkodlarska, konserwator dzieł sztuki
4. **Badania konserwatorskie:** mgr Kaja Szkodlarska, mgr Katarzyna Kasperkowicz, · mgr Marek Sawicki
5. **Autor programu konserwatorskiego:** mgr Bożena Boba-Dyga
mgr Sabina Szkodlarska
6. **Wykonawca dokumentacji:** mgr Bożena Boba-Dyga, konserwator dzieł sztuki
mgr Sabina Szkodlarska, konserwator dzieł sztuki
mgr Marek Sawicki, konserwator dzieł sztuki
mgr inż. arch. Paulina Łyziak-Dyga, architekt
mgr Kaja Szkodlarska, konserwator dzieł sztuki
mgr Katarzyna Kasperkowicz, konserwator dzieł sztuki
mgr Wiktoria Kałwak, historyk sztuki
mgr inż. arch. Andrzej Karbowski, architekt
7. **Autorzy fotografii;** mgr inż. arch. Paulina Łyziak-Dyga
mgr Kaja Szkodlarska
fot. Wojciech Szkodlarski

Spis treści

KARTA TYTUŁOWA.....	2
ZAŁOŻENIA OGÓLNE DLA CAŁOŚCI PRAC KONSERWATORSKICH W MUZEUM ZAMEK W ŁAŃCUCIE.....	6
CHRONOLOGIA BUDOWY ZAMKU	8
PLANY I WIDOKI ZAMKU	16
PIWNICE.....	26
GENERALNE ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE DOTYCZĄCE PIWNICZNEGO KOMPLEKSU ŁAŻNI RZYMSKICH.....	36
PARTER POM 21-SCHODY DO ŁAŻNI	62
POMIESZCZENIE 21.....	66
WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE	67
POMIESZCZENIE 033- WINDA GOSPODARCZA.....	68
POMIESZCZENIE 033	71
WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE	72
PIWNICE POM 034-ŁAŻNIE RZYMSKIE.....	74
POMIESZCZENIE 34.....	80
WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE	89
PIWNICE POM 035-ŁAŻNIE RZYMSKIE.....	91
POMIESZCZENIE 35.....	94
WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE DOTYCZĄCE POMIESZCZEŃ 21, 35, 36, 37.	96
PIWNICE POM 036-ŁAŻNIE RZYMSKIE.....	99
POMIESZCZENIE 36.....	102
PIWNICE POM 037-ŁAŻNIE RZYMSKIE.....	106
POMIESZCZENIE 37.....	112
PIWNICE POM 038-ŁAŻNIE RZYMSKIE.....	121
POMIESZCZENIE 38.....	133
WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE POMIESZCZENIA 38,39,40	143
PIWNICE POM 039-ŁAŻNIE RZYMSKIE.....	146
POMIESZCZENIE 39.....	149
PIWNICE POM 040-ŁAŻNIE RZYMSKIE.....	152
POMIESZCZENIE 40.....	155

PROGRAMY PRAC KONSERWATORSKICH.....	157
A. KONSERWACJA TYNKÓW I SZTUKATERII.....	158
A.1 Konserwacja tynków – sklepienia i sufity monochromatyczne ze sztukaterią.....	158
A.2 Konserwacja tynków – sufity - monochromia.....	160
A.3 Konserwacja tynków – sklepienia i sufity - polichromia	161
A.4 Konserwacja tynków ściany - monochromia	161
A5 Konserwacja tynków ściany – polichromia	162
A.7 Polichromia na podłożu płóciennym, na ścianie.....	163
B. KONSERWACJA DREWNA.....	164
B.1 Elementy drewniane polichromowane złożone z demontażem	165
B.1a Elementy drewniane polichromowane złożone bez demontażu	167
B.2 Elementy drewniane polichromowane z demontażem.....	169
B.2a Elementy drewniane polichromowane bez demontażu	171
B.3 Elementy drewniane niepolichromowane intarsjowane, politurowane, woskowane	172
B.5 Konserwacja stolarki okiennej z żaluzjami.....	173
B.6 Konserwacja posadzek drewnianych	175
B.7 Polichromia na podłożu drewnianym	175
C. KONSERWACJA TKANINY	177
C.1 Tkanina obiciowa i podkładowa	177
C.2 Tkanina jedwabna	178
D. KONSERWACJA BAKELITU	178
E. KONSERWACJA METALU	178
E.1 Metal – miedź, brąz, cyna	178
E.2. Metal – stal malowana lub lakierowana.	179
F. KONSERWACJA KAMIENIA	179
F1. Marmur.....	179
F. 2. Kamień – piaskowiec.	180
G. KONSERWACJA GLAZURY I CERAMIKI	181
H. KONSERWACJA CEGŁY.....	181
I. SZKŁO	182
PIWNICE.....	182
PIWNICE POM 21 – SCHODY DO ŁAŹNI RZYMSKICH	182

PIWNICE POM 033 - WINDA GOSPODARCZA.....	183
PIWNICE POM 034-ŁAŹNIE RZYMSKIE.....	183
PIWNICE POM 035-ŁAŹNIE RZYMSKIE.....	184
PIWNICE POM 036-ŁAŹNIE RZYMSKIE.....	184
PIWNICE POM 037-ŁAŹNIE RZYMSKIE.....	185
PIWNICE POM 038-ŁAŹNIE RZYMSKIE.....	185
PIWNICE POM 039-ŁAŹNIE RZYMSKIE.....	186
PIWNICE POM 040-ŁAŹNIE RZYMSKIE.....	187
BIBLIOGRAFIA	187

ZAŁOŻENIA OGÓLNE DLA CAŁOŚCI PRAC KONSERWATORSKICH W MUZEUM ZAMEK W ŁAŃCUCIE

1. Wszystkie elementy architektury Zamku wraz z jego historycznym wyposażeniem, oraz instalacjami objęte są ochroną konserwatorską.
2. Obecna dokumentacja opracowana została w oparciu o kwerendę materiałów archiwalnych, badania konserwatorskie, badania archeologiczne, georadarowe, geologiczne, konstrukcyjne. Przeprowadzone badania mają charakter sondażowy i zaleca się poszerzenie prac na etapie wykonawczym. W przypadku wystąpienia nowych danych konieczna będzie kontrola i korekta opracowanych programów. Wszelkie zmiany należy konsultować i zatwierdzić komisyjnie.
3. Planowane prace zakładają, w najszerszym możliwym zakresie, przywrócenie wyglądu Zamku w Łańcucie z okresu międzywojnia.
W ramach tych prac zakłada się odsłonięcie i konserwację polichromii ścian, sufitów, stolarki i wyposażenia historycznie integralnie związanego z pomieszczeniami z tego okresu. Dotyczy to ram, kominków, pieców, mebli trwale związanych z salami. Należy pamiętać jednak o tym, iż pod warstwami przemalowań mogą znajdować się starsze historycznie cenne warstwy. Prowadzone prace nie mogą powodować ich destrukcji. Należy ograniczyć do minimum wszystkie ingerencje w obiekt, a prace wykonywać z poszanowaniem jego wartości artystycznych i historycznych oraz z pozostawieniem patyny czasu.
4. Przywrócenie pomieszczeniom wyglądu z początków XX wieku wymagać będzie wykonania niezbędnych rekonstrukcji. Prace te w pierwszym rzędzie należy oprzeć o istniejące analogie na terenie zamku , dokumentację archiwalną zdjęciową, dokumentację archiwalną opisową, a w razie braku powyższych danych należy

wykonać projekt rekonstruowanego elementu do akceptacji przez Zmawiającego i Komisję Konserwatorską.

5. Rozpoczęcie wszelkich prac konserwatorskich poprzedzić muszą badania konserwatorskie obejmujące swym zakresem poszerzenie badań odkrywkowo-sondażowych, badania chemiczne, mykologiczne, badania zasolenia tynków.
6. Odnalezione wcześniejsze historycznie warstwy należy zakonserwować i pozostawić je w formie odkrywek i świadków. Równocześnie, analogiczne postępowanie zaleca się w przypadku podjęcia decyzji o usuwaniu warstw młodszych. Zakres i rodzaj tych prac należy ustalać na Komisjach Konserwatorskich.
7. Etapowanie prac należy rozpocząć od przeprowadzenia prac izolacyjnych budynku, oraz ustabilizowaniu warunków wilgotnościowych murów, odsoleniu oraz odgrzybieniu. Należy przeprowadzić kontrolę orynnowania i orurowania. Prace konserwatorskie można rozpocząć po wyeliminowaniu czynników niszczących.
8. Zabieg dezynfekcji należy wykonać zgodnie z wytycznymi zawartymi w opracowaniu mikologicznym.
9. Instalacje wodne i elektryczne w Zamku w Łańcucie pochodzą z przełomu XIX i XX wieku i jako takie stanowią zabytek techniki.
Wymianę instalacji elektrycznej należy przeprowadzić w starych pierwotnych rurach i tylko w sytuacjach niezbędnych dopuszcza się zakładanie nowych.
Historyczną instalację zarówno wodną jak i elektryczną należy pozostawić w pierwotnym umiejscowieniu nawet w przypadkach, gdy w miejsce starej należy prowadzić nowe linie. W jak najszerszym zakresie należy wykorzystać istniejący historyczny osprzęt / gniazdka, oprawy, sprzęt sanitarny, lampy, haki, rury, kratki wentylacyjne, itp./.
Historyczny osprzęt należy poddać niezbędnej konserwacji.
10. Wymaga się by prowadzenie wszelkich nowych instalacji przebiegało w miejscach starych przekuć z zachowaniem zabytkowego osprzętu. Dotyczy to wszelkich instalacji elektrycznych, wodno-kanalizacyjnych oraz wszelkich innych ewentualnych instalacji nowoprojektowanych, które należy umieścić w miarę możliwości w historycznych przekuciach. W przypadkach wyjątkowych i budzących wątpliwości, konieczne będzie zaprojektowanie nowych przekuć pod nadzorem konserwatorskim, w miejscach ustalonych komisyjnie. Wszelkie wypusty instalacji wodno-kanalizacyjnej i punkty elektryczne - jak włączniki, gniazdka itp. - należy umieścić w miejscach historycznych, na podstawie dokumentów archiwalnych i fotografii, jak również na podstawie analizy stanu zachowania in situ, a nowo projektowane w miejscach ustalonych z zespołem konserwatorskim.
11. Elementy wyposażenia sanitarnego, jak wanny, zlewy oraz zabytkową armaturę należy przywracać zgodnie z dokumentacją konserwatorską, inwentaryzacyjną i historyczną, zarówno pod kątem lokalizacji, jak też kształtu poszczególnych elementów. Uszanować należy również zabytkowe rozdzielnie elektryczne i osprzęt (zabytki techniki) oraz nietypowe instalacje - np. akustyczne (zachowane w łaźni rzymskiej) - zaleca się ich ponowne uruchomienie.

12. Brakujące elementy należy projektować w oparciu o istniejące zachowane elementy pochodzące z pierwotnego wystroju lub analogie.
13. Projekt odtworzenia Łaźni Rzymskich oraz Kuchni należy wykonać w oparciu o zachowane archiwalia oraz zachowane elementy wyposażenia obu kompleksów. Projekt odtworzenia Łaźni Rzymskich powinien obejmować kompletne wyposażenie oraz usprawnienie instalacji wodnych i elektrycznych itp.
14. Niniejsze opracowanie w zakresie planowanych prac konserwatorskich wewnątrz zamkowych zawiera program prac dotyczący tylko stolarki okiennej wewnętrznej gdyż jej kolorystyka dopasowana jest do rozwiązań estetycznych konkretnych pomieszczeń.
15. Do realizacji prac konserwatorskich i budowlanych należy stosować materiały dedykowane do obiektów zabytkowych.
16. Ze względu na rangę, złożoność i trudność planowanych prac konserwatorskich, wszelkie prace prowadzone muszą być przez dyplomowanych konserwatorów dzieł sztuki posiadających doświadczenie zawodowe, zgodnie ze sztuką konserwatorską.
17. Prace remontowo- budowlane prowadzone muszą być pod nadzorem dyplomowanego konserwatora dzieł sztuki.
18. Należy dokumentować na każdym etapie postęp prac w formie fotograficznej i opisowej.

CHRONOLOGIA BUDOWY ZAMKU

1. **Przełom 3 i 4 ćwierci XVI w.** - zdaniem Janusza Bogdanowskiego wieża południowo-zachodnia powstała na przełomie 3 i 4 ćwierci XVI w. – jako wieża obserwacyjna systemu obronnego miasta [patrz: Il. 1].
2. **1586-1610** – Łańcut należał do Stanisława Stadnickiego zw. „Diabłem”. Janusz Bogdanowski uznał, że południowa partia skrzydła zachodniego zamku była pierwotnie kasztel, czyli wcześniejszym zamkiem, prawdopodobnie nieukończonym. O wzniesieniu zamku przez Stadnickiego wspomina również Alfred Potocki w swoim pamiętniku (*Pan na Łańcucie. Pamiętnik hrabiego Potockiego*, Londyn 1959). Kasztel miał zostać zniszczony w 1608 r. podczas prywatnej wojny Stadnickiego ze starostą Leżajska Łukaszem Opalińskim.
3. **Ok. 1610-28** – Zdaniem Janusza Bogdanowskiego synowie Stanisława – Władysław i Zygmunt Stadniccy - wybudowali nową siedzibę na wzgórzu, gdzie wznosi się obecny zamek. Brakuje źródeł historycznych mówiących o tym, jaki kształt miał zamek, badania architektoniczne wykazały jednak pozostałości wcześniejszych zabudowań - próba rekonstrukcji Janusz Bogdanowski [patrz: Il. 1]. Zdaniem Bogdanowskiego koncepcja obecnego założenia powstała wówczas, Lubomirski jedynie ukończył budowę wprowadzając kilka zmian.
OPIS: Całość założenia miała osiowy układ po linii południe-północ. Budynek miał kształt podkowy zamkniętej od południa murem kurtynowym lub wąską galerią

z bramą wjazdową. Kurtyna flankowana była przez dwie baszty (typ. puntone) – pd.-wsch. typowa, pd. zach. przerobiona z kwadratowej baszty poprzez dodanie szkarp (w dolnej części miała formę pięciokąta, powyżej pozostała kwadratowa). Baszty opatrzone w pojedyncze strzelnice, a w zwieńczeniu posiadały galerie strzelnicze. Badacz przypuszcza, że mury na całej elewacji były piętrowe i posiadały strychową galerię strzelniczą. Skrzydło północne było głównym skrzydłem pałacowym, wschodni front mieścił boczne skrzydło zamkowe z kuchnią, po której zachował się komin sztagowy. Poza linią skrzydeł i narożnych baszt zamek mogła otaczać fosa, lub mógł istnieć taras z przedpiersiem i przed nim fosa. Dziedziniec otaczał krużganek w skrzydle północnym i w połowie skrzydeł zachodniego i wschodniego, z klatkami schodowymi w narożach. Boczne skrzydła kończyły wyodrębnione budynki o charakterze oficyn.

Autorstwo: hipoteza o włoskim budowniczym

Uwagi: pozostali badacze wykluczają tę hipotezę ze względu na małą ilość źródeł; Maszkowska i Szanajca wspominają, że w północnej pierzei zamku zachowały się fragmenty dawniejszych murów, nie są one jednak przebadane.

4. **1629-42** – przekształcenie lub wzniesienie (przy tej hipotezie skłania się większość badaczy) zamku i twierdzy wokół z inicjatywy Stanisława Lubomirskiego – świadczy o tym łaciński napis nad bramą wjazdową: „....budowlę tę wzniósł i ozdobił. Ażeby zaś pożytkowi wspólnemu mogła służyć, twierdzę dołączył Roku Chrystusowego 1641”.
OPIS: Zabudowanie typu „palazzo in fortezza” (J. Piotrowski, A. Miłobędzki – 1-piętrowe; KZSWP, B. Majewska-Maszkowska, Z. Kossakowska-Szanajca – 2-piętrowe) – pałac czteroskrzydłowy, o planie prostokąta zbliżonego do kwadratu, zwarty, z czterema wieżami w narożach, wpisany w pięciobok bastionowych fortyfikacji typu staroholenderskiego [patrz: Il. 2, 3]. Baszty były ciężkie w przyziemiach, pozbawione dekoracji, skośnymi szkarpowymi murami wspierały ściany dwóch pięter o lżejszym i bardziej rozczłonkowanym wystroju. Nad poziomem drugiego piętra baszty zwieńczone były mocno zarysowanym gzymsem, nad którym znajdowały się galeryjki otaczające niosące hełmy kwadratowe tambury ze ściętymi narożnikami. Wieże zapewne nakryte były stromymi stożkowymi dachami. Zamek zwrócony był frontem na zachód, główne wejście prowadziło (jak obecnie) do wielkiej kwadratowej sieni przesuniętej w stosunku do osi wejścia w kierunku północnym. Skrzydła północne i wschodnie były jednotraktowe z korytarzem od strony dziedzińca wewnętrznego. Pozostałe skrzydła miały jeden trakt pomieszczeń bez korytarza. Południowe skrzydło, znacznie węższe, tworzyło rodzaj pasaży łączącego skrzydło wschodnie z zachodnim. Dwie klatki schodowe zbudowano w narożach dziedzińca, w każdej zaś z wież z oknami na cztery strony świata umieszczono wewnętrzne klatki schodowe, wiodące od piwnic aż po wyższe kondygnacje. Parter zapewne zajmowały, poza sienią i sąsiadującą z nią izbą stołową, pomieszczenia gospodarcze i skarbcę. Na piętrze znajdowało się tzw. piano nobile – apartamenty reprezentacyjne

i mieszkalne. Drugie, niższe znacznie piętro przeznaczono prawdopodobnie na mieszkania dla służby.

Elewacje: liczba osi okiennych na elewacjach była różna, we wszystkich jednak skrzydłach (z wyjątkiem południowego) zgrupowano je parami. Południowe zostało wyposażone w pięć wielkich otworów okiennych i po cztery małe okna lub blendy na odcinkach elewacji zamykających od południa skrzydła zachodnie i wschodnie. Wygląd zewnętrzny był surowy – elewacje pozbawione były podziałów architektonicznych [patrz: Il. 6].

Autorstwo: badacze przypuszczają, że **Maciej Tropola** – architekt pracujący dla Lubomirskiego m. in. przy rozbudowie zamku w Wiśniczu

Uwagi: B. Maszkowska, Z. Szanajca – nieco zapóźniona forma jak na 2 ćw. XVII w. lecz nie jest odosobnionym przykładem takiej architektury – zamki w Ujazdowie, Rzeszowie, Łobzowie, Kruszynie. Umieszczenie osi budynku w jego krótszym boku odbiega od stosowanych wówczas zasad symetrii i równowagi, podobnie jak fakt obudowania dziedzińca z trzech stron skrzydłami o mniej więcej równej szerokości, a z czwartej od południa znacznie węższym pasażem jednotraktowej galerii.

Józef Piotrowski: Zamek był pierwotnie jednopiętrowy, dwupiętrowe były jego zdaniem narożne wieże, zakończone prawdopodobnie blankami dla strzelców i przykryte dachami brogowymi (czterospadowymi).

5. **1661** – restauracja Zamku w związku ze ślubem córki Jerzego Sebastiana Lubomirskiego z Feliksem Kazimierzem Potockim.
 - zapewne wówczas miały miejsce prace nad unowocześnieniem fortyfikacji z udziałem **Tylmana von Gameren**
 6. **1688** – pożar pałacu
 7. **po 1688** – przebudowa po pożarze
 - wieże w fasadzie otrzymały barokowe hełmy z blachy miedzianej
 - przebudowa paradnej klatki schodowej od strony dziedzińca (nie da się odczytać śladów tej przebudowy);
 - na I piętrze z Wielkiego Przedpokoju wydzielono ścianką działową część od strony dziedzińca, łącząc ją z korytarzem skrzydła północnego.
 - w związku z przebudową niektórych wnętrz zmieniono nieco układu okien lub je zamurowano (nie wiadomo których wnętrz dotyczyła przebudowa)
- Autorstwo: prawdopodobnie **Tylman von Gameren** (archiwa świadczą jedynie o pracy Tylmana przy kościele parafialnym w Łańcucie)
8. **1766-1816** - etap wielkich przekształceń – czasy ostatnich Lubomirskich, marszałka koronnego Stanisława Lubomirskiego i Izabelli z Czartoryskich
 - założenie stało się rezydencją otwartą o charakterze pałacowym, założenie straciło swój charakter obronny
 - częściowo zniwelowano fortyfikacje poprzez zaadaptowanie ich na element krajobrazowy zamku, po 1821 r. rozebrano główną bramę wjazdową i wybudowano

nowy most dekorowany neogotyckimi obeliskami, zaprojektowano park angielski z licznymi budowlami ogrodowymi [patrz: Il. 9, 10].

- powstały projekty założenia cour d'honneur przed skrzydłem zachodnim, czyli reprezentacyjnego dziedzińca przed zamkiem (autor Hieronim Jędrzejewski)

dwie fazy przebudowy :

- I ETAP – 1766-1785 – [etap głównie projektowy]

- po 1771 r. - przekształcono okna w elewacji północnej i wschodniej na pojedyncze, rozmieszczone w prawie równych odstępach (w związku z przekształcaniem wnętrza tych skrzydeł)
- ok. 1780 - dobudowano do skrzydła południowego od strony wewnętrznego dziedzińca dwupoziomowy trakt Apartamentu Chińskiego
- ok. 1784 r. - dobudowano obok w przestrzeni dziedzińca nowy trakt do skrzydła południowego od strony zachodniej, mieszczący na 1 i 2 piętrze wnętrze Teatru (wystrój powstał na początku XIX w.)
- 1771-1786 - dobudowano drugi trakt skrzydła północnego (parterową, przeszkloną galerię), którą przekształcono pod koniec XIX w.
- powstał wielki, zbiorczy kuchenny przewód kominowy o dzwonowatym kształcie położony w skrzydle wschodnim, równy wysokości dwóch górnych kondygnacji, wsparty na ścianach parteru i zajmujący powierzchnię bliską rozmiarom dużej sali pałacowej
- gruntownie przekształcono apartamenty na parterze skrzydła północnego
- dekoracja Pokoju pod Orłami, Apartamentu Tureckiego, Pokoju pod Widokami, Apartamentu Brenny i Gabinetu Ordynata i zaadaptowano korytarz na garderoby i przedpokoje do apartamentów
- ok 1780 - prace we wnętrzach I piętra (projekt zmian: patrz. Il. 4 – plan ukazuje wcześniejszy układ pomieszczeń 1 piętra) – na projekcie zaznaczano nowe ścianki działowe, rozmieszczano kominki i piece, usuwano okna, by przebić inne, z korytarza w skrzydle wschodnim wydzielono dwuokienne pomieszczenie, zachodni korytarz zamknięto ścianką od korytarza północnego; powstała wówczas w skrzydle południowym Sala Kolumnowa, rokokowe malowidła w kopule wieży pd.-wsch., w północnym skrzydle Salon Bouchera, Sypialnia Księżnej i Gabinet Zwierciadlany i prawdopodobnie wykończono też pozostałe pokoje skrzydła północnego i wschodniego
- pomieszczenia parteru i drugiego piętra otrzymały dekorację w stylu pompejańskim, m. in. autorstwa Vincenzo Brenny: parter – Gabinet Ordynata, Pokój Pod Widokami, Pokoje Brenny; I piętro – Apartament Chiński, II piętro – pomieszczenia nr 217, 218, 240, 255, prawdopodobnie również 213 i 251
- przed 1792 r.(KZSP) – wzniesienie pawilonu Biblioteki – biblioteka wówczas miała prostą bryłę i pozbawiona była ryzalitów [patrz: Il. 6, 10].
- **1785-91** – podróż zagraniczna Czartoryskiej, przerwa w pracach
- **1792-1816** - Izabella Lubomirska z Czartoryskich wybrała Łańcut na swoją główną rezydencję [zmiana stylu przebudowy - nowe trendy zagraniczne, nowy rozmach prac, przebudowa w duchu klasycyzmu oraz neogotyku i orientalizmu]
- nowe zabudowania w ogrodzie - Zameczek Romantyczny (P. Aigner, F. Bauman), Oranżeria i Glorietta przed zamkiem (P. Aigner)

- przebudowa elewacji zachodniej i być może elewacji północnej w stylu neogotyckim (ściany dzielone ostrołukowymi arkadami) – ten etap znany jest jedynie z zachowanych wizerunków zamku, później przebudowany
 - ok. 1800 r.- przedłużenie skrzydła zachodniego od południa – trakt z urządzoną wówczas Wielką Jadalnią, zw. Białą Jadalnią
 - nowy wystrój apartamentów I piętra – Salon Kolumnowy, Apartament Chiński
 - powstał Pokój Bawialny i Sala Bilardowa (F. Bauman) - styl neogotycki, nie zachowały się wnętrza
 - wystrój rokokowy w kilku pomieszczeniach, przebudowa Salonu Bouchera i Sypialni Damskiej (B. Zug, Ch. Kamsetzer) oraz pomieszczenia z ok. 1800 – Sala Balowa, Biała Jadalnia, Teatr i kaplica w wieży pd.-zach. (P. Aigner, F. Bauman).
9. **1816 – 1822** - Okres Alfreda Wojciecha I i Artura Potockich (synowie Jana Potockiego, wnukowie Izabelli Czartoryskiej) – powstała ordynacja w Łańcucie. Prawdopodobnie kontynuowano podjęte przez Izabellę prace, ale bez znaczących zmian i inwestycji.
 10. **1822-1862** - własność Alfreda I Potockiego i Józefiny Marii z Czartoryskich
 - kontynuacja prac - gotycyzacja północnej i wschodniej elewacji (projekt prawdopodobnie P. Aignera)
 - ok. 1820/30 (ukończony dopiero ok. 1863 r.) - dobudowa tarasu przy skrzydle południowym (obecnie nieistniejący) w miejscu dzisiejszej Sali Werandowej na 1 piętrze; umiejscowiony był na arkadzie od ogrodu, nakryty płaskim dachem i z dwóch stron przeszklony i obwieszony żelazną galerią; projekt - Jan Griesmeyer
 - prace przy porządkowaniu terenu wokół zamku i w ogrodach
 11. **1862-1889** - Alfred II Potocki - drugi ordynat w Łańcucie – żona Maria Klementyna z Sanguszków
 - urządzenie kaplicy na parterze
 - zamek i park zostały zaniedbane
 12. **1890 - 1915** - rozbudowa i modernizacja pałacu za Romana Potockiego i Elżbiety Radziwiłłówny (dzieci Alfred Antoni i Jerzy)
 - przekształcenie rezydencji w nowoczesną, komfortową siedzibę (wzór. Pałac Kastetewiczów na Węgrzech i Larischów w Solcy) z zachowaniem zabytkowego charakteru całości
 - zbudowano nowy most przez fosę od strony południowej, zburzono starą prochownię i założono nowy powiększony park angielski
 - 1900-1903 – usunięto neogotycką dekorację elewacji, ozdobiono je czerwoną cegłąz obramieniami kamiennymi; elewacje wschodnią i północną ozdobiono dekoracją w stylu neobaroku francuskiego
 - koniec XIX w. – wzdłuż południowej części skrzydła zachodniego od dziedzińca wybudowano wąski trakt łącznikowy

- 1903r. - od południa przedłużono i nadbudowano skrzydło Wielkiej Jadalni, nad boczną bramą nadbudowano drugie piętro z trzypiętrową Kurzą Stopką od południa (inspirowaną wawelską)
 - 1903 r. - wzniesiono nowe skrzydło boczne z jadalniami i pokojami od wschodu od Kurzej Stopki (tzw. skrzydła Drugiego Stołu) i wzdłuż muru dostawiono skrzydło łączące kuchnię w skrzydle wschodnim zamku ze skrzydłem Drugiego Stołu, tworząc wewnątrz dziedziniec gospodarczy
 - dziedziniec wewnętrzny i nowy gospodarczy skanalizowano i wysypano drobnym żwirem
 - skrzydło Biblioteki powiększono o ryzalit wschodni i zachodni i podwyższono
 - lata 1890-95 – dobudowano w miejscu dawnego tarasu przy wieży pd.-wsch. Pokój Werandowy, pod którym umieszczona została spiżarnia, według projektu Amanda Bauqué; powstał również taras, na który wychodzi się z Pokoju Werandowego, oraz salki w wieży pd.-wsch.
 - 1892 r. – kanalizację założył wiedeński architekt Fritz Sobotka i Beaupre, - wodociągi i urządzenia kąpielowe zakładała firma Gramlick z Wielkiej Brytanii - pracami tymi kierował Parmenter, urządzono kilkanaście komfortowych łazienek
 - założono instalację centralnego ogrzewania
 - w 1906 r. wybudowano elektrownię, z której miedzianym kablem zakopanym pod ziemią doprowadzono prąd do zamku. Oświetlenie w zamku zaprojektował artysta hiszpański Fortuna.
 - przekształcenie większości wnętrz, często zmieniając ich funkcję, nadając im historyzujący charakter i wyposażając w stare, zabytkowe meble, obrazy i inne wartościowe dekoracje; restauracja pomieszczeń z czasów Izabelli Czarторыskiej
- Autorstwo: przebudowę dyrygowali dwaj architekci-dekoratorzy – Amand Bauqué (francuz) i Albert Pio (pochodzący z Mediolanu), obydwój mieszkający w Wiedniu

13. 1915 – 1944 - Alfred III Potocki – kontynuacja prac remontowych we wnętrzach pałacu

- ok. 1926-8 – powstała w piwnicach łaźnia rzymska, wyposażona w luksusowe urządzenia, bar i komfortowy gabinet wypoczynkowy
- 1927-29 – przebudowa i nowy wystrój korytarzy II piętra (Tadeusz Stryeński i Tadeusz Dachowski)
- 1929 – urządzenie Gabinetu Ordynata (Tadeusz Dachowski)
- po wojnie kontynuował prace remontowe, zwłaszcza w pomieszczeniach parteru i na korytarzach II piętra

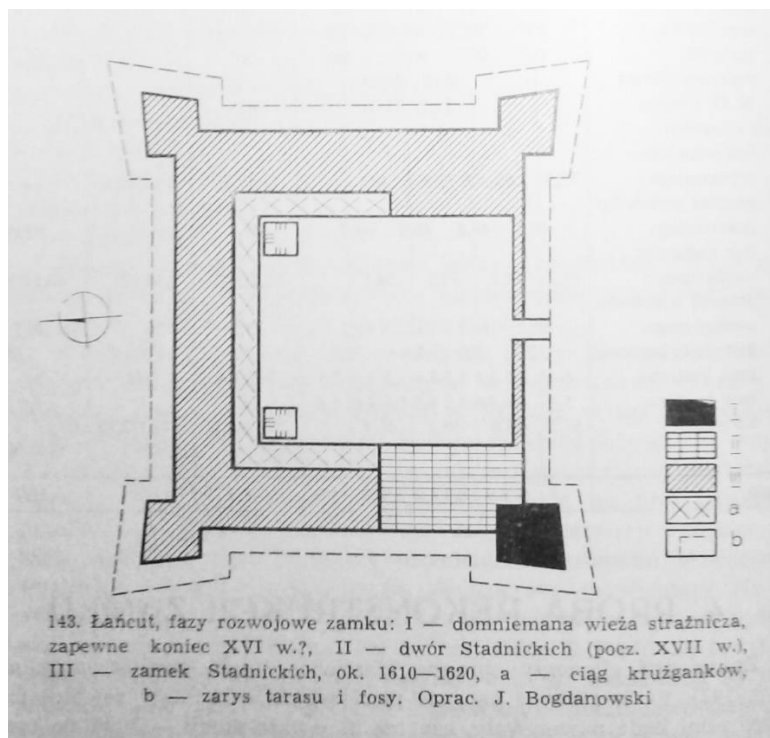
Potocki opuścił zamek w 1944r. i wywiózł zagranicę 11 wagonów najcenniejszych dzieł sztuki, jak obrazy, meble czy inne drobne wartościowe przedmioty, z których większość przepadło bezpowrotnie.

Podczas wojny wnętrza zamkowe niewiele ucierpiały, ze względu na opiekę dawnej służby i dowódcy wojsk radzieckich. Po 1945 r. polskie instytucje państwowe, jak Biblioteka UW, Biblioteka Narodowa, Biblioteka Ossolineum, Muzeum Narodowe,

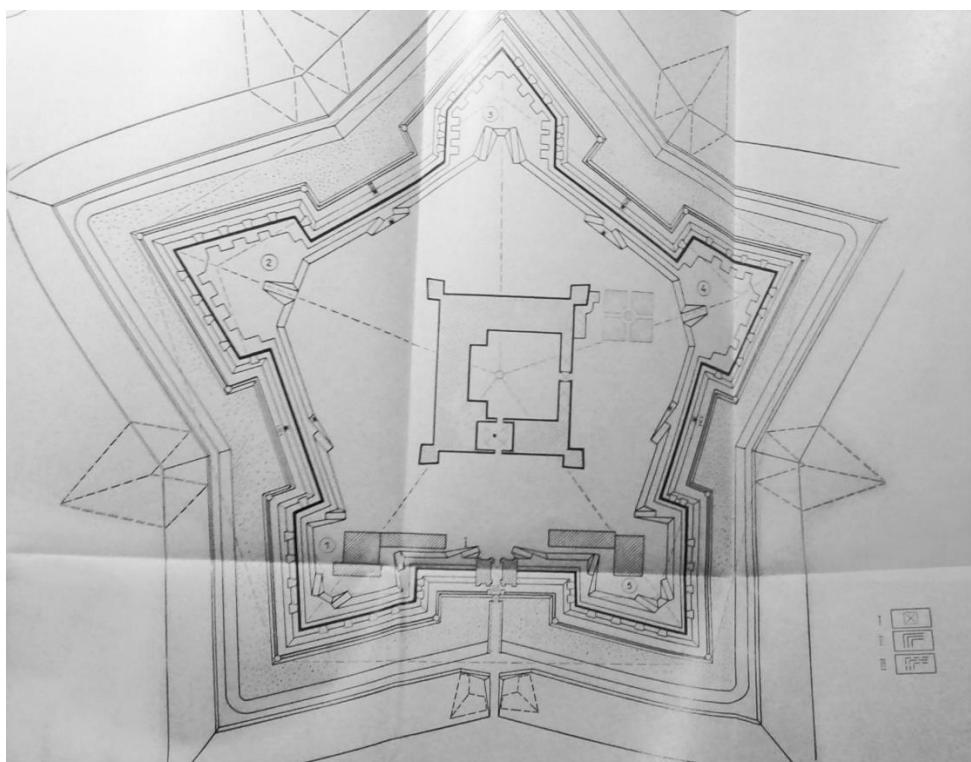
Archiwum Akt Dawnych czy Państwowy Instytut Sztuki przejęły część dzieł sztuki oraz archiwum wraz z fotografiami.

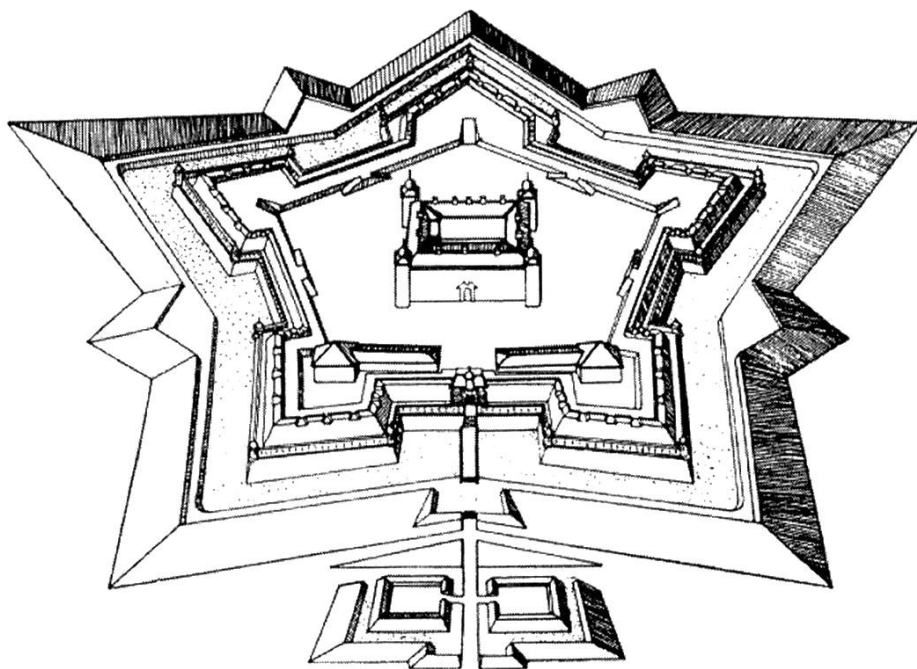
14. **po 1945** – utworzono muzeum; aż do 1952 r. – zamek pozbawiony fachowej opieki, pojawiały się kradzieże
 - zaadoptowanie dawnej rezydencji na potrzeby muzeum - wnętrza były przerabiane: przemurowano kilka pomieszczeń parteru, dobudowano ścianki działowe w południowym skrzydle na parterze, zmieniono obicia ścienne w apartamentach 1 piętra
 - wymiana stropów, nowa więźba dachowa, nowy dach nad całym budynkiem
 - odnowienie elewacji obu dziedzińców
15. **lata 50. i 60.**
 - zmiana systemu centralnego ogrzewania z powietrznego na parowy - projekt nowych instalacji opracował inż. Jarosław Bronikowski z PKZ w Krakowie
 - 1952-65 – restauracja wnętrz wielu pomieszczeń zamkowych oraz innych zabudowań
 - wyremontowano tarasy i schody wzdłuż elewacji południowej i północno-wschodniej
 - odmalowanie wszystkich okien (450 sztuk) – uzupełniono kity i uszkodzone szyby, na I piętrze wymieniono wiele futryn zaatakowanych przez grzyb (okna nie były malowane od 30 lat)
 - remont dachu, m.in. wymiana konstrukcji stropu i uszczelnienia dachówek
 - remont urządzeń wodno-kanalizacyjnych
 - basztę pd.-zach. i Kurzą Stopkę opasano stalowymi kotwami
16. **1962** - wewnętrzny dziedziniec urządzony został na nowo z ogródkiem, fontanną i pergolą wg. projektu Gerarda Ciołka
17. **1963 r.** – adaptacja oficyny oraz części skrzydła Białej Jadalni na hotel i budynku Drugiego Stołu na restaurację
18. **1967 r.** – badania archeologiczne fragmentu dawnych fortyfikacji
19. **lata 70-te** – kolejne prace konserwatorskie
20. **koniec lat 90.** – kapitalny remont wewnętrznych instalacji wodno-kanalizacyjnych i modernizacja szatni i toalet przy hallu głównym
21. **2000-2002** – remont wewnętrznej instalacji zasilania energetycznego
22. **2003-2006** – roboty malarskie, blacharskie, remontowe w związku z przebudową instalacji elektrycznej
23. **2005 r.** – osuszanie murów, wyremontowanie odcinków kanalizacji deszczowej
 - remont tarasów od północy i pn.-wsch.
 - remont pokoi gościnnych
24. **2006-2007** – wymiana instalacji elektrycznej

PLANY I WIDOKI ZAMKU

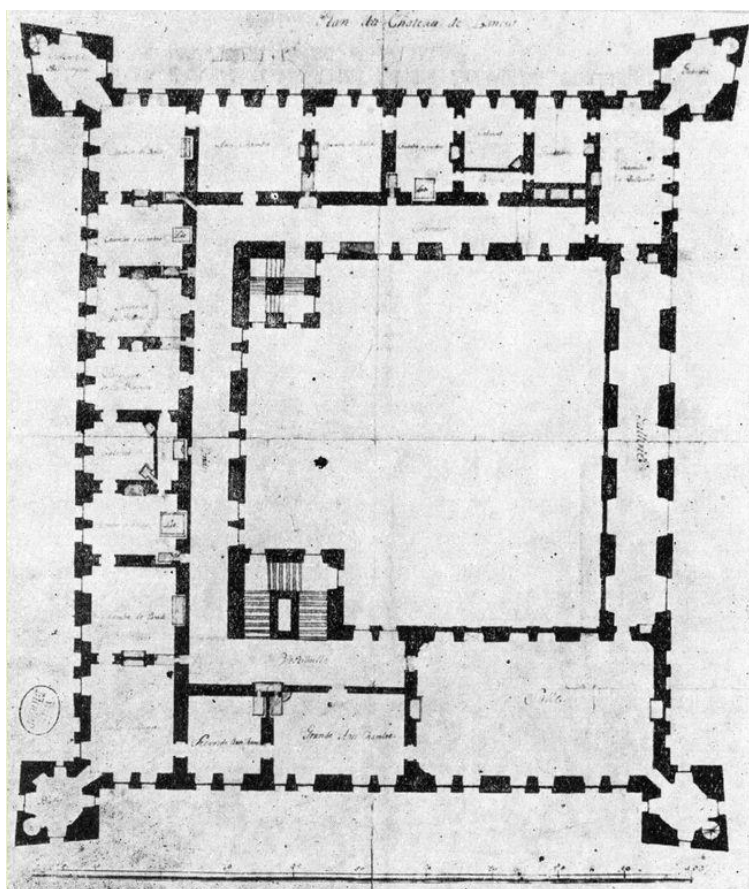

Il. 1. Rekonstrukcja zamku sprzed 1629-41, autor. Janusz Bogdanowski, Źródło: Janusz Bogdanowski, *Fortyfikacje łańcuckie na tle małopolskiej sztuki obronnej*, Łańcut 1976, s. 204.

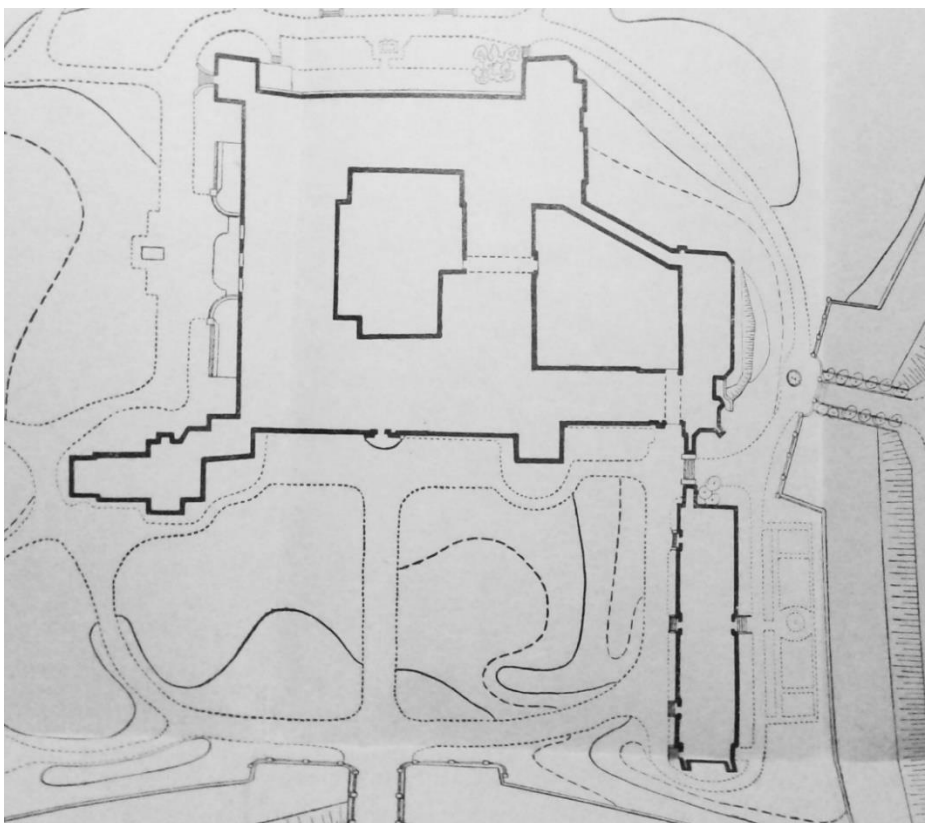

Il. 3. Rekonstrukcja fortyfikacji wraz z zamkiem z ok. 1660-1670 r., po przekształceniach za czasów Stanisława Lubomirskiego (główne wejście do zamku już od strony zachodniej), autor. Janusz Bogdanowski, w: Ibidem, *Fortyfikacje łańcuckie na tle małopolskiej sztuki obronnej*, Łańcut 1976.

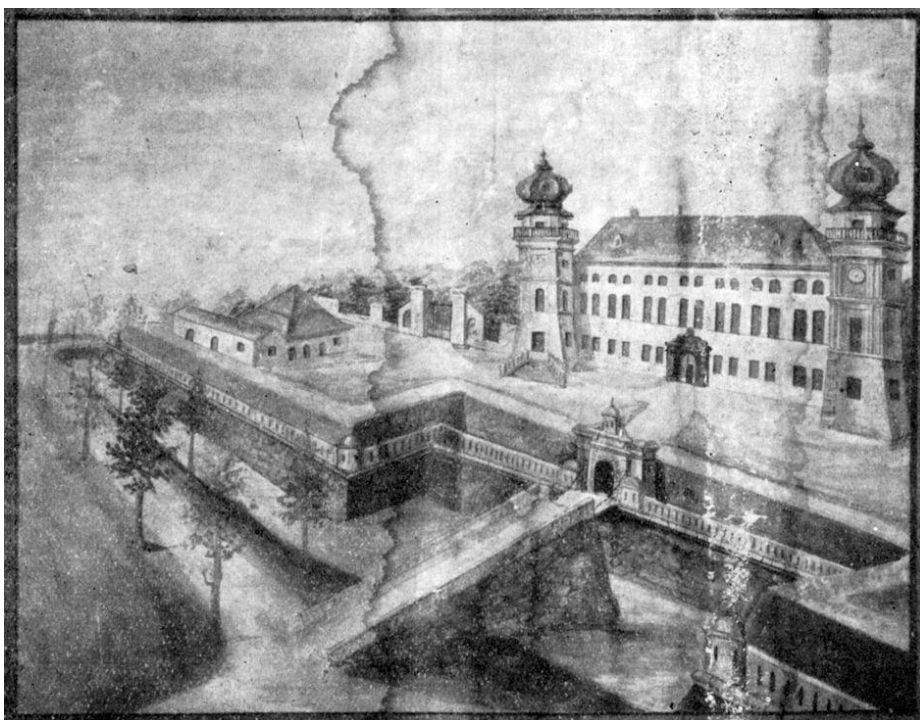
Il. 4. Plan I piętra zamku sprzed 1780 r. Gab. Ryc. BUW, zbiory Patka nr 29.

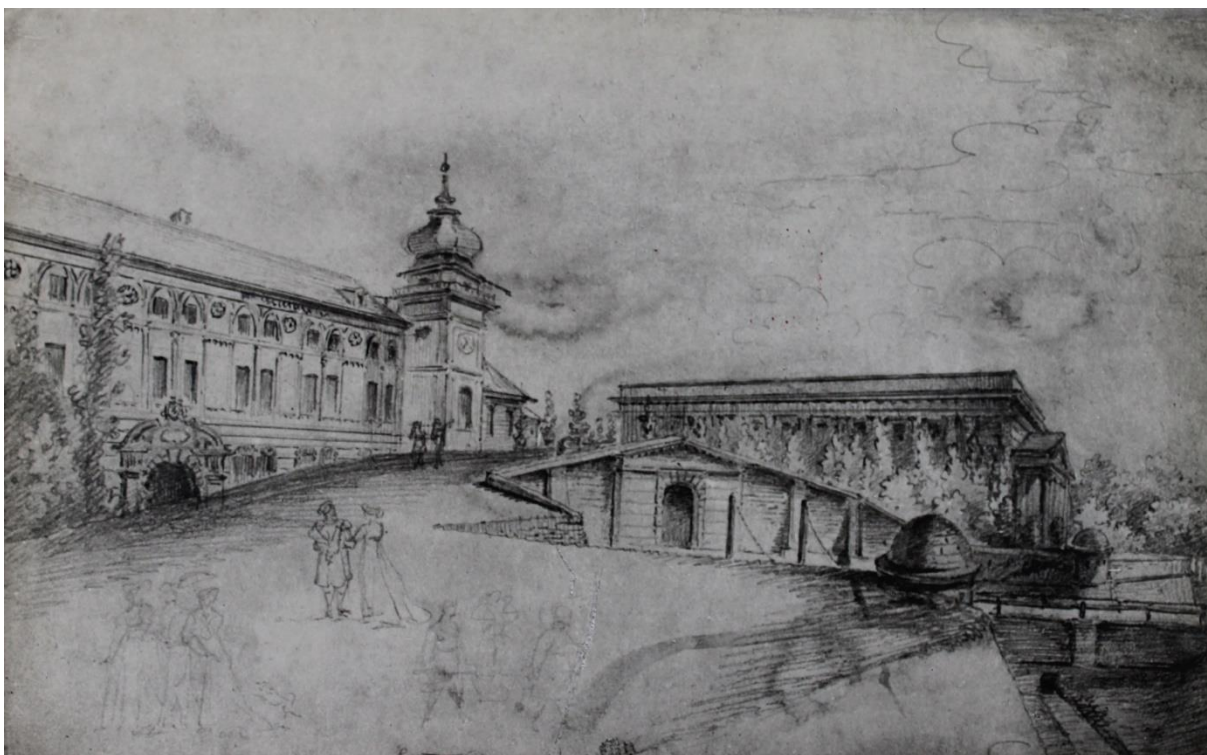
Il. 5. Współczesny plan Zamku, autor. Janusz Bogdanowski, w: Ibidem, *Fortyfikacje łańcuckie na tle małopolskiej sztuki obronnej*, łańcut 1976.

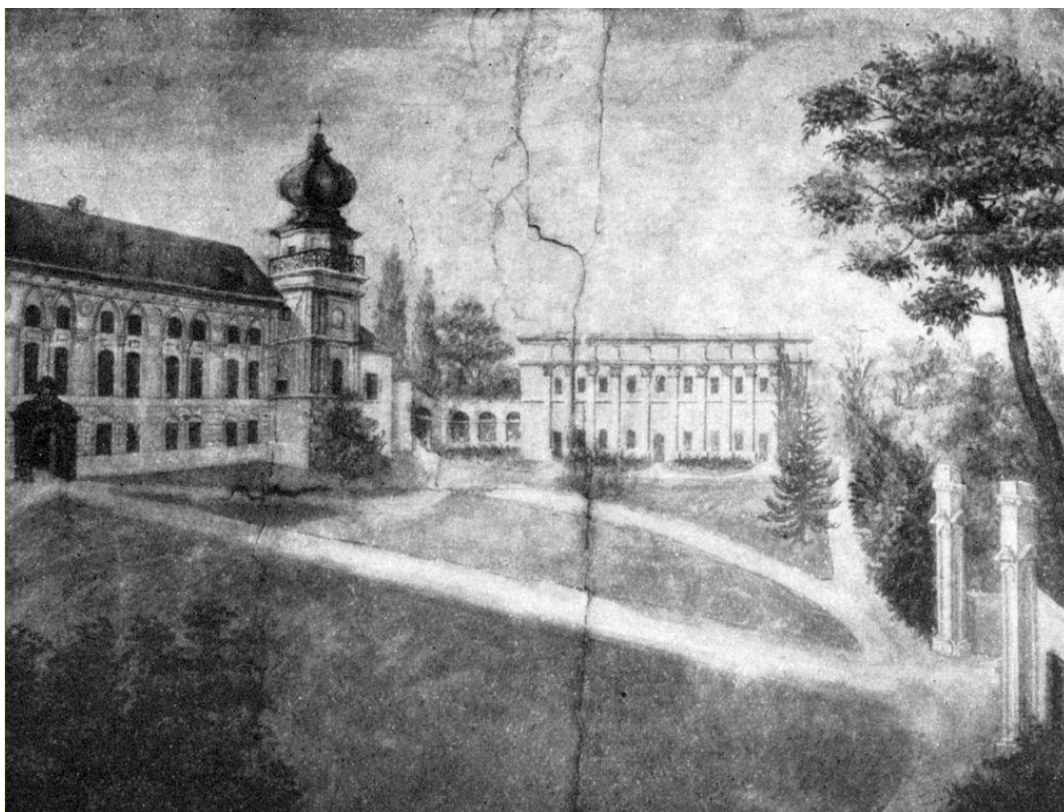
Il. 6. Thomas de Thomon, zamek od strony zachodniej sprzed przebudowy neogotyckiej, sepia, ok. 1790 r., źródło: Bożenna Majewska-Maszkowska, *Mecenat artystyczny Izabelli z Czartoryskich Lubomirskiej /1736-1816/*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1976.

Il. 7. Widok zamku od zachodu z fortyfikacjami przed zburzeniem z ok. 1830 r., źródło: Z. Kossakowska-Szanajca, B. Majewska-Maszkowska, *Zamek w Łańcutie*, Warszawa 1964.

Il. 8. Widok zamku przed zniesieniem fortyfikacji, rysunek z 1807 r., źródło: Z. Kossakowska-Szanajca, B. Majewska-Maszkowska, *Zamek w Łańcutie*, Warszawa 1964.

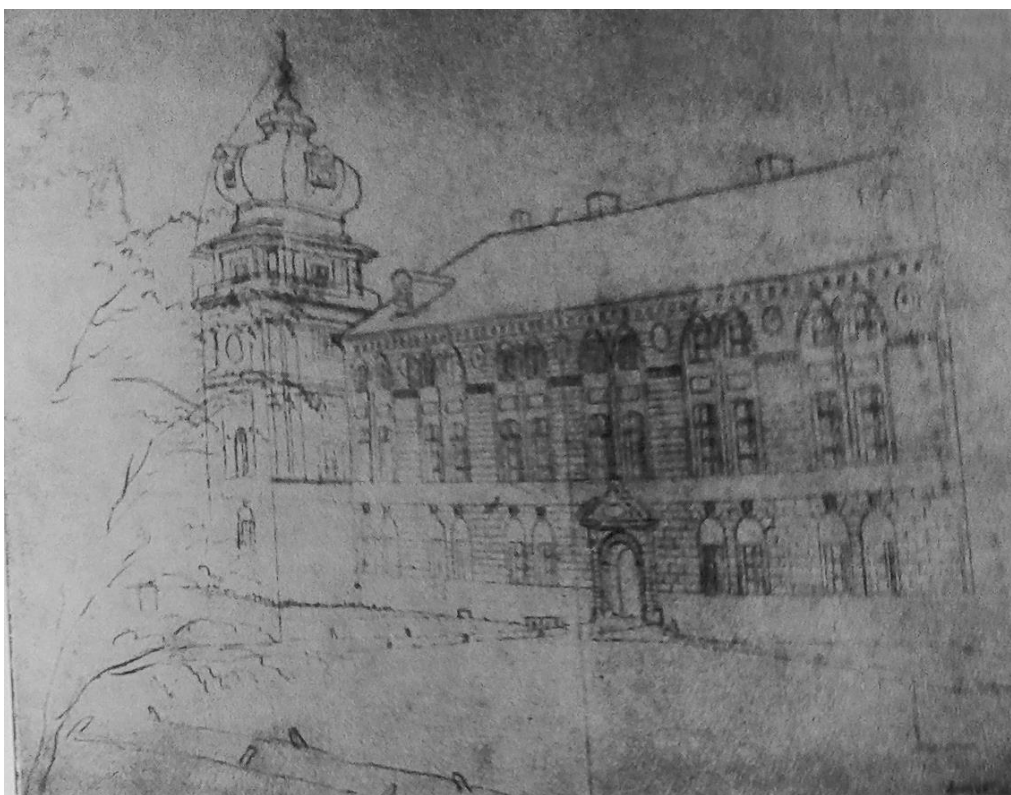
Il. 9. Widok zamku od zachodu z budynkiem oranżerii z pocz. XIX w., źródło: Z. Kossakowska-Szanajca, B. Majewska-Maszkowska, *Zamek w Łańcutcie*, Warszawa 1964

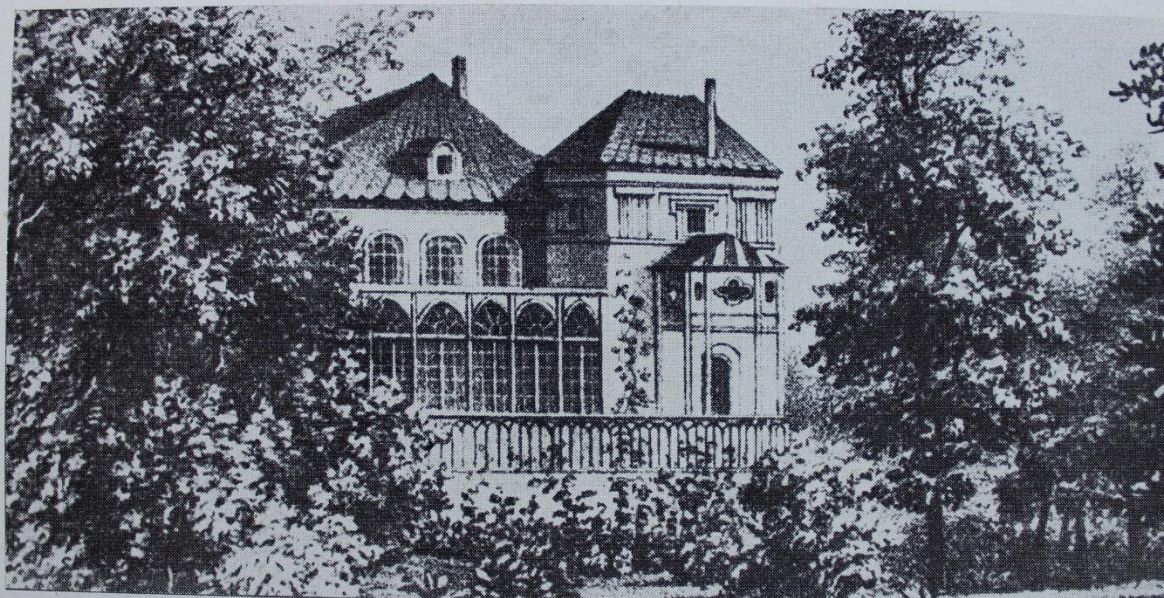
Il. 10. Widok zamku i oranżerii, malowidło ściennie w pokoju „Pod Widokami” z lat 30. XIX w.

Il. 11. Widok neogotyckiej elewacji północnej, akwarela sprzed 1840 r., źródło: Z. Kossakowska-Szanajca, B. Majewska-Maszkowska, *Zamek w Łańcucie*, Warszawa 1964.

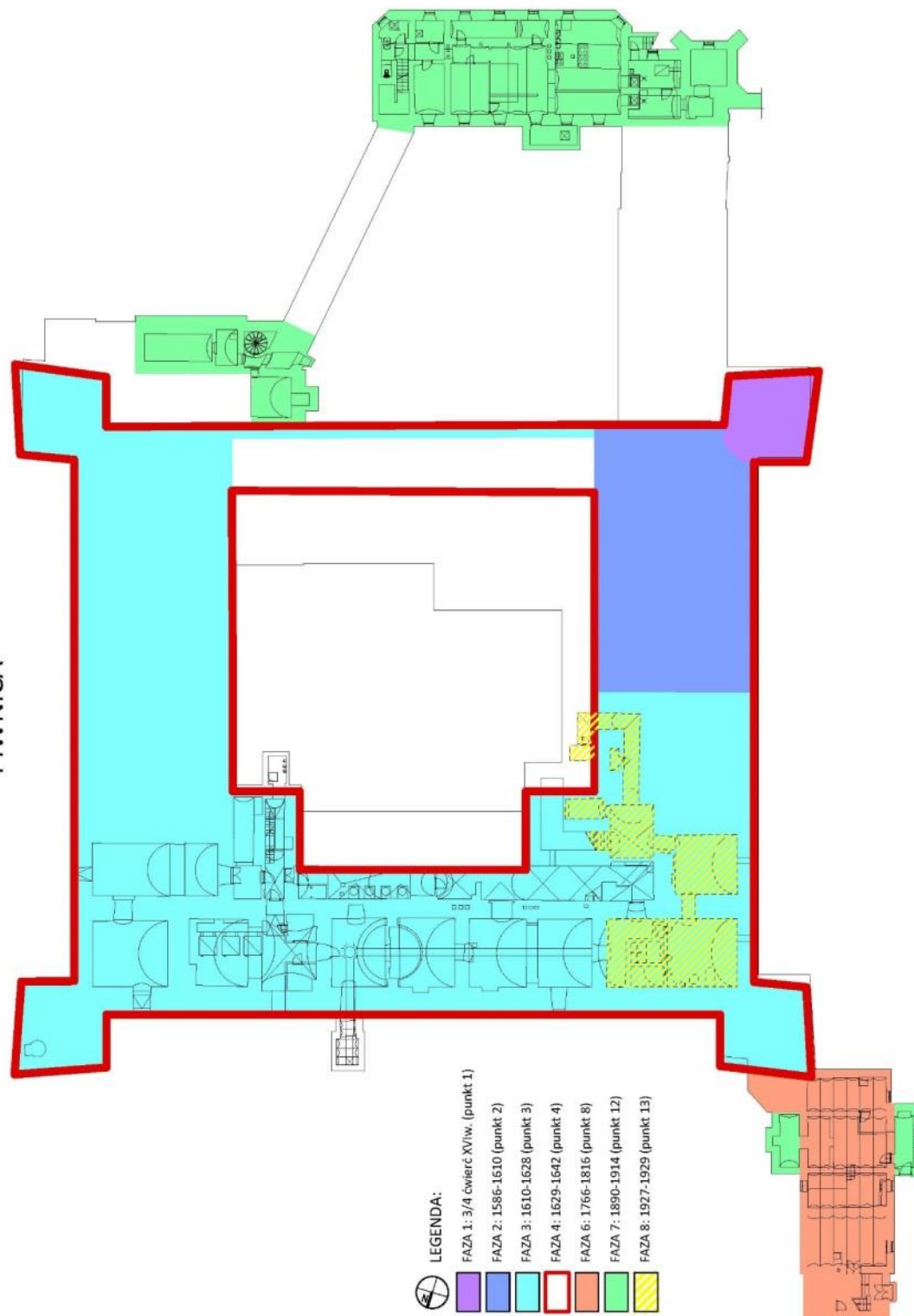
Il. 12. Widok zamku od zachodu, 2 poł. XIX w., źródło: Z. Kossakowska-Szanajca, B. Majewska-Maszkowska, *Zamek w Łańcucie*, Warszawa 1964.

200. B. Stęczyński, Fragment widoku zamku w Łańcucie od południa po przebudowie neogotyckiej, lit. M. Jabłoński, 1852

Il. 13. Widok zamku od południa z poł. XIX w.

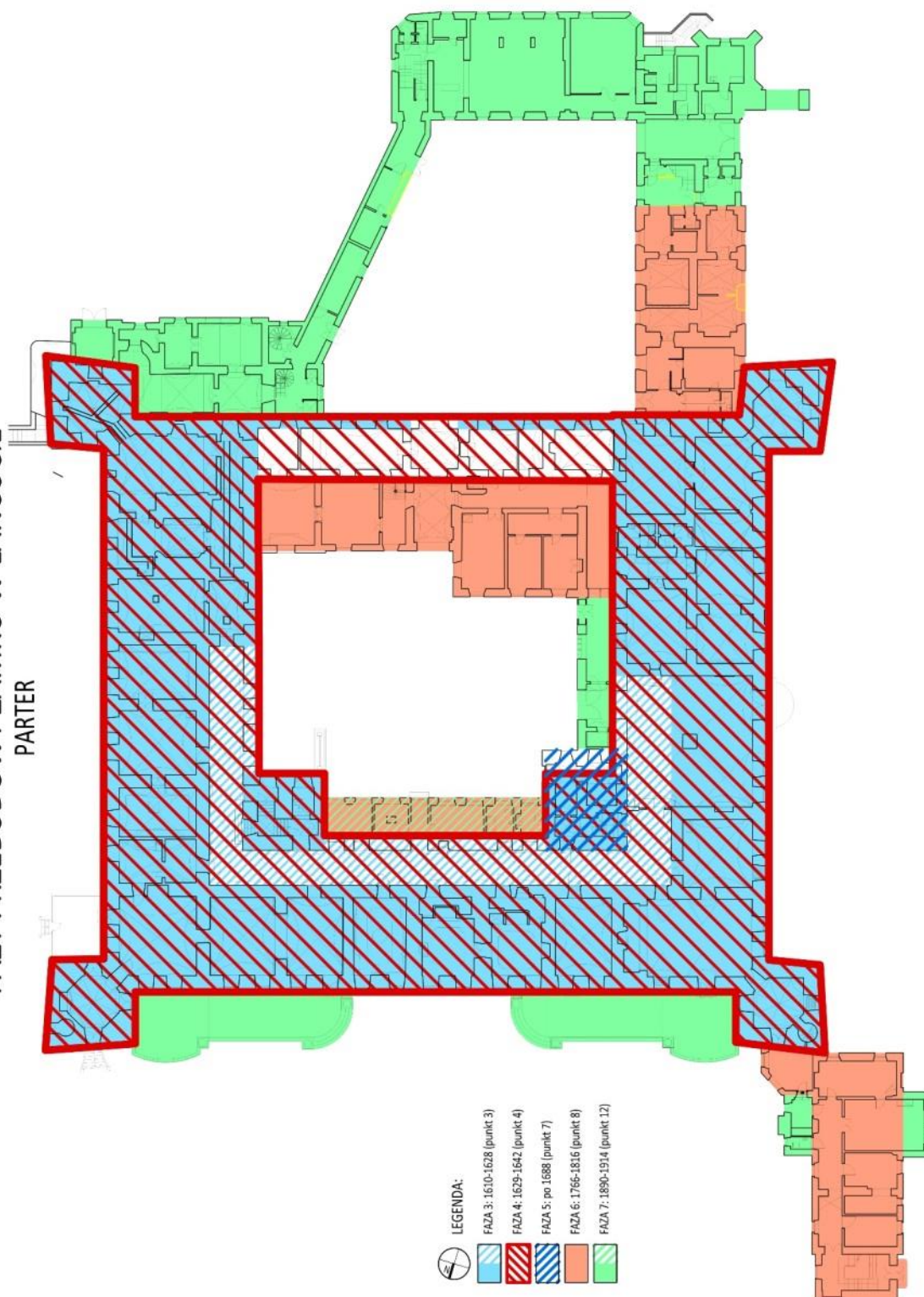
FAZY PRZEBUDOWY ZAMKU W ŁAŃCUCIE PIWNICA

opracowanie merytoryczne: mgr Wiktoria Kałwak, historyk sztuki
opracowanie graficzne: inż. arch. Wojciech Piśmienko

FAZY PRZEBUDOWY ZAMKU W ŁĄNCUCIE

PARTER

opracowanie merytoryczne: mgr Wiktoria Kahlak, historyk sztuki
opracowanie graficzne: int. arch. Wojciech Piśmienko

25 | Strona

PIWNICE

HISTORIA PIWNIC

Piwnice pod dobudówką przy południowo-wschodnim narożniku zamku (nr 01-05)

Piwnice powstały w momencie dobudowania do południowo-wschodniego narożnika zamku nowego traktu, w którym znajduje się klatka schodowa (z windami gospodarczymi) oraz na pierwszym piętrze Sala Werandowa wraz z tarasem ją poprzedzającym. Piwnice wraz z wyższymi kondygnacjami powstały w latach **ok. 1890-95**¹. Był to okres rozbudowy i modernizacji pałacu za Romana Potockiego i Elżbiety Radziwiłłówny. Dwa pomieszczenia sklepione są kolebkowo, a pozostałe mają płaskie stropy. Na podstawie fotografii z końca lat 50. XX w. wiemy, że piwnice były silnie zagrzybione. Piwnice te mieściły pomieszczenia gospodarcze obsługujące kuchnie na parterze.

Piwnice od południa dziedzińca gospodarczego (pod tzw. Budynkiem Drugiego Stołu)

Nowe skrzydło boczne powstało ok. **1903 r.**² Piwnice znajdują się w najbardziej skrajnej południowej partii zamku. W większości pomieszczenia sklepione są stropami Kleina, w części kolebką oraz płaskimi stropami, natomiast korytarz sklepieniem żaglastym. Stropy Kleina pojawiły się w Łąncucie niezwykle szybko, ponieważ zostały wynalezione dopiero na przełomie XIX i XX wieku. Przy owej przebudowie zamku pracowało w latach 1889-1912 dwóch słynnych architektów, znanych z budowy pałacyku Nathaniela Rothschilda w Wiedniu – architekt i inżynier Amand Bauqué oraz rysownik Albert Pio z Włoch.

Piwnice pod pawilonem Biblioteki

Budynek Biblioteki wzniesiono przed **1792 r.**³, a następnie powiększono o ryzalit wschodni i zachodni i podwyższono w latach **1890 – 1914**. Pomieszczenia w partii południowej i północnej piwnic nie są połączone i nie komunikują się między sobą, ze względu na ścianę nośną dzielącą te przestrzenie. W większości pomieszczenia sklepione są stropami Kleina, w części ryzalitów nakryte są kolebką. Stropy Kleina świadczą o tym, że piwnice powstały na przełomie XIX i XX w. lub też uzyskały wówczas nowe sklepienia.

Piwnice pod północnym skrzydłem zamkowym

¹ Elżbieta Potocka, *Łącut – wspomnienia od roku 1885 do roku 1915*, Łącut 1915.

² Elżbieta Potocka, *Łącut – wspomnienia od roku 1885 do roku 1915*, Łącut 1915.

³ Małgorzata Omilanowska, Jakub Sito, *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce. Seria nowa*, T. III, Województwo Rzeszowskie, Z. 5, *Łącut i okolice*, Warszawa 1994.

Piwnice powstać musiały w momencie budowy zamku, czyli w latach **1610-28**⁴ (wg koncepcji Janusza Bogdanowskiego) lub w latach **1629-42**⁵ (o czym świadczy inskrypcja nad głównym wejściem do zamku).

Na podstawie Inwentarza zamkowego z 1855 r. oraz badań Janusza Bogdanowskiego wiemy, że pierwotnie pomieszczenia piwnic skrzydła północnego podzielone były na dwa oddziały. Układ pomieszczeń, korytarzy i klatek schodowych w piwnicach był analogiczny do pomieszczeń parteru (obecnie są nieznacznie przekształcone). Układ pomieszczeń w dwóch oddziałach był symetryczny, co dodatkowo podkreśla gurt dzielący korytarz na dwie części. Zdaniem Janusza Bogdanowskiego korytarz wzdłuż północnego boku dziedzińca wewnętrznego łączył obie klatki schodowe i z niego wchodziło się do pomieszczeń piwnicznych⁶. Na podstawie inwentarza wiemy, że wejścia do piwnic – „pojedyncze mocno kute” drzwi - znajdowały się na dziedzińcu wewnętrznym. Pomieszczenia były sklepione, a ściany murowane. Wewnątrz znajdowało się osiem par drzwi⁷.

Istnieją przesłanki świadczące o podpiwniczeniu zachodniego i wschodniego skrzydła zamku. Jeszcze w latach 50. XX w. (do 1957 r.)⁸ w wieżach narożnych znajdowały się pomieszczenia piwniczne, do których prowadziły kręcone schody w narożnikach wież [szczegółowy opis w akapicie: *Prawdopodobne rozplanowanie niedostępnych pomieszczeń piwnicznych*].

W **1928 r.** pomieszczenia w narożniku północno-zachodnim przekształcono na kompleks łaźni rzymskich. Kompleks ten oddzielono od pozostałych pomieszczeń piwnicznych poprzez postawienie ścianki działowej na końcu korytarza od zachodu (pom. nr 042) oraz przebudowę skrajnej sali piwnicznej w narożniku pn.- zach. (obecnie pom. nr 038-041). Do łaźni prowadziła klatka schodowa z parteru oraz winda łącząca je z pozostałymi kondygnacjami. Do windy prowadzi korytarz (pom. nr 034), wydzielony wówczas z większego pomieszczenia - obecnie zamurowanego – znajdującego się bezpośrednio pod główną sienią na parterze [patrz: Il. 8]⁹.

W pozostałych pomieszczeniach piwnicznych znajdują się kotłownia oraz pomieszczenia gospodarcze. Na podstawie fotografii archiwalnych, znajdujących się w Archiwum Muzeum - Zamku w Łąncucie wiemy, że w **1959 r.** zamontowano tory dla kolejki przewożącej opał (w pomieszczeniach nr 044, 045, 046, 047). W tym celu poszerzono przejścia między pomieszczeniami. Na fotografiach widać wcześniejszą dekorację ścian, które jeszcze przed 1959 r. były tynkowane i w dolnej partii na wysokości ok. 1 m z lamperią pokrytą ciemną

⁴ Janusz Bogdanowski, *Fortyfikacje łańcuckie na tle małopolskiej sztuki obronnej*, Łącut 1976.

⁵ Zofia Kossakowska-Szanajca, Bożenna Majewska-Maszkowska, *Zamek w Łąncucie*, Warszawa 1964.

⁶ Janusz Bogdanowski, *Ibidem*.

⁷ *Inwentarz Zamku łańcuckiego w r. 1854 i 1855 spisywany*, AGAD APŁ 785.

⁸ Na podstawie porównania planów piwnic z 1955 r. (plan wg pomiaru PKZ, w: Janusz Bogdanowski, *Fortyfikacje łańcuckie na tle małopolskiej sztuki obronnej*, Łącut 1976) i 1957 r. (rzut piwnic z naniesionym projektem instalacji przeciwpożarowej, w: *Projekt instalacji przeciwpożarowej dla kompleksu budynków w Muzeum w Łąncucie*, 1957 r.).

⁹ Marta Paternak, *Łaźnie i elektroterapia w Zamku w Łąncucie*, „Biuletyn Głównej Biblioteki Lekarskiej, nr 349, 1994, s. 77-91.

farbą, a w wyższych partiach jasną farbą. **Po 1959 r.** musiano również wybić nowy wysp do kotłowni (pom. nr 048), który nie jest jeszcze zaznaczony na rzucie piwnicy z 1959 r.¹⁰ Nowe pomieszczenie sklepione jest w części skrajnej od północy stropem Kleina.

W latach **1958-59** miał miejsce remont centralnego ogrzewania w zamku – zmiana z powietrznego na parowy – a projekt nowych instalacji opracował inż. Jarosław Bronikowski z PKZ w Krakowie. Podczas prac wykonano wiele przekuć w murach piwnic – kilka przewodów kominowych oraz otworów pod instalacje. Rozebrano stare piece i instalacje dawnego systemu centralnego ogrzewania, które wówczas znajdowały się w kilku pomieszczeniach piwnicznych, również tych pod budynkiem biblioteki. Dawne piece zachowały się jedynie w pomieszczeniu korytarzowym (nr 042). Obecnie kotłownia z nowym piecem centralnego ogrzewania znajduje się w pomieszczeniu nr 051. Po 1959 r. wydzielone zostały również dwa niewielkie pomieszczenia (nr 049 i 050), w których obecnie znajdują się pomieszczenia techniczne, z rozdzielniami instalacji elektrycznych i kanalizacyjnych. W salach nr 056 i 057 znajdują się obecnie pomieszczenia magazynowe.

W 1993 r. powstały projekty modernizacji kotłowni węglowej. Na rzutach piwnic zaznaczone zostały zalecane przebicia, kanały oraz inne zabiegi, niezbędne dla modernizacji. Na rzutach widać, że już wówczas istniały dwa niewielkie pomieszczenia gospodarcze (nr 049 i 050) oraz wydzielone niewielkie pomieszczenie w korytarzu nr 043¹¹.

¹⁰ *Inwentaryzacja instalacji elektrycznych Muzeum w Łańcucie „Zamek”*, projekt. mgr inż. W. Stronczok, Wojewódzkie Biuro Projektów w Rzeszowie, 1956-59 -- dokumentacja dostępna w: Archiwum Muzeum-Zamku w Łańcucie.

¹¹ *Modernizacja istniejącej kotłowni węglowej*, Pracownia Projektów i Analiz Energetyki Ciepłej w Rzeszowie, Rzeszów 1993 - dokumentacja dostępna w: Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków delegatura w Rzeszowie, sygn. nr 9035.

Il. 1. Stary piec centralnego ogrzewania przed rozbiórką, 1959 r., źródło: Archiwum Muzeum-Zamku w Łańcucie.

Il. 2. Wykop pod nowy piec centralnego ogrzewania, sierpień 1958 r., źródło: Archiwum Muzeum-Zamku w Łańcucie.

Il. 3, 4. Montowanie torów dla kolejki do przewożenia węgla, 1959 r., źródło: Archiwum Muzeum-Zamku w Łąncucie.

Prawdopodobne rozplanowanie niedostępnych pomieszczeń piwnicznych

Piwnice zachowały się tylko pod północnym skrzydłem zamkowym, istnieje jednak duże prawdopodobieństwo, że podpiwniczone były również wschodnie i zachodnie skrzydło. Inwentarze zamkowe z XIX i początków XX w. nie rozjaśniają tej kwestii. Według inwentarza z 1855 r. piwnice znajdowały się jedynie pod skrzydłem północnym zamku¹².

W Inwentaryzacji zamku z 1955 r. pojawia się informacja o „starych notatkach”, które informowały o podpiwniczeniu całego budynku. Przejścia do pomieszczeń piwnicznych pozostałych skrzydeł miały zostać zamurowane¹³.

Janusz Bogdanowski uważa, że plan kompozycyjny piwnic skrzydła północnego sugeruje, iż nie musiały istnieć inne komory piwniczne. Przyjmuje jednak, że mogły znajdować się w zamku pomieszczenia obecnie nieznane, lecz przesłanki o tym świadczące są niedostępne badaniom. Aczkolwiek w swoim opracowaniu badacz zamieścił plan piwnic z 1955 r. opracowany przez Pracownię Konserwacji Zabytków w Rzeszowie, na którym widać nieznane obecnie pomieszczenia piwnic w narożnych wieżach zamku [patrz: Il. 7]. Klatki schodowe pierwotnie znajdowały się we wszystkich wieżach i łączyć miały kondygnacje zamku – od piwnic po drugie piętro¹⁴.

Fotografie archiwalne, dostępne w Muzeum-Zamku w Łańcucie, ukazują piwnicę pod wieżą pn.-zach., w której w czerwcu 1960 r. podmurowano fundamenty i prawdopodobnie wówczas też zamurowano wejście do tego pomieszczenia. Już wtedy przejście pomiędzy wieżą a salami w skrzydle północnym było zamurowane¹⁵.

W artykule Marty Paterak znajduje się projekt łaźni Antoniego Kunza, naniesiony na fragment rzutu piwnic sprzed 1927 r.¹⁶ Na tym wycinku planu widać pomieszczenia piwniczne, obecnie nieistniejące, w których zaaranżowano łaźnie rzymskie. Korytarzyk prowadzący do windy wydzielony został w pomieszczeniu o dużych gabarytach (obecnie zamurowanym i niedostępnym), o kształcie zbliżonym do głównej sieni znajdującej się powyżej, z centralnym filarem wspierającym sklepienie. Za tym pomieszczeniem widać fragment kolejnych dwóch nieistniejących obecnie sal (znajdujących się pod dzisiejszą szatnią) oraz korytarza, który prawdopodobnie ciągnął się wzdłuż całej zachodniej ściany dziedzińca [patrz: Il. 8]. Ściana wschodnia tego korytarza powstała dopiero pod koniec XIX w., gdyż wtedy dobudowano trakt łącznikowy do elewacji zachodniej dziedzińca wewnętrznego [załącznik 2 - plan: *Fazy przebudowy Zamku w Łańcucie. Parter.*].

¹² Inwentarz Zamku Łańcuckiego w r. 1854 i 1855 spisany, AGAD APŁ 785.

¹³ Inwentaryzacja Budynku Muzeum w Łańcucie, oprac. Wojewódzkie Biuro Projektowe w Rzeszowie, 1955 r.

¹⁴ Janusz Bogdanowski, *Fortyfikacje łańcuckie na tle małopolskiej sztuki obronnej*, Łańcut 1976, s. 24-25.

¹⁵ Fotografia archiwalna, czerwiec 1960, Archiwum Muzeum-Zamku w Łańcucie, sygn. 1860.

¹⁶ Marta Paternak, *Łaźnie i elektroterapia w Zamku w Łańcucie*, „Biuletyn Głównej Biblioteki Lekarskiej, nr 349, 1994, s. 77-91.

Opublikowany fragment rzutu piwnic zdaje się rozwiewać wątpliwości, które pojawiły się w związku z badaniami i pomiarami radarowymi, które wykonane były w zamku w 1993 r. Badania te miały wykazać, czy południowa część skrzydła zachodniego była podpiwniczona. Badania wykonano w pomieszczeniu głównej sieni, szatni oraz sekretariatu. Stwierdzono, że podczas badań wystąpiły odbicia które mogły pochodzić od sklepień piwnicy. Wyróżniono również kilka grup odbić, które mogły pochodzić od reliktów starszej zabudowy. Wątpliwości, co do ostatecznego stwierdzenia istnienia piwnic pod skrzydłem, wynikały jednak z nieznamości sieci kanalizacyjnej przebiegającej w pomieszczeniach, dlatego też zalecono wykonanie wykopów oraz dalszej obserwacji radarowej o penetracji do 5m¹⁷. Niedostępne obecnie pomieszczenia piwniczne, widoczne jedynie śladowo na rzucie z zaznaczoną przebudową łąni [Il. 8], usytuowane są bezpośrednio pod szatnią oraz sekretariatem zamkowym.

W Archiwum Muzeum-Zamku w Łańcucie znajduje się rzut piwnic z ok. 1927 r., na którym zaznaczone są już pomieszczenia łąni wraz z ich wyposażeniem oraz instalacją. W skrzydle wschodnim oraz na południu skrzydła zachodniego zaznaczone są na rzucie ściany nośne, odpowiadające tym na parterze. Pomieszczenia te na rysunku pokryte są kreskowaniem oraz nie zostały zaznaczone połączenia komunikacyjne między nimi. Może to świadczyć zarówno o tym, iż jest to jedynie rysunek fundamentów budynku, jak również może to oznaczać, że pomieszczenia te już wówczas nie były użytkowane i dostępne. Nieznana jest przyczyna ewentualnego zamurowania pomieszczeń piwnicznych – być może związane to było z ich częstym zalewaniem oraz silnym zawilgoceniem.

Materiały archiwalne nie pozwalają na ostateczne wyjaśnienie kwestii istnienia innych niż obecnie pomieszczeń piwnicznych.

System podziemnych korytarzy

Janusz Bogdanowski pisał również o podziemnych korytarzach, łączących sale piwniczne z dawnymi fortyfikacjami zamku, które zostały zniwelowane już na początku XIX w: „Znane są dziś dwa z nich – niskie, wąskie, sklepione, o rozwartokątnych załamaniach, świadczących o ich militarnym znaczeniu, o charakterze tzw. potern. Pierwsza biegła od mostu głównego ku bramie głównej pałacu, druga wiodła od kurtyny pd.-wsch., łamiąc się ku baszcie narożnej od tejże strony położonej. Dalszym jej ciągiem i wylotem jest, być może, korytarzyk piwnicy przy wschodniej ścianie dziedzińca,, a także zasypany i zamurowany wylot w piwnicach schodów czerwonych. Poterna bramna zaś mogła mieć wylot w przebudowanych gruntownie podziemiach schodów zachodnich. Mogły też one łączyć się z zagadkowymi zejściami, dziś zasypanymi, kręconych schodów narożnych baszt.”¹⁸

¹⁷ *Sprawozdanie techniczne z wykonanych obserwacji metodą radarową*, Krakowskie Przedsiębiorstwo Geodezyjne. Biuro badań i pomiarów nieniszczących, kierownik zespołu mgr Halina Ginter, Kraków 1992- dokumentacja dostępna w: Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków delegatura w Rzeszowie, sygn. 8790.

¹⁸ Janusz Bogdanowski, *Fortyfikacje łańcuckie na tle małopolskiej sztuki obronnej*, Łańcut 1976, s. 25.

Badania i pomiary radarowe, wykonane w 1993 r., zdają się potwierdzać hipotezę Bogdanowskiego o istnieniu podziemnego korytarza od zachodu, prowadzącego z dawnych fortyfikacji zlokalizowanych w pobliżu mostu. W oparciu o analizę falogramów wykonawcy uznali, że tunel został na znacznej długości zniszczony przez wykopy pod instalacje wodociągowe i gazowe. Aby ostatecznie potwierdzić hipotezę o jego istnieniu zalecili wykonać wykop w oparciu o rejestrowane odbicia¹⁹.

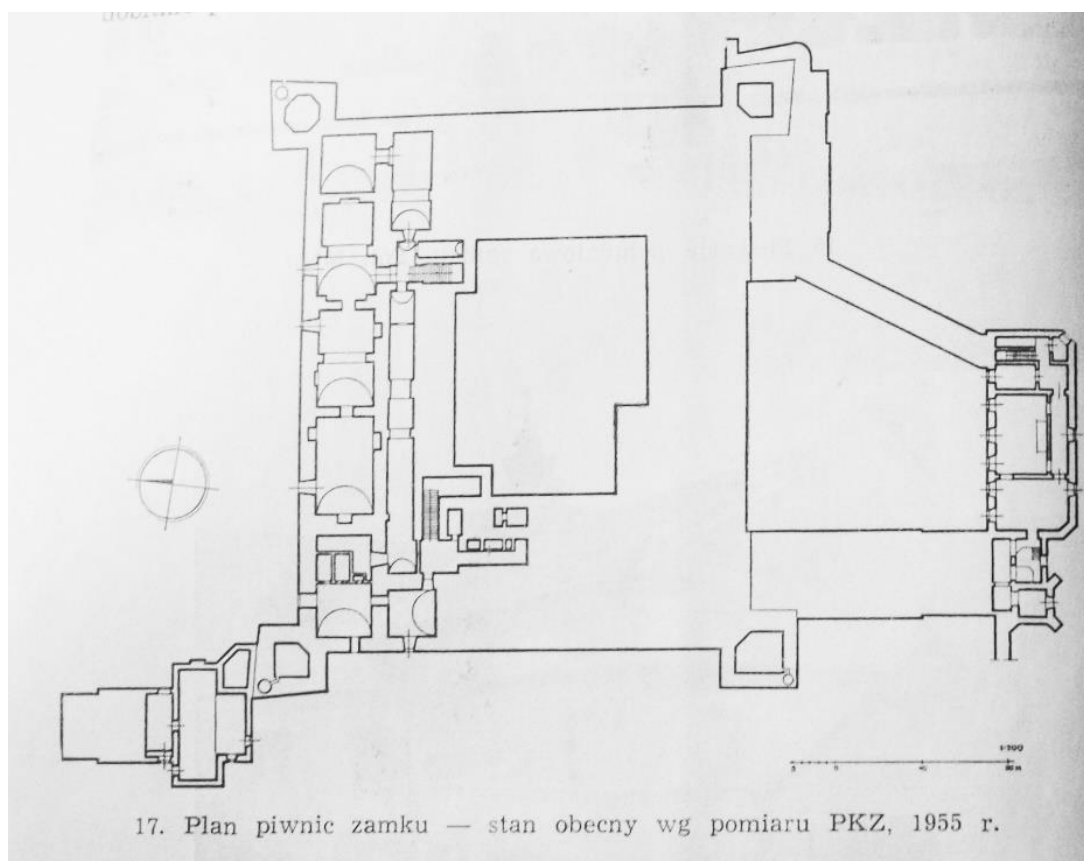

Il. 5. Klatka schodowa w narożnej wieży, prawdopodobnie pn.-wsch., prowadząca do piwnic, źródło: Archiwum Muzeum-Zamku w Łańcucie.

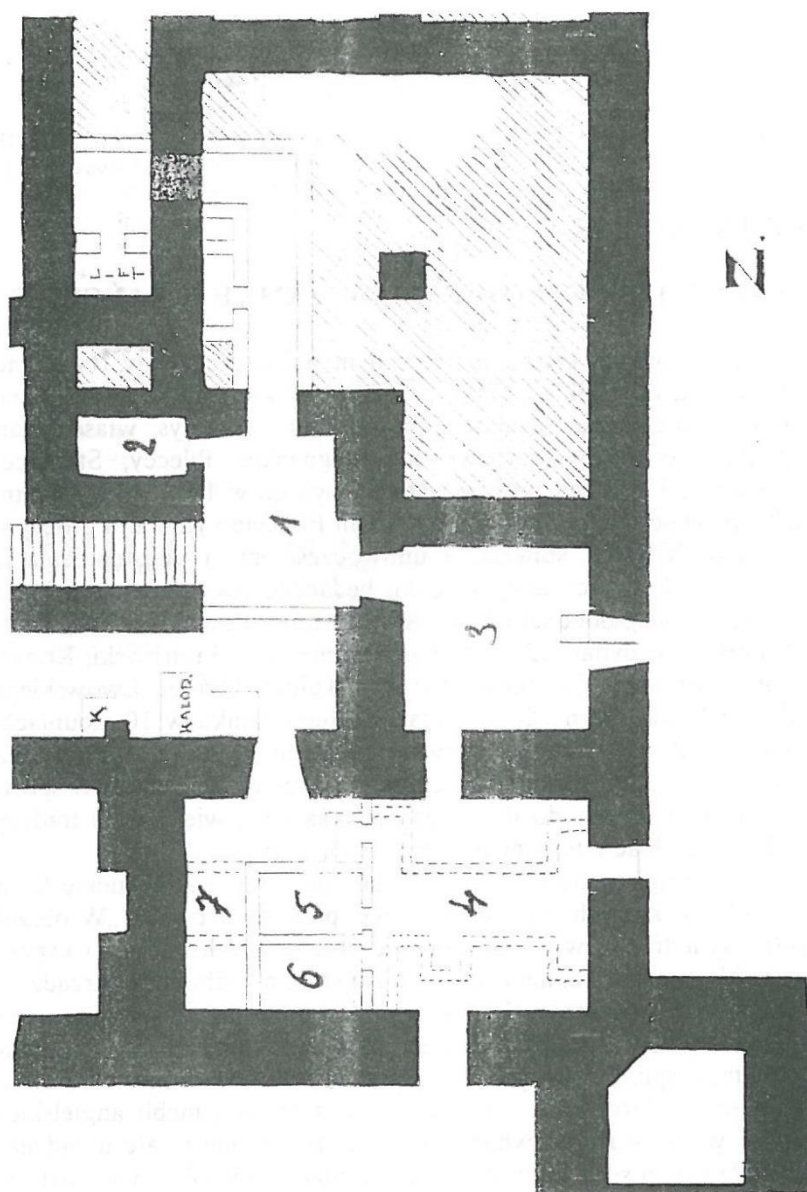
¹⁹ *Sprawozdanie techniczne z wykonanych obserwacji metodą radarową*, Krakowskie Przedsiębiorstwo Geodezyjne. Biuro badań i pomiarów nieniszczących, kierownik zespołu mgr Halina Ginter, Kraków 1992- dokumentacja dostępna w: Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków delegatura w Rzeszowie, sygn. 8790.

Il. 6. Piwnica pod wieżą pn.-zach., podmurowanie fundamentów, czerwiec 1960 r., źródło: Archiwum Muzeum-Zamku w Łańcutie.

Il. 7. Rzut piwnic Zamku w Łańcutie z 1955 r., Pracownia Konserwacji Zabytków w Rzeszowie, w: Janusz Bogdanowski, *Fortyfikacje łańcuckie na tle małopolskiej sztuki obronnej*, Łańcut 1976, s. 24, Il. 17.

Ilustr. 1. Fragment planu piwnic Zamku w Łańcut, mieszczących łaźnie zamkowe. Naniesione przez Autora numery pomieszczeń są wspólne dla wszystkich ilustracji i mają odniesienie do tekstu artykułu

Il. 8. Projekt łaźni rzymskich naniesiony na fragment rzutu piwnic z 1927 r., źródło: Marta Paternak, *Łaźnie i elektroterapia w Zamku w Łańcut*, „Biuletyn Głównej Biblioteki Lekarskiej, nr 349, 1994, s. 78.

GENERALNE ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE DOTYCZĄCE PIWNICZNEGO KOMPLEKSU ŁAŹNI RZYMSKICH.

Historyczny kompleks łaźni rzymskich obejmuje pomieszczenia nr 19,20,21, 033, 034, 035, 036, 037, 038,039,040 (nie opracowano pom. 19, 20) Do pełnej rekonstrukcji kompleksu niezbędnym jest włączenie do konserwacji pomieszczeń 19 i 20.

Celem konserwacji jest powrót do pierwotnego wyglądu pomieszczeń wraz z najszerszą możliwą rekonstrukcją wszystkich brakujących elementów. Wnętrza łaźni rzymskich pierwotnie wyposażone były w najnowocześniejsze na ówczesne czasy systemy grzewcze, wodne, parowe i komunikacyjne. Obecnie łaźnie rzymskie i ich wyposażenie uznać trzeba za komplementarny a przez to unikatowy zabytek techniki. Dlatego też konserwacja i rekonstrukcja lub pozyskanie historycznych elementów wyposażenia technicznego łaźni wydaje się być założeniem podstawowym i niezbędnym podczas planowanych prac konserwatorskich. Prace rekonstrukcyjne należy oprzeć na wynikach kwerendy archiwalnej umieszczonej w opracowaniu historycznym dla tych pomieszczeń. Badania konserwatorskie, oraz kwerendę materiałów archiwalnych należy kontynuować podczas prac konserwatorskich, a wyniki i wnioski z nich płynące należy przedstawiać na Komisjach Konserwatorskich.

Sugeruje się podjęcie pilnych prac ratunkowych przy polichromiach mających na celu zabezpieczenie osypujących się fragmentów warstwy malarskiej. Zaobserwować można postępujące zniszczenia warstwy malarskiej i tynków. Brak szybko przeprowadzonych prac konserwatorskich skutkować będzie kolejnymi nieodwracalnymi zniszczeniami dużych partii malarskich i tynków. Prace te powinny zostać podjęte przed jakąkolwiek inną ingerencją w pomieszczenia. Prace Polegać zabezpieczające polegać mają na konsolidacji warstwy malarskiej z podłożem.

Konieczna jest rekonstrukcja nieistniejących podłóg drewnianych i boazerii.

Należy oczyścić warstwę szlichty cementowej. Nie należy warstwy tej skuwać, gdyż prace te uszkodziłyby cegły wcześniejszej posadzki i kanałów. Wylewkę po oczyszczeniu zaimpregnować preparatami głęboko penetrującymi, które zabezpieczą posadzkę przed rozwarstwianiem i kruszeniem. Zgodnie z przekazem historycznym konieczne jest odtworzenie podłogi drewnianej na legarach. Podłogę należy wykonać zgodnie z projektem architektonicznym, jej wysokość musi być dostosowana do istniejącej posadzki w korytarzu. Ułożenie desek powinno zawierać dylatację, która pozwoli wentylować przestrzeń pod posadzkową i umożliwi pracę materiału. Dylatacje pomiędzy deskami nie powinny być szersze niż 0,5 cm. Warstwę wykończeniową podłóg drewnianych stawić ma wykładzina dywanowa o odpowiedniej wytrzymałości. Jej kolorystyka i rodzaj należy ustalić na Komisji Konserwatorskiej w obecności Zamawiającego.

Niezachowaną drewnianą boazerię należy zrekonstruować w oparciu o istniejące elementy, oraz zdjęcia archiwalne. Rekonstruowane elementy boazerii należy zamontować na pozostawionych pierwotnych hakach montażowych, które należy poddać konserwacji. Odsłonięte cegły pod boazerią należy pozostawić nieotynkowane i wykonać ich pełną konserwację. Należy przewidzieć szpary dylatacyjne pomiędzy boazerią a ścianami piwnic.

Zakłada się usunięcie współczesnych rur wod.-kan., co i kabli elektrycznych, znajdujących się ponad licem ścian i schowanie ich w miejscach pierwotnych przebiegów instalacji. W sytuacji, w której niemożliwe będzie przeprowadzenie instalacji w miejscach historycznych należy wytypować nowe miejsca pod nadzorem konserwatora dzieł sztuki. Należy zachować wszystkie historyczne instalacje w ścianach nawet, jeśli nie zostaną usprawnione. Najwłaściwszym rozwiązaniem jest ich usprawnienie. Jest to możliwe do realizacji dzięki zebranych materiałom archiwalnym.

Należy usunąć lub zakryć wszelkie współczesne elementy w postaci: grzejników, skrzynek metalowych, lamp, rur, kabli. W przypadku decyzji o pozostawieniu współczesnych elementów należy wykonać projekt obudowy elementu.

Należy zwrócić uwagę, należy opisać i zabezpieczyć wszystkie zabytkowe elementy, detale, sprzęty i meble znajdujące się obecnie w pomieszczeniach a niebędące częścią ich wyposażenia. Tak by nie zostały zagubione lub zniszczone.

W związku z występującym silnym zawilgoceniem ścian w całym kompleksie łaźni rzymskich konieczne jest wykonanie izolacji przeciw wilgotnościowej ścian – hydroizolacji poziomej i pionowej. Zawilgocone mury należy osuszyć i odsolić, zdegradowany tynk pozbawiony warstwy polichromii należy usunąć, ściany zainfekowane należy zdezynfekować dwukrotnie w cyklu 14 dniowym.

Zabiegi odgrzybiania i odkażania należy wykonać zgodnie z zaleceniami wynikłymi z przeprowadzonych badań mikologicznych w tych pomieszczeniach – załączonych do dokumentacji. Preparaty użyte do dezynfekcji nie mogą uszkadzać polichromii, powodować zmian kolorystycznych. Po wykonanych zabiegach należy przeprowadzić badania sprawdzające ich skuteczność.

Odsłonięte partie ścian odsolić przy użyciu tynków kompresowych. Dopiero po stwierdzeniu skuteczności wykonanych zabiegów, można kontynuować prace remontowo konserwatorskie. Ze względu na działanie niszczące zapraw cementowych, wszelkie uzupełnienia i zatarcia ścian wykonane przy użyciu zapraw z domieszkami cementów muszą zostać usunięte nawet, jeśli ich stan określić można obecnie, jako dobry.

Należy przywrócić w pomieszczeniach wentylację i ogrzewanie.

Historia i rekonstrukcja zespołu Łaźni Rzymskich

W latach 1926-8 powstała w piwnicach tzw. łaźnia rzymska, wyposażona w luksusowe urządzenia kąpielowe, saunę, urządzenia do elektroterapii i przyrządy gimnastyczne. Pomieszczenia łaźni zajmują obszar narożnika północno-zachodniego piwnic. Składają się na nie dwa duże pomieszczenia zabiegowe i mniejsze pomieszczenia pomocnicze, jak dawny gabinet wypoczynkowy czy bar. Główna sala łaźni, wraz z przylegającymi do niej od wschodu trzema niewielkimi pomieszczeniami, mają posadzkę, ściany i sklepienia pokryte płytkami i kostką ceramiczną. W pozostałych pomieszczeniach ściany pokryte są malowidłami w typie pompejańskim. Łaźnia połączona jest z wyższymi kondygnacjami windą, której szyb znajduje się na końcu wąskiego korytarzyka od południa.

Odtworzenie pierwotnego wystroju pomieszczeń łaźni jest możliwe dzięki zachowanym fotografiom archiwalnym z lat 20 i 30 autorstwa Józefa Piotrowskiego, dostępnych w archiwum Muzeum-Zamku w Łańcucie. Niezwykle pomocny dla rekonstrukcji jest również rzut piwnic z 1927 r., znajdujący się w Archiwum Muzeum-Zamku w Łańcucie, na którym znajdują się już istniejące wówczas pomieszczenia łaźni. Na rzucie zaznaczone są instalacje wodociągowe, kaloryfery oraz urządzenia techniczne – jak piece czy kaloryfery.

W Archiwum znajdują się również oryginalne projekty Antoniego Kunza ze Lwowa, wykonane w 1927 r., z zaznaczeniem rozmieszczenia urządzeń sanitarnych kąpielowo-natryskowych, pieców i bojlera, wyposażenia wnętrz oraz schematu rurociągów wodociągowych i kanalizacyjnych. Projekty te w większości zamieszczone są w artykule Marty Paterak (załącznik do opracowania). Dodatkowo zamieściła ona również projekt łaźni naniesiony na fragment rzutu piwnic, który powstać musiał przed 1927 r., ponieważ widoczny jest na nim wcześniejszy układ pomieszczeń piwnic. Porównując te projekty z fotografiami archiwalnymi Józefa Piotrowskiego wiemy, że koncepcja rozmieszczenia wyposażenia łaźni kilkakrotnie się zmieniała.

Na podstawie artykułu Marty Paterak „Łaźnie i elektroterapia w Zamku w Łańcucie”, opublikowanego w 1994 r., można poznać dokładną historię łaźni rzymskich oraz szczegółowy opis funkcji urządzeń znajdujących się w gabinetach zabiegowych. Urządzenia sanitarne wykonała firma Antoniego Kunza ze Lwowa, która zaprojektowała również sieć wodnokanalizacyjną obsługującą łaźnię oraz system doprowadzenia wody źródlanej ze źródła w Handzlówce, oddalonego o 10 km od Łańcuta. Poidła z wodą źródlaną znajdowały się w pomieszczeniu nr 038 i w barze. Instalacje i urządzenia elektryczne wykonane zostały w 1928 r. przez Akcyjne Towarzystwo Elektryczne, dawną firmę „Sokolnicki i Wiśniewski” ze Lwowa. Malowidła na sklepieniach oraz boazerie i obramienia drzwi z dębu zaprojektowane zostały przez Tadeusza Dachowskiego. Meble w barze oraz gabinecie wypoczynkowym inspirowane były meblami w typie angielskich XVIII-wiecznych Hepplewhite’ów.

Już w 1945 r. instalacje elektryczne nie nadawały się do użytku a wyposażenie i wystrój łaźni popadał w ruinę. W 1951 r. zdecydowano o likwidacji łaźni. Urządzenia elektromedyczne i kąpielowe zostały oddane w 1953 r. do Szpitala Miejskiego w Łańcucie i łaźni miejskiej²⁰.

W latach 50. XX w. prowadzono szerokie prace konserwatorskie w zamku. Na początku prac (ok. 1954-55) realizowano odwodnienie zamku wg. planu prof. inż. Wojciecha Poganego. Prace poprzedzono badaniami naukowymi, m.in. pobraniem próbek tynku i drewna w pomieszczeniach piwnic, które zostały przesłane do Laboratorium Głównego Kontrolnego Instytutu Techniki Budowlanej w Warszawie. Prace odgrzybieniuowe rozpoczęto właśnie od zalanych wodą piwnic – pomieszczeń łaźni Rzymskiej, w której woda spowodowała zniszczenia boazerii i posadzki. Badania wykazały obecność grzyba piwnicznego *Coniophora cerebella*, boazerię zaatakował owad kołatek *Anobium portinax*, a półki piwniczne opanował grzyb *Portia vaporaria*. Materiał drewniany zdjęto i zniszczono, zmurszałe części zawiolgoconych murów usunięto wraz z warstwą wilgotnej ziemi użytej na podsypkę. Wybito otwory wentylacyjne oraz następnie przez kilka tygodni suszono pomieszczenia przy pomocy koszy z koksem a ściany nasyciono środkami grzybobójczymi: „tetrą” i kwasem solnym.

W 1965 r. planowano zrekonstruować zarówno pierwotny wygląd, jak też funkcję łaźni, pomysłu tego nie zrealizowano jednak do dziś. Na fotografiach archiwalnych z lat 90. XX w. widać znaczne ubytki dekoracji malarskiej, powstałej w skutek montowania w ścianach instalacji.

Do łaźni z parteru prowadzą jednobiegowe drewniane dębowe schody, po bokach których znajduje się drewniana boazeria płycinowa z dębu. Płyciny wypełnione są okleiną drewnianą polituowaną. Powyżej ściany i sklepienie w formie kolebki pokryte są polichromiami przedstawiającymi trytony – mitologicznych pół ludzi pół ryby - oraz dekorację w formie groteski. Pod łukiem sklepienia na ścianie w nadprożu znajduje się motyw fontanny, w obramieniu utworzonym ze stworów morskich.

Pierwsze pomieszczenie łaźni tworzył elegancki gabinet wypoczynkowy (nr 036) ze skórzanym fotelem i kanapą (znajdującymi się obecnie w Bibliotece Muzycznej w wieży) i meblami z drewna dębowego - stołem, wielką szafą i lustrem w bogato rzeźbionej ramie - w stylu XVIII-wiecznych gregoriańskich mebli angielskich. Drewniana podłoga wyłożona była miękkim dywanem w geometryczne wzory. Ściany do wysokości ok. 2 m pokryte były drewnianą boazerią płycinową, analogiczną do tej zachowanej na klatce schodowej prowadzącej

z parteru do łaźni. Otwory drzwiowe obramione były drewnianymi, bogato rzeźbionymi portalami, w zwieńczeniu dekorowanymi kartuszami herbowymi w stylu neobaroku i neorokoko z motywami zwisów, muszli i akantu płomienistego. Na

²⁰ Marta Paternak, *Łaźnie i elektroterapia w Zamku w Łańcucie*, „Biuletyn Głównej Biblioteki Lekarskiej, nr 349, 1994, s. 77-91.

jednym z nich, prowadzącym do korytarzyka, na herbie umieszczona jest data zakończenia budowy łaźni – 1928 r. Pomieszczenie ogrzewane było kaloryferem, ukrytym za drewnianą dębową obudową. Sklepienie dekorowane jest malowidłami neobarokowymi – obramieniami ornamentálnymi z motywami małżowiny i akantu oraz tworzącymi kształt arabesek.

Analogiczna dekoracja ścian – boazerie płycinowe i obramienia z wici roślinnej w formie pasa, zawijającej się wokół kinkietów - znajduje się w korytarzyku prowadzącym do windy.

Od wschodu z gabinetu znajduje się wejście do baru. Boazerie oraz meble barowe wykonane są z drewna dębowego. Najważniejsza dekoracja to rzeźba przedstawiająca pijącego Bachusa w winnej latorośli. Sklepienie o przekroju łuku odcinkowego i górne partie ścian pokryte są polichromią z roślinnym motywem arabeski.

Pierwsze pomieszczenie zabiegowe (nr 037) również dekorowane było boazerią płycinową na ścianach. Sklepienie kolebkowe pokryte jest polichromią w formie iluzjonistycznych obramień z pasami dekorowanymi motywem groteski. Wewnątrz ram przedstawione są morskie stwory oraz girlandy kwiatowe. Znajdował się w nim gabinet fizykoterapii, wyposażony kabinę do „kąpieli elektrycznej”, urządzenia do elektroterapii, diatermii, lampy kwarcowe

i urządzenia gimnastyczne. Pod ścianami ustawione było sześć leżanek, przeznaczonych do gimnastyki rehabilitacyjnej i masażu. Wyposażenie gabinetu tworzyła również drewniana toaleta z wielkim lustrem.

Ostatnie pomieszczenie tworzyła właściwa sala łaźni (nr 038), pokryta kafelkami na całej powierzchni podłóg, ścian i sklepienia. Znajdowały się w niej dwie wanny, urządzenia prysznicowe oraz marmurowa leżanka (znajdująca się obecnie w pracowni konserwacji dzieł sztuki w Muzeum- Zamku w Łańcucie). Do sali od wschodu przylegały trzy małe pomieszczenia do których prowadzą metalowe drzwi przeszkłone matowym szkłem z dekoracją secesyjną. W pierwszym z nich (nr 039) znajdowała się łaźnia parowa (tzw. rzymska), w kolejnym (nr 040) łaźnia turecka z dużą ławą pokrytą kaflami i w ostatnim WC. Za tymi pomieszczeniami znajduje się sala w kształcie litery „L”, dostępna jedynie z głównego korytarza piwnic skrzydła północnego (041). W pomieszczeniu tym znajdowała się kotłownia, obsługująca łaźnie, z piecem Strebla, kotłem i bojlerem.

Il. 1. Gabinet wypoczynkowy.

Il. 2. Gabinet wypoczynkowy z wejściem do baru i na korytarz prowadzący do windy.

II. 3. Pomieszczenie baru i pijalni wód mineralnych.

II. 4. Gabinet zabiegowy.

II. 5. Gabinet zabiegowy – ściana północna.

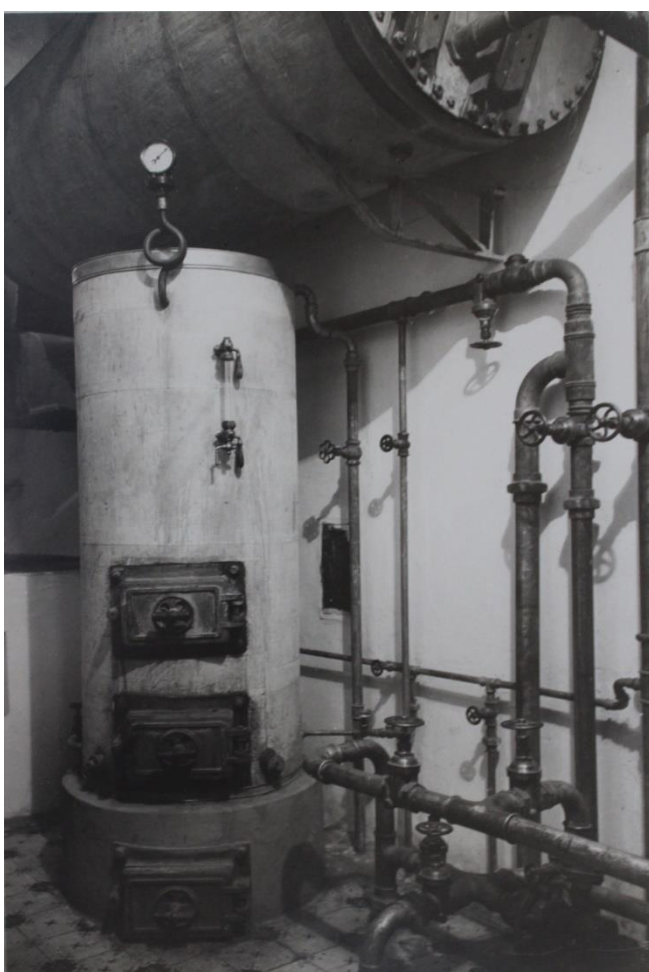
Il. 6. Łaźnie rzymskie – widok na narożnik południowo-wschodni.

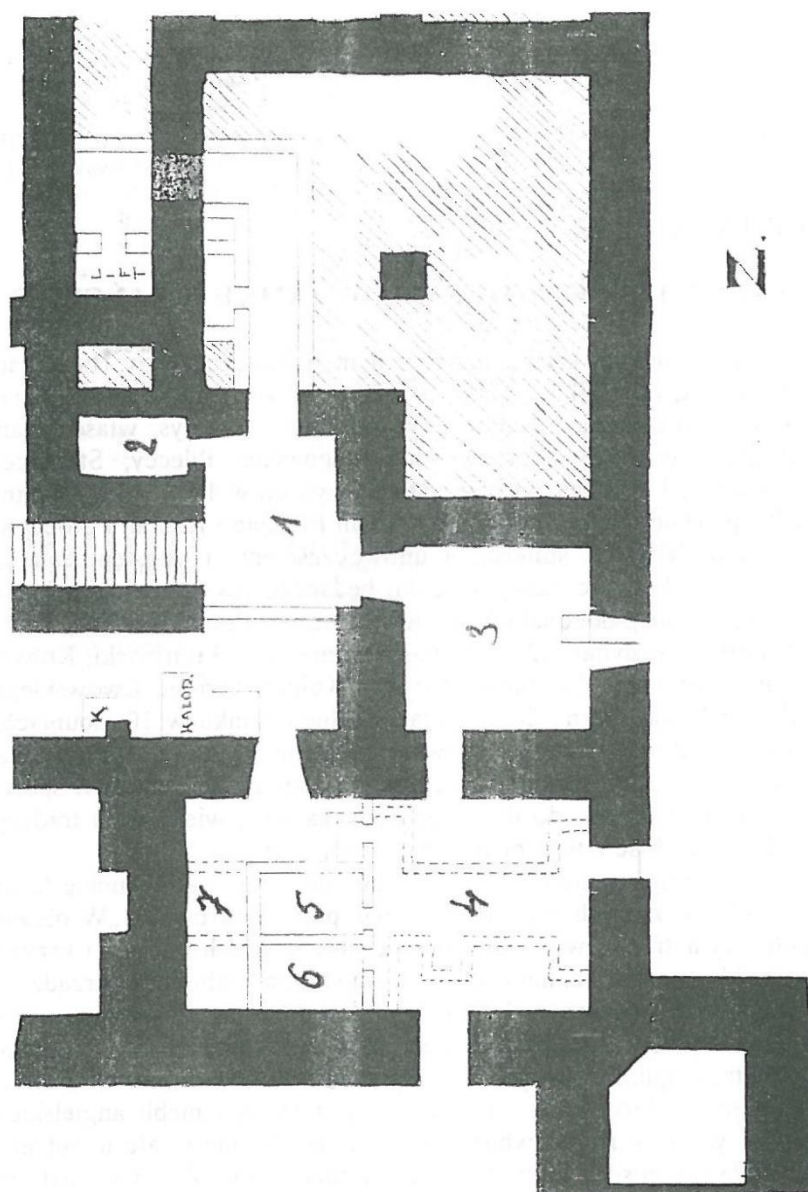
Il. 7. Łaźnie rzymskie – widok na narożnik północno-wschodni.

Il. 8. Łaźnie rzymskie – widok na narożnik południowo-zachodni.

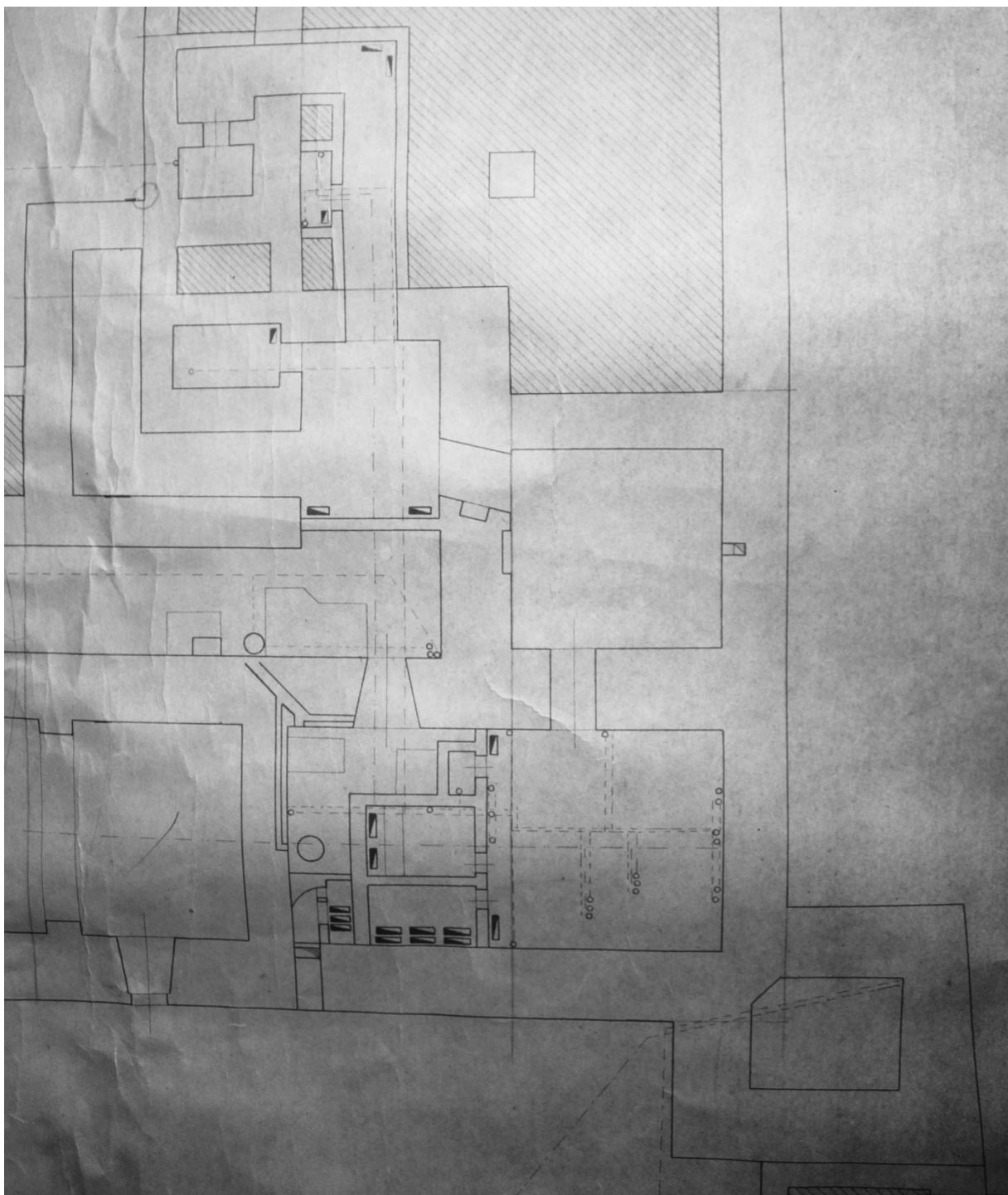

Il. 9. Pomieszczenie kotłowni za łaźniami.

Ilustr. 1. Fragment planu piwnic Zamku w Łańcutie, mieszczących łaźnie zamkowe. Naniesione przez Autora numery pomieszczeń są wspólne dla wszystkich ilustracji i mają odniesienie do tekstu artykułu

Il. 10. Projekt łaźni rzymskich naniesiony na fragment rzutu piwnic sprzed 1927 r., źródło: Marta Paterak, *Łaźnie i elektroterapia w Zamku w Łańcutie*, „Biuletyn Głównej Biblioteki Lekarskiej, nr 349, 1994, s. 78.

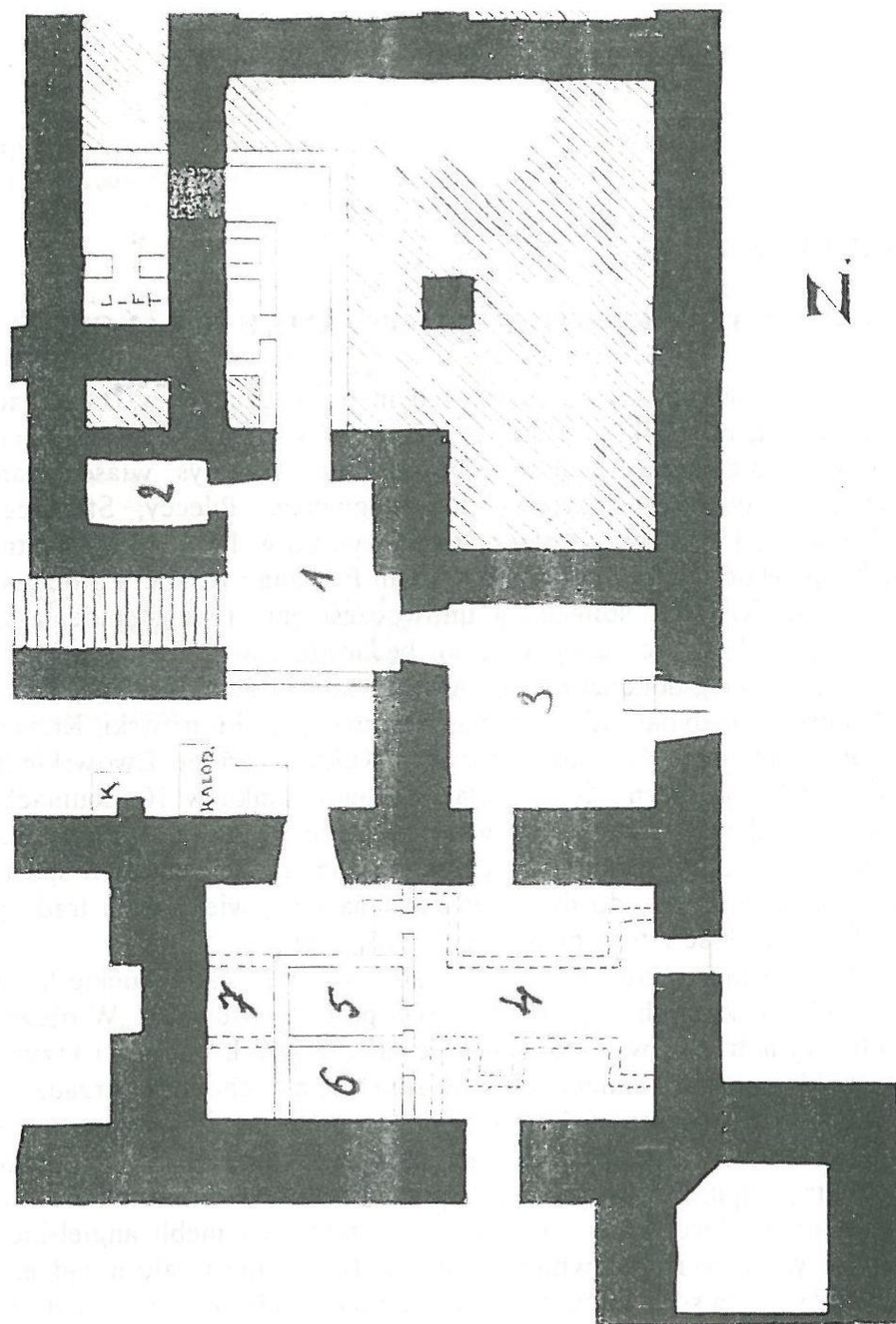
Il. 11. Fragment rzutu piwnic z 1927 r. z widocznymi pomieszczeniami łaźni, źródło: Archiwum Muzeum-Zamku w Łańcucie.

MARTA PATERAK

ŁAŹNIE I ELEKTROTERAPIA W ZAMKU W ŁAŃCUCIE

Na ruchliwym szlaku turystycznym prowadzącym w Bieszczady leży Łańcut, niewielkie miasto, położone 17 km od Rzeszowa. Znanie jest ze wspaniałego zamku i powozowni. Niegdyś właścicielami Łańcuta były kolejno cztery rody magnackie: Pileccy, Stadniccy, Lubomirscy i Potoccy, którzy odziedziczyli go w 1816 roku. Ostatnią wielką przebudowę zamku przeprowadzili Elżbieta i Roman Potoccy na przełomie XIX/XX stulecia, a unowocześnienia i udostępnienia go szerszej publiczności jako muzeum, będącego równocześnie salonem Rzeczypospolitej, dokonał ich syn Alfred Antoni Potocki, od 1915 roku - IV i ostatni ordynat [12]. Na jego zlecenie Józef Piotrowski, Konserwator Państwowego Zabytków Sztuki i Kultury Okręgu Lwowskiego, wykonał fotograficzną dokumentację całego zamku w 10 albumach i opublikował w 1933 roku pierwszą o nim monografię, którą kończy słowami: „...cuda i pamiątki dziejowe, łączące tu (w zamku) w sposób zupełnie wyjątkowy, do dziś nieprzerwaną nicią wiekowych tradycji, wielką przeszłość z teraźniejszością.” [16, s. 90].

Prawie nie znane i nie opracowane do dzisiaj są łańcuckie łaźnie zamkowe, o których wspomina w swej pracy Piotrowski: „W obszer-nych trzymetrowej wysokości piwnicach o grubych murach i krzyżo-nych sklepieniach kamiennych, pod skrzydłem zachodnim, urządzono z wielkim nowoczesnym komfortem, wygodne łaźnie zaopatrzone w najnowsze przyrządy kąpielowe i gimnastyczne, oraz przybory i aparaty do elektroterapii. Lift łączy łaźnię z piętrami. Powiększono też umeblo-wanie przez dorobienie większej ilości stylowych mebli angielskich, według wzorów Hepplewhite’a z w. XVIII. Meble i całe urządzenie łaźni składającej się z kilku większych i mniejszych lokali wykonali bez zarzutu rzemieślnicy lwowscy” [16, s. 45]. Potwierdzają to autorzy współczesnych pamiątek, m.in. Wirgilia Sapieżyna, Amerykanka, krewna Potockich: „1933. Gdy na weekend wybraliśmy się do słyn-

Ilustr. 1. Fragment planu piwnic Zamku w Łańcut, mieszczących łaźnie zamkowe. Naniesione przez Autora numery pomieszczeń są wspólne dla wszystkich ilustracji i mają odniesienie do tekstu artykułu

Ilustr. 2. Pomieszcz. 1 - pokój wypoczynkowy (od wschodu)

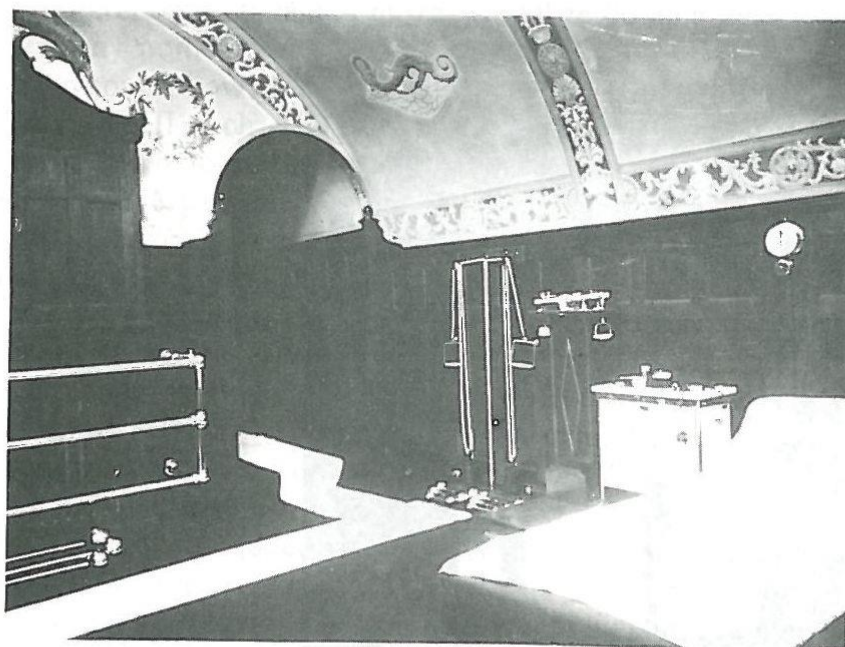
Ilustr. 3. Pomieszcz. 1 - pokój wypoczynkowy (od zachodu)

nego, łańcuckiego zamku ciotki Betki [Elżbiety Potockiej], była to pierwsza wizyta, którą składałam w Polsce (...). Przybyliśmy około 7 wieczorem. Inni goście, według tego, co mówił burgrabia (major domus), który nas witał - około 20 osób, rozeszli się do swoich pokoi, herbatę piliśmy więc sami. Zanim skończyliśmy, przyszedł przywitać nas Alfred, syn ciotki Betki. Zaprowadził nas do naszych pokoi ogrzanych kominkami i mocno pachnących. Mąż od razu wyszedł z nim, by wziąć turecką łaźnię i masaż w pomieszczeniach znajdujących się pod zamkiem. Moje rzeczy były rozpakowane, walizy zniknęły. Weszła pokojowa z oznajmieniem, że kąpiel gotowa" [18, s. 38].

Całą sieć wodnokanalizacyjną w łaźniach i dodatkowo w pokojach gościnnych parteru i II piętra zamku wraz z doprowadzeniem wody uzdrowskiej ze źródeł z Handzlówki, odległej o 10 km od Łańcuta, a także wszystkie urządzenia sanitarne kąpielowo-natryskowe łaźni wykonała firma Antoniego Kunza ze Lwowa. W zbiorach Biblioteki i Archiwum Muzeum-Zamku w Łańcucie przechowuje się zestaw jego 10 oryginalnych planów z lutego - kwietnia 1927 roku [8]. Dopełniają go kopie planów ze zbiorów kartograficznych w AGAD w Warszawie [1]. Są to plany prowadzenia wodociągów od ujęć źródłowych, studni lewarowych i zbiorników ziemnych, rzuty poziome systemu rurociągów nowych połączeń z 1927 roku na poszczególnych kondygnacjach zamkowych, a także rzuty poziome i pionowe urządzenia łaźni oraz schemat rurociągów „wodnociagowych” i kanalizacyjnych w kanale pod łaźnią, z zaznaczeniem przepływu i ujęć pary suchej i wilgotnej, kurków „Ciepła - Zimna”, różnorodnych natrysków i tuszy „z węzownią - siedzeniowy-mylisty (zmienny) - z kombinacją tuszu bocznego”. Wszystkie plany są skalowane i autoryzowane na kartonowych zwojach firmową pieczęcią „Zakładu Budowy Wodociągów i Pomp Antoni Kunz Spółka z ogr. odpow. Lwów, ul. Leszczyńskiego 41” oraz własnoręcznym podpisem projektanta, z odręcznymi jego i zleceńodawcy poprawkami ołówkiem. Z planów wynika, że wodę ciągnięto z tych samych wówczas wierconych studni głębinowych, które wraz z sześcioma nowszymi zlokalizowanymi w sąsiedniej wsi Albigowa stanowią do dziś źródła wody pitnej. Prowadzone obecnie badania epidemiologiczne potwierdzają wartość zdrowotną i uzdrowską tej wody.

Instalacje i urządzenia elektryczne w łaźniach zamkowych wykonało w 1928 roku Akcyjne Towarzystwo Elektryczne, dawne „Sokolnicki i Wiśniewski ze Lwowa, pl. Trybunalski 1”. Ich trzon stanowiły cztery

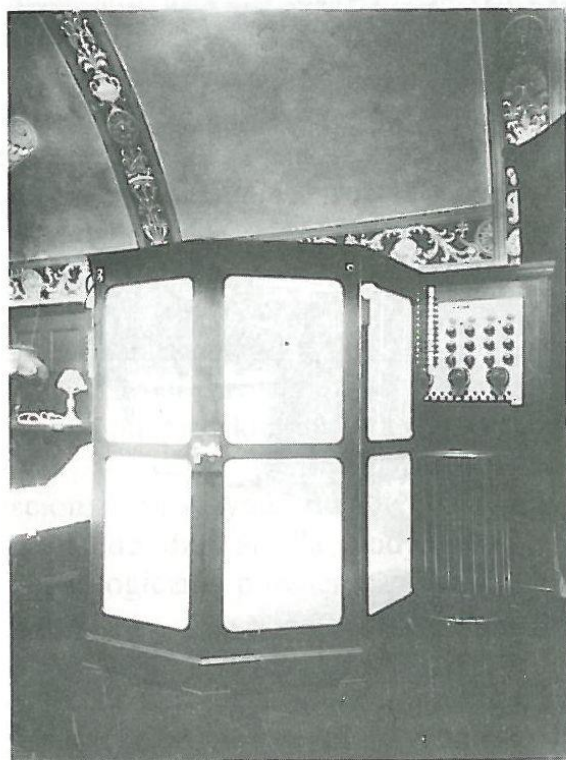
*Ilustr. 4.
Pomieszcz. 2
- pijalnia*

*Ilustr. 5. Pomieszcz. 3 - gabinet fizykoterapii od południa,
z przejściem do pokoju wypoczynkowego*

Ilustr. 6. Pomieszcz. 3. - gabinet fizykoterapii od północy

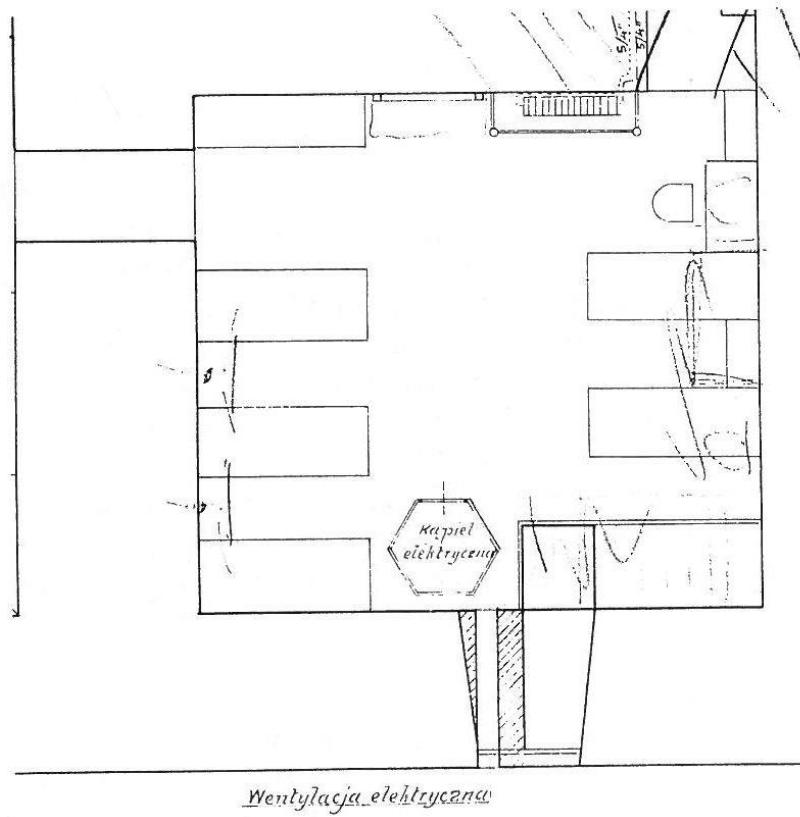

*Ilustr. 7.
Pomieszcz. 3.
- kabina do „kąpieli
elektrycznej”*

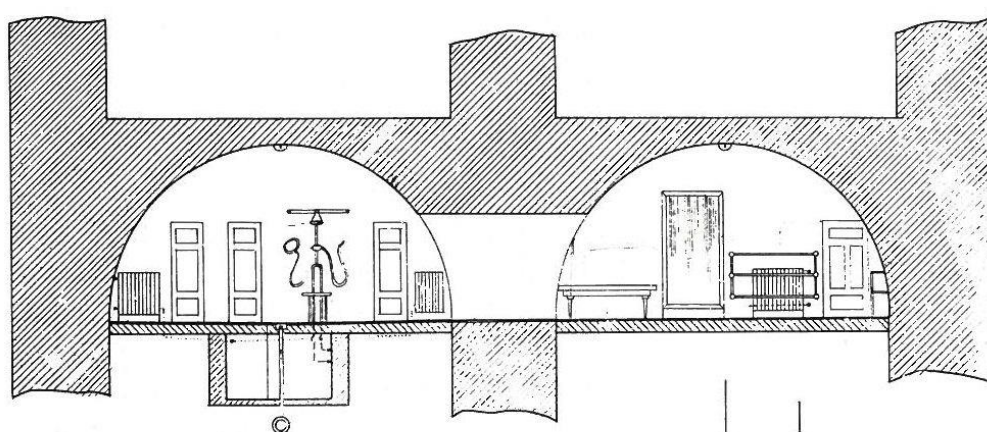
motory elektryczne firm Siemens, Peter Fr. Langbehm oraz Zakładu Wytwórni Silników Elektrycznych Cieszyn [4].

Porównując „Plan piwnic Zamku w Łańcucie” Antoniego Kunza (ilustr. 1) z jego rzutami „Urządzenia łaźni Zamek Łańcut własność Alfreda Hrabiego Potockiego” oraz z fotografiami z 1929 roku z albumów Józefa Piotrowskiego [13] mamy możliwość stwierdzić do najmniejszego szczegółu, jak wyglądały wystrój, urządzenie i wyposażenie poszczególnych jej pomieszczeń. Sklepienia kolebkowe (jedno z nich z lunetami) pokryto groteskowymi malowidłami w typie pompejańskim w dwóch pomieszczeniach oraz polichromią z wodnymi stworami w polach wydzielonych pasami zdobionymi arabeską w trzecim, uzupełniając te wnętrza jak i korytarze boazerią z dębu, biegnącą dołem ścian i wypełniającą wnęki drzwiowe. Prace te wykonano według projektów Tadeusza Dachowskiego w 1928 roku w ramach przebudowy parteru i II piętra zamku [14].

Do pomieszczeń łaźni zamkowych, liczących 164,52m² powierzchni, prowadzą jednobiegowe, osiemnastostopniowe schody od wschodu z trzema dodatkowymi od północy z parterowego korytarza. Charakterystyczne malowidło fontanny na tynku wskazuje drogę. Z kolejnych kondygnacji zamku można się także do nich dostać windą (lift) od strony południowej. Pomieszczenie nr 1 (por. ilustr. 1) było pokojem wypoczynkowym (ilustr. 2, 3), urządzonym meblami w typie angielskich XVIII-nych Hepplewhite’ów, gdzie odpoczywając po zabiegach można było czytać (kanapy i fotele obecnie są eksponowane w Bibliotece Muzycznej w wieży). Szafy i wieszaki służyły do pozostawienia odzieży na czas kąpieli i zabiegów. W pomieszczeniu nr 2, równoległym do klatki schodowej, w zamknięciu boazerii usytuowano pijalnię wód mineralnych, kawy i innych napoi, o czym na ścianie szczytowej informuje wśród wzorów pompejańskich malowidło pijącego Bachusa, oskrzydłonego kiściami winorośli (ilustr. 4). Kolejne pomieszczenie nr 3 z rysunkami na sklepieniu wodnych stworów, stylizowanego szczupaka i delfinów, to gabinet fizykoterapii (ilustr. 5, 6). Było ono wyposażone w urządzenia do elektroterapii, lampy kwarcowe, diatermię, urządzenia gimnastyczne usprawniające, a także sześcioboczną kabinę do „kąpeli elektrycznej” (ilustr. 7). Uzupełniono to wyposażenie sześcioma leżankami nakrytymi białymi prześcieradłami, przeznaczonymi do gimnastyki rehabilitacyjnej biernej oraz masażu, ponadto toaletką z podstawowymi kosmetykami i wagą (ilustr. 8). Z fizykoterapią sąsiaduje pomieszczenie nr 4 (ilustr. 9), czyli właściwe

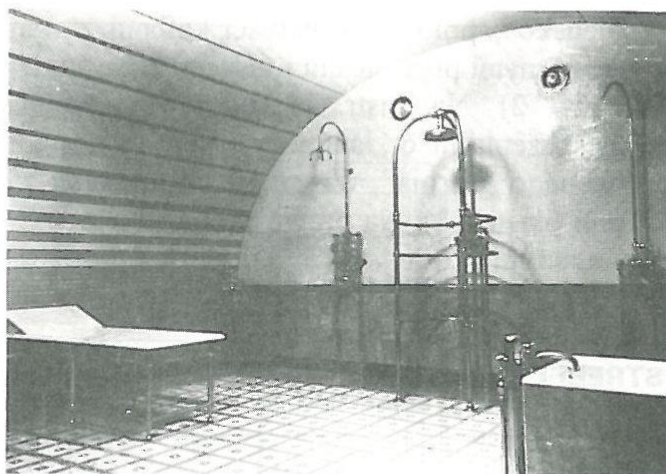

Ilustr. 8. Rzut poziomy pomieszczeń nr 3 (gabinet fizykoterapii)

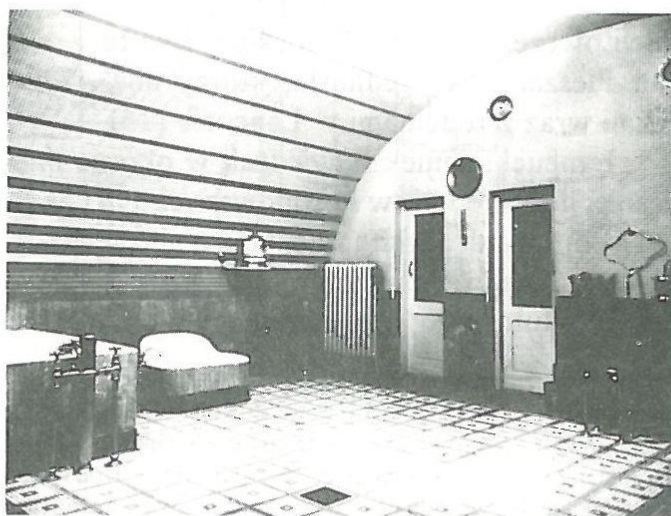
Ilustr. 9. Rzut pionowy pomieszczeń 4 i 3 (kąpielisko i gab. fizykoterapii)

*Ilustr. 10. Pomieszcz. 4
- kąpielisko od północnego
zachodu*

*Ilustr. 11. Pomieszcz. 4
- kąpielisko od
południowego wschodu.
Przejdźcie na prawo
do fizykoterapii
(pomieszcz. 3).
Drzwi do WC*

*Ilustr. 12. Pomieszcz. 4
- kąpielisko od północnego
wschodu. Drzwi lewe
- do łaźni rzymskiej
(pomieszcz. 6), prawe -
do łaźni tureckiej
(„parni” - pomieszcz. 5)*

„kapielisko”, pokryte w całości kaflami z wanną zwykłą i niasiadówkową, różnymi prysznicami i tuszami oraz studzienkami do picia (ilustr. 10, 11, 12). Na ilustr. 12, od lewej, pierwsze drzwi prowadzą do pomieszczenia nr 6 „łaźnia rzymska”, a następne do pomieszczenia nr 5, zwanego „parnią”, w typie łaźni tureckiej z kamienną ławą pokrytą kaflami (ilustr. 13). Na prawo od parni jest WC, za którym znajduje się pomieszczenie kotłowni (7) z bojlerem, kotłem i piecem Strebla (ilustr. 14, 15)¹.

STREBEL Kessel und Radiatoren Vertriebs GmbH 6800 MANNHEIM

Rudolf-Diesel-Strasse 31, Postfach 310447, Tel. 0621/38 00 90, FS: 46 33 93, Telefax 38 00 963

Kąpiele - parową w łaźni tureckiej oraz w gorącym suchym powietrzu - czyli w łaźni rzymskiej, stosuje się w chorobach gośćcowych, mięśniowych, nerwobólach i otyłości, przy czym kąpiel turecką także przy ostrych niezżytach dróg oddechowych i złej przemianie materii. Przeciwwskazania stanowią m. in. choroby narządu krążenia.

Pieczę nad kąpiącymi się w łańcuckich łaźniach zamkowych, w jednych pamiętnikach określanych jako „tureckie”, w innych „rzymskie”, w zależności, jakiej kąpiele zażywali autorzy pamiętników, mieli ówcześni lekarze Potockich. Byli to Jan Fleszar i Jan Jedliński, którzy mieszkali wraz z rodzinami w Łańcucie [15].

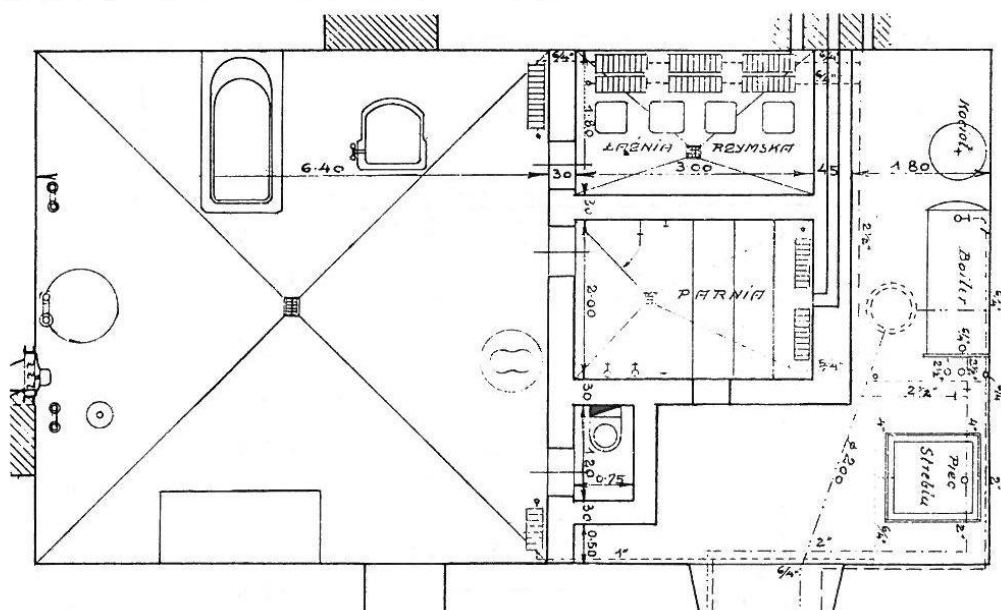
Łańcucki zamek odwiedzali w okresie międzywojennym coraz to liczniej goście od głów koronowanych [17] aż do wycieczek szkolnych [11], oprowadzanych przez burgrabiego [10]. 23 lipca 1944 roku Potoccy na zawsze opuszczają Łańcut. Z portalu wejścia głównego do pałacu skuto herb jego fundatorów i umieszczono wprawdzie godło

Firma **STREBEL** zajmuje się od ponad 100 lat produkcją wysokosprawnych kotłów. Okres ten pozwolił na nabycie doświadczeń i stworzenie idealnych kotłów produkujących ciepło.

Celem firmy **STREBEL** jest rozwój produkcji i sprzedaż urządzeń dla potrzeb ciepłownictwa. Firma jest znana na całym świecie.

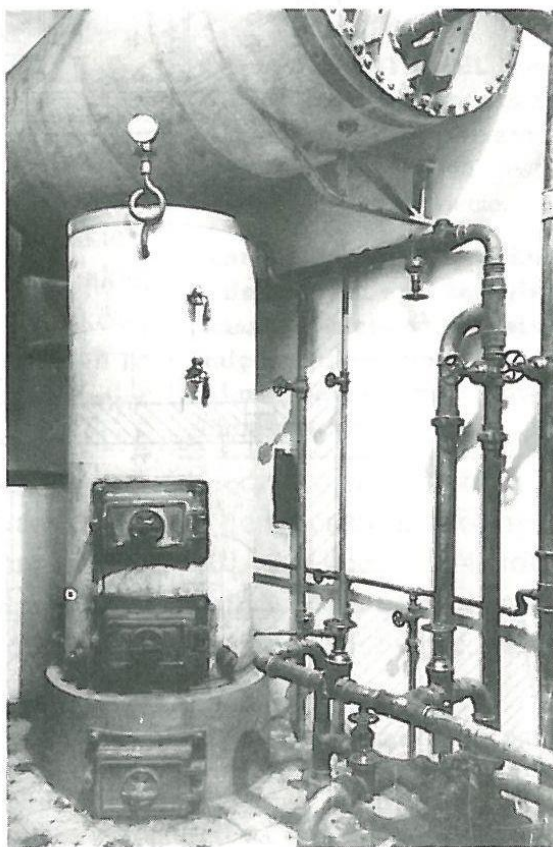
Kotły firmy STREBEL zainstalowane na terenie naszego kraju w okresie międzywojennym pracują niezawodnie do dnia dzisiejszego.

¹ Firma STREBEL powróciła na polski rynek w 1990 r., reprezentowana przez Generalnego Przedstawiciela - Spółkę Cywilną „ANMAR II” we Włocławku oraz przedsiębiorstwa współpracujące, jak INBUD w Krakowie i in. Niestety, urządzenia w Łańcucie nie dotrwały do naszych czasów, nie z winy producenta.

Ilustr. 14. Rzut poziomy kąpieliska, łazieni i kotłowni (pomieszcz. 4, 5, 6 i 7)

*Ilustr. 15. Pomieszcz. 7
- kotłownia (kocioł i bojler)*

państwowe, ale udostępnianie wewnątrz zamkowych od września 1945 roku było bez organizacji i dozoru, z upolityczniającymi komentarzami. Nastąpiły czasy stalinowskie.

W czasie państwowego zarządzania zamkiem byli jednak tacy dyrektorzy, którzy zabiegali o ten zabytkowy obiekt, starając się zmieniać odgórne decyzje oddania tej rezydencji na inne cele niż muzealne. Pisma kierowane do Urzędu Wojewódzkiego Rzeszowskiego Wydziału Kultury i Sztuki alarmowały: „W tym roku [wrzesień 1945 r.] nasuwa się konieczność opalania przynajmniej parteru zamkowego, dalsze nieopalenie apartamentów tureckich i z wielkim nakładem kosztów wybudowanej łaźni grozi ruiną. Kunsztowna instalacja elektryczna już dziś jest nie do użytku” [3]. W 1951 roku z powodu poleceń NIK-u dot. likwidacji łaźni zamkowych ślano petycje do Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków w Warszawie o pomoc: „Delegaci »Centrosanu« oraz ZUS-u po obejrzeniu szczegółowym aparatów elektromedycznych orzekli, że aparaty prawdopodobnie nie znajdą u nich zastosowania z uwagi na przestarzałość sprzętu. (...) Urządzając ciemnię fotograficzną znalazłem zastosowanie dla aparatów nie przerabiając ich ani nie niszcząc - pisał dyrektor muzeum Karol Konieczny - reszta sprzętu znajdzie u nas zastosowanie po uruchomieniu łaźni podziemnej, której remont rozpocznie się wiosną br. Łaźnia po uruchomieniu zostanie oddana instytucjom leczniczym, które powinny w niej dawać lecznicze kąpiele dla lokalnego świata pracy i biednego chłopca. Nie ma zatem potrzeby oddawać wzmiankowany sprzęt komukolwiek” [5].

UPRAWN. BIURO DLA URZĄDZEŃ ELEKTRYCZNYCH
Inż. STANISŁAW KOSIENIAK

b. długoletni inspektor montażowy

AKC. TOW. ELEKT. przedtem SOKOLNICKI I WIŚNIEWSKI
REPREZENTACJA P. Z. E. BROWN-BOVERI

KRAKÓW, UL. PAWIA BOCZNA 10/5 — TELEFON Nr. 577-63
KONTO KOM. KASA OSZCZ., KRAKÓW Nr. 51.229

Niestety, plany te nie zostały zrealizowane, pomimo że jeszcze w 1947 roku Urząd Miejski w Łańcucie przeprowadził „oczyszczenie źródeł znajdujących się w Handzlówce i dostarczył tę wodę miastu” [7], a „Biuro dla Urządzeń Elektrycznych inż. Stanisław Kosieniak” przeprowadziło w 1948 roku kapitalny remont instalacji elektrycznej w zamku [9]. Oświadczenie pracowników Muzeum z 1953 roku przytacza

stan ówczesny łaźni zamkowych: „Piwnice: w łaźniach znajdowały się drewniane łóżka, stojaki drewniane do win, deski, części instalacji elektrotechnicznej, słoma i trociny porozrzucane oraz cegła i gruz po całej piwnicy. Przy kotłowniach brak części niezbędnych dla ich funkcjonowania (motory i urządzenia techniczne). Kąpielisko - na boazeriach drewnianych wilgoć występująca na zewnątrz, posadzka drewniana wybrzuszona, pomieszczenie niedostatecznie wentylowane, brudno, nieporządek” [2]. Motory zostały oddane w 1953 roku na podstawie pisma Min. Kul. i Sztuki (Centr. Zarząd Muzeów w Warszawie) do Państwowych Pomocniczych Warsztatów Muzeów w Oświęcimiu [7], a urządzenia elektromedyczne i kąpielowe na zlecenie Departamentu Kontroli Ministerstwa Kultury i Sztuki do Szpitala Miejskiego w Łańcucie i łaźni miejskiej [2].

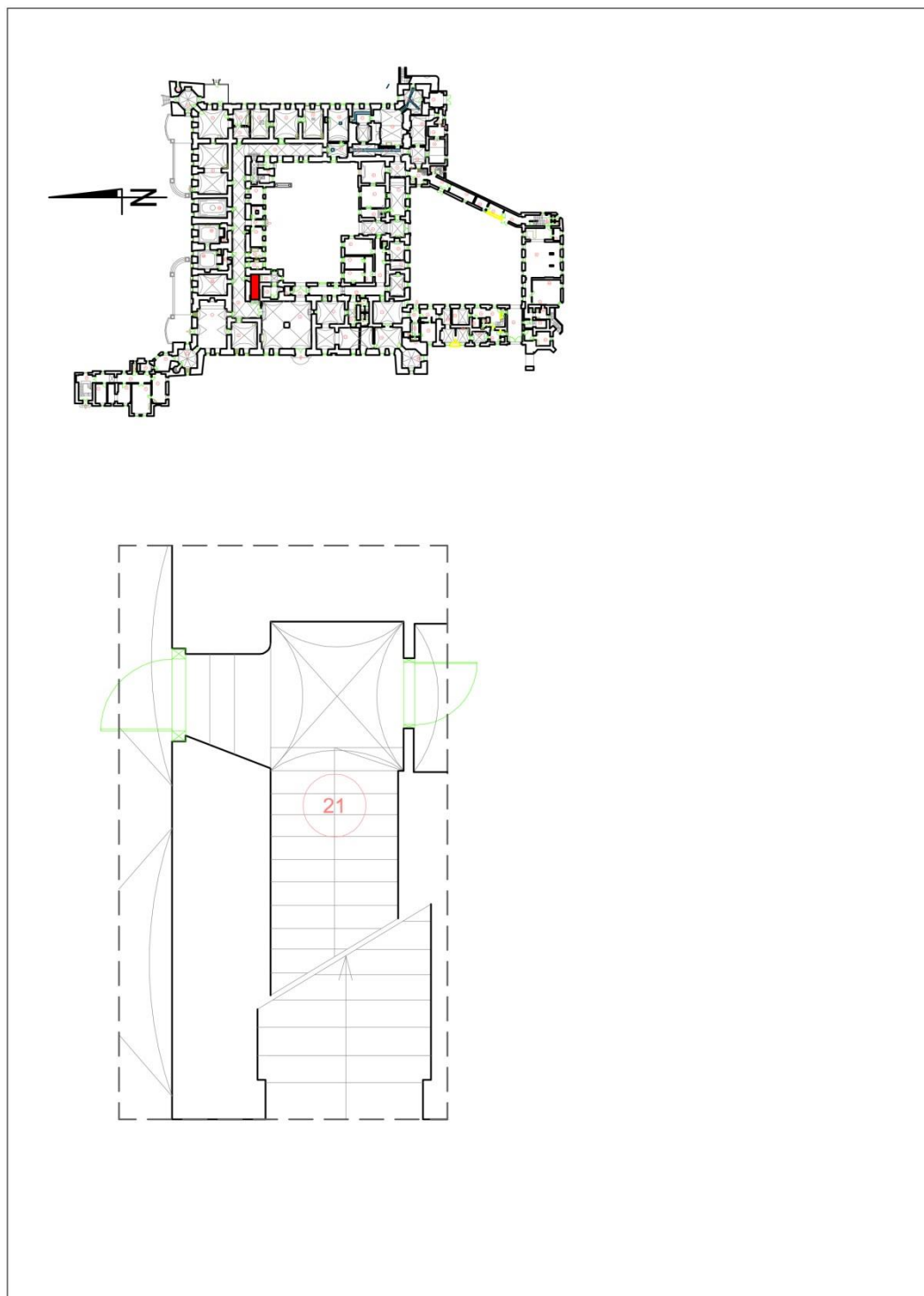
Sprawę przywrócenia pierwotnego wyglądu i funkcji łańcuckich łaźni zamkowych ponownie postulowano w 1965 roku na posiedzeniach obozu badań terenowych socjologii muzealnictwa, zorganizowanego przez Muzeum Narodowe w Krakowie i Muzeum w Łańcucie z inicjatywy Międzymuzealnego Zespołu Naukowych Podstaw Upowszechniania Kultury. Planowano „rekonstrukcję całej rezydencji, nie tylko wewnątrz mieszkalnych, stylowych, ale również kredensu, łaźni rzymskiej z pochodzącą sprzed 70 lat aparaturą służącą do fizykoterapii” [6]. Nieznajomość dokumentacji jak i brak wyposażenia łaźni zamkowych spowodowały błędy w precyzowaniu informacji o nich. Do dzisiaj sprawa rekonstrukcji łaźni nie została zakończona. Złożyło się na to wiele przyczyn. Między innymi także wykonanie w 1948 r. nowej instalacji ciepłej, w ramach której w pomieszczeniach łaźni przeprowadzono po wierzchu pod sklepieniami rury C.O., przebijając na wylot ściany boczne.

Za przywróceniem eksploatacji dawnych łaźni w Muzeum-Zamku w Łańcucie przemawia też fakt, że w bibliotece zamkowej jest bogaty i ciekawy zbiór literatury z zakresu fizykoterapii, hydroterapii, przyrodolecznictwa i uzdrowisk, zasługujący na osobne omówienie.

Źródła

1. Archiwum Główne Akt Dawnych. Kartografia. Ł. 453
2. Archiwum Muzeum - Zamku w Łańcucie. Kontrola zewnętrzna 1949-1958. Sygn. 1/6
3. – Korespondencja dot. działalności Muzeum 1945. Sygn. 1/1
4. – Korespondencja dot. działalności Muzeum 1947-1950. Sygn. 1/2
5. – Korespondencja dot. działalności Muzeum 1951. Sygn. 1/3

PARTER POM 21-SCHODY DO ŁAŹNI

Opis inwentaryzacyjny:

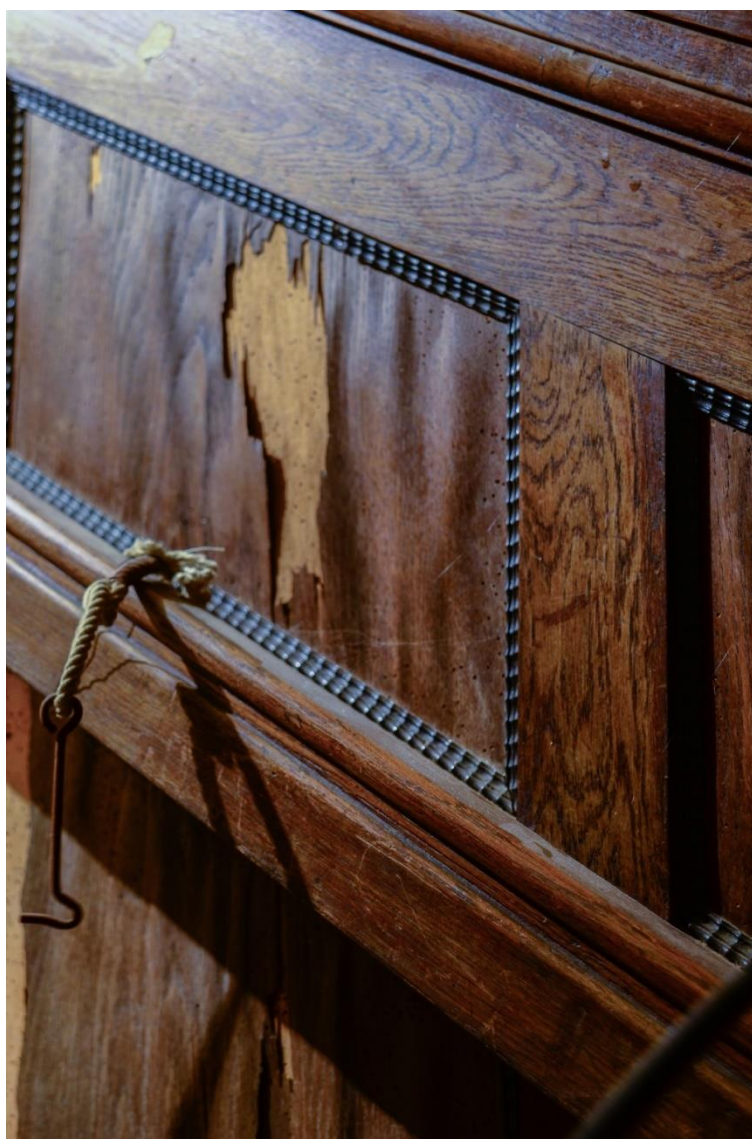
Pomieszczenie zlokalizowane północno zachodniej części Zamku. Na planie prostokąta. Pełniące funkcję komunikacji.

Posiadające sklepienia i ściany tynkowane, malowane, polichromowane. Sklepienie na spoczniku krzyżowe w poziomie biegu schodowego kolebkowe.

Schody drewniane z zachowaną oryginalną boazerią płycinową. Zachowane drewniane pochwyt. Zachowane oryginalne elementy wyposażenia instalacji elektrycznej z bakelitu. W północnej ścianie, przy spoczniku znajduje się drewniana, płycinowa stolarka drzwiowa z kompletem okuć oraz szyldem z klamką.

Przy drzwiach znajdują się trzy stopnie wykonane z betonu.

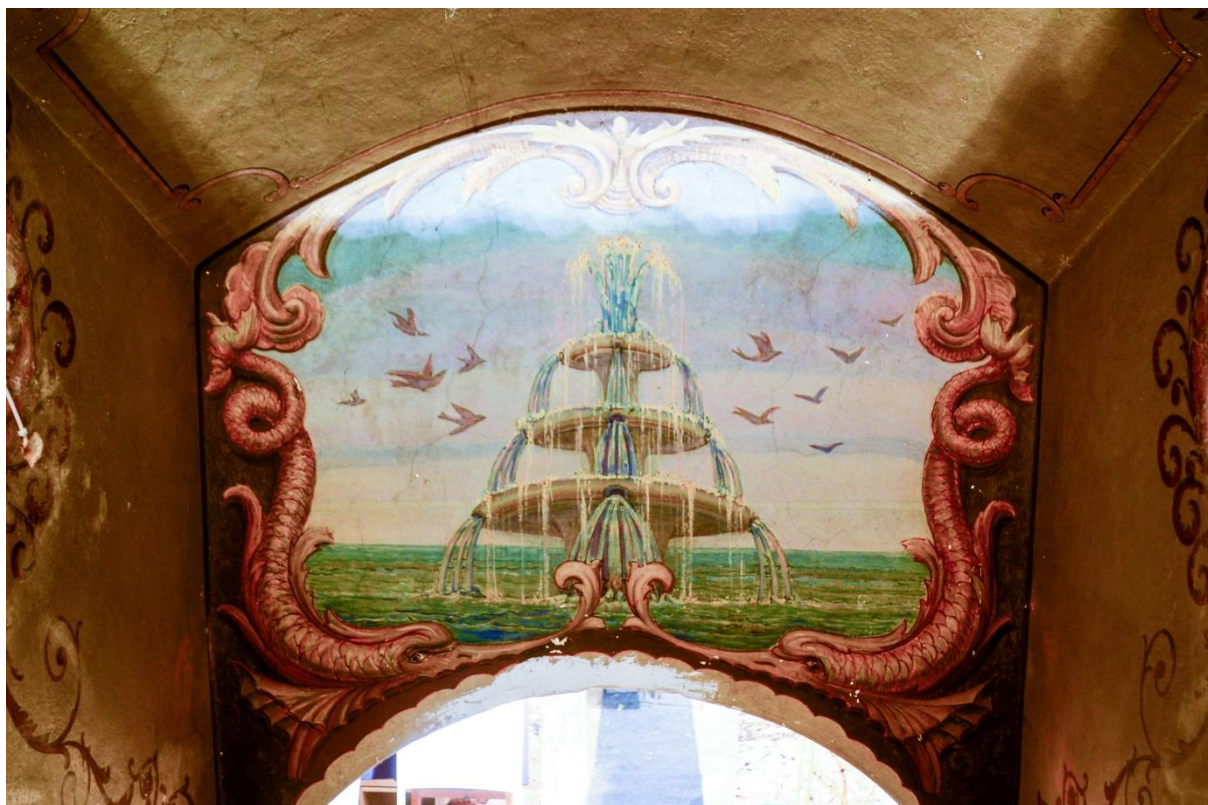
Posadzka spocznika wykonana z betonu.

Fot. Nr Boazeria i poręcz przy schodach w wschodniej części piwnic

Fot. Nr Widok na schody z boazerią.

Fot. Nr Widok na boazerię oraz polichromię zlokalizowaną przy schodach wejściowych.

Spis elementów zabytkowych:

Tynk

Polichromia

Boazeria wraz z dwoma pochwytyami

Stolarka drzwiowa, drewniana wraz z kompletem okuć oraz szyldem- 2 szt.

Posadzka

Elementy bakelitowe instalacji elektrycznej

Spis elementów zabytkowych do rekonstrukcji:

Żyrandole/kinkiety

POMIESZCZENIE 21

STAN ZACHOWANIA

Schody

Schody dębowe, widoczne ślady intensywnego użytkowania. Miejscowo występują nieduże ubytki mechaniczne i pęknięcia drewna. Warstwa zabezpieczająca drewno starta.

Boazeria przy schodach wraz z poręczą

Dębowa powierzchnia boazerii brudna z niedużymi ubytkami mechanicznymi i pęknięciami. Łączenia drewna rozeschnięte. Płyciny fornirowane w stanie katastrofalnym. Silne zawilgocenie spowodowało odklejenie i odseparowanie od podłoża, obecnie fornir nie przylega do podłoża i jest bardzo silnie pofalowany. W tych partiach widoczna jest aktywność drewnojadów. Politura zniszczona.

Polichromia

Zniszczenia analogiczne do pomieszczeń nr 35, 36 i 37. Malowidło zawilgocone, fragmenty całkowicie zdegradowane, liczne odspojenia i łuszczące się spękania warstwy malarskiej. Widać duże partie przemalowań wykonywane po formie. Przy wejściu fragmenty malowidła zostały zamalowane szarą farbą.

Bakelitowe włączniki

Zabrudzone, działające.

Stolarka drzwiowa, drewniana wraz z kompletem okuć oraz szyldem- 2 szt.

Drzwi do pomieszczenia 20

Drzwi drewniane, politurowane. Drewno z niedużymi ubytkami mechanicznymi i pęknięciami. Szyba bez uszkodzeń. Brak oryginalnych klamek i szyldów. Wstawiony nowy zamek.

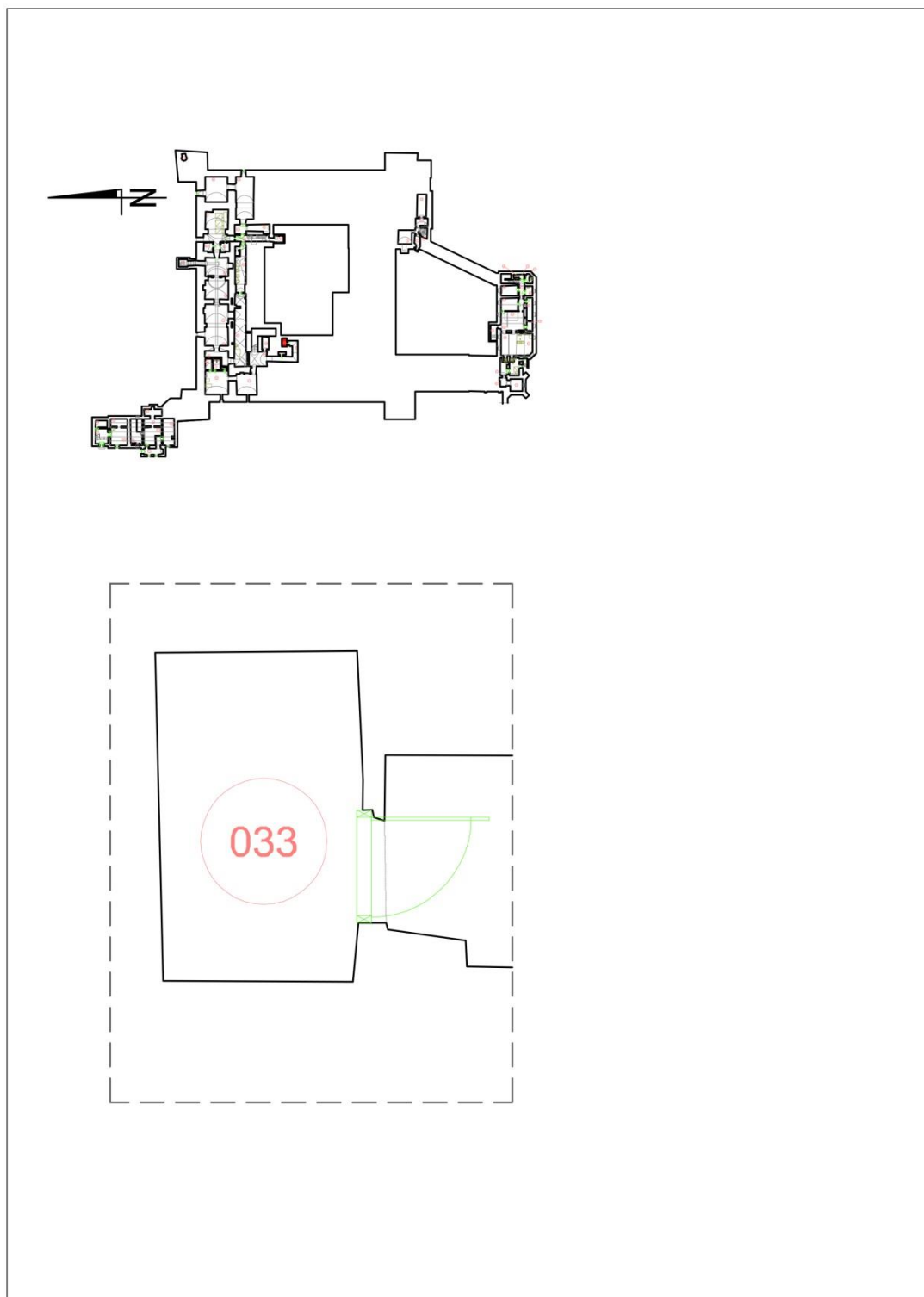
Drzwi do pomieszczenia 5A (korytarz północny)

Przemalowane kilkakrotnie, obecnie w kolorze kremowym. Farba miejscowo odspaja się i łuszczy. Widoczne pęknięcia techniczne i nieduże ubytki mechaniczne. Szyby matowe, zabrudzone. Od strony korytarza północnego 5A politurowane, kilkakrotnie pokryte lakierem. Klamki i szyldy mosiężne lekko spatynowane.

WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Wspólne z pomieszczeniami 35, 36, 37, opisane przy pomieszczeniu 35.

POMIESZCZENIE 033- WINDA GOSPODARCZA

Opis inwentaryzacyjny:

Pomieszczenia na planie prostokąta, z wejściem zlokalizowanym od południa i stanowiące zakończenie korytarza w łaźniach Rzymskich. Zlokalizowane w północno-zachodnim narożniku Zamku. W poziomie posadzki zlokalizowana jest mechanika obsługująca udźwig.

Ściany okalające szyb tynkowane i malowane na gładko.

Powstanie szybu windowego wraz z urządzeniami towarzyszącymi datuje się na 1926-27. Otwór drzwiowy ze stolarką drewnianą sześciopłycinową. Dwie górne oraz dwie dolne płyciny w formie kwadratu, środkowe dwie płyciny w formie prostokątnej.

Fot.nr 24. Posadzka szybu windowego.

Fot.nr 25. Drzwi wejściowe do szybu windowego. Fot.nr 18 Ściana północna.

Fot. Nr 26. Mechanika udźwigu windy.

Spis elementów zabytkowych:

Stolarka drzwiowa drewniana sześciopłycinowa wraz z kompletem zawiasów

Elementy udźwigu

Tynki

Wątki ceglane

Spis elementów zabytkowych do rekonstrukcji:

Szyld

Elementy mechaniki udźwigu

Drewniane płyciny stolarki drzwiowej

POMIESZCZENIE 033

Stolarka drzwiowa, drewniana sześciopłycinowa wraz z kompletem zawiasów

Dębową strukturę drzwi w stanie złym. Drewno bardzo brudne, zdegradowane, widoczne ubytki mechaniczne, pęknięcia. Płyciny fornirowane w stanie katastrofalnym. Podłoże forniru zaatakowane przez drewnojady. Brakuje trzech płycin, reszta zdegradowana jest prawie całkowicie. Brak klamek i szyldów, zawiasy skorodowane.

Elementy udźwigu

Winda firmy Otis. Części metalowe silnie skorodowane z licznymi ogniskami rdzy. Widoczne braki elementów, cały system nieczynny. Elektryka windy niekompletna, nieczynna.

Fot. Nr 27. Spód windy widziany z poziomu piwnic. Widać mocno skorodowane elementy metalowe. Z prawej i lewej strony dwie deski podtrzymują windę na poziomie parteru. Całość mocno zabrudzona. Widoczny brak jednej z oryginalnych desek podłogi.

Tynki

Silnie zawilgocone z wykwitami soli. Widoczne liczne odspojenia i ubytki. Brak warstw polichromowanych.

Wątek ceglany

Silnie zawilgocony. Przykryty warstwą zaprawy.

Podłoże

Fot. Nr 28. Na dnie windy znajduje się rumowisko. Widać fragmenty forniru z drzwi, butelki, zaprawę i różne nieustalone resztki. Należy zwrócić uwagę na możliwość odnalezienia tam fragmentów metalowych windy lub innych interesujących elementów.

WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Postępowanie konserwatorskie zakłada powrót do pierwotnych rozwiązań kompleksu łaźni rzymskich i w ramach tych prac należy usprawnić mechanizm windy, a kabinę i resztę elementów poddać kompleksowej konserwacji(po wykonaniu konserwacji wagonu windy planuje się ekspozycję wagonu, urchomiony natomiast zostanie nowy wagon wykonany w oparciu o oryginał). W partii murów zakłada się postępowanie analogiczne do reszty pomieszczeń łaźni rzymskich.

Zakłada się usunięcie zawilgoconych tynków. Wykonanie dwukrotnej dezynfekcji w cyklu 14 dniowym oraz odsalanie. Należy wykonać nowe tynkowania w technice oryginału.

Metalowe elementy windy

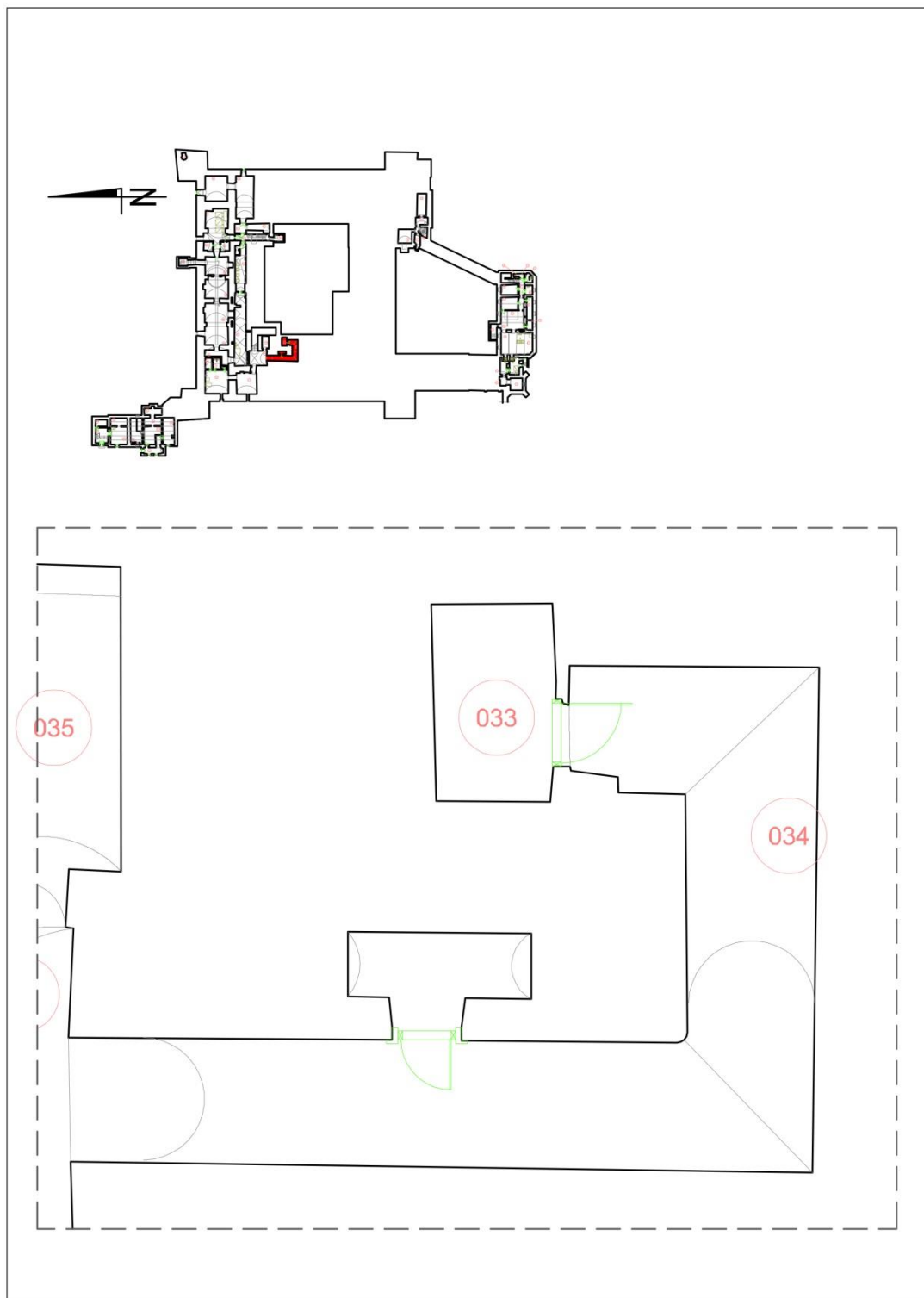
Zakłada się konserwację i pełne usprawnienie mechanizmów windy i wszystkich elementów metalowych. Oczyszczenie do pierwszej klasy czystości i założenie warstwy zabezpieczającej. Rekonstrukcje brakujących fragmentów i odtworzenie nieistniejących elementów.

Konieczne jest oczyszczenie posadzki pomieszczenia windy wraz z przeszukaniem rumowiska. W nagromadzonych elementach mogą znajdować się zabytkowe elementy.

Drzwi do windy

Zakłada się wykonanie pełnej konserwacji drzwi wraz z zatrueniem i impregnacją drewna (w partiach tego wymagających). Konserwację i rekonstrukcję płycin fornirowanych. Zdegradowane partie drewna należy usunąć i uzupełnić drewnem tego samego gatunku. Wykonanie konserwacji estetycznej wraz rekonstrukcją brakującej politur. Przy zawiasach i innych elementach metalowych drzwi należy rozpoznać ich pierwotną kolorystykę i oczyścić je do pierwszej klasy czystości. Założyć warstwę zabezpieczającą i koloryzującą. Zakłada się wykonanie rekonstrukcji brakujących szyldów i klamek.

PIWNICE POM 034-ŁAŹNIE RZYMSKIE

Opis inwentaryzacyjny:

Korytarz zlokalizowany w północno zachodnim narożniku Zamku, posiadający pomieszczenie towarzyszące w połowie zachodniej ściany.

Korytarz zamyka szyb windowy. W poziomie posadzki wykończony płytkami ceramicznymi ułożonymi w wzór szachownicy o wymiarach 16 x 16 cm. Ściany do poziomu sklepienia z widoczną odsłoniętą cegłą. W poziomie cegieł widoczne liczne haki niegdyś mocujące boazerię.

Sklepienia kolebkowe, tynkowane oraz malowane. Oświetlenie korytarza w postaci pięciu metalowych, malowanych kinkietów. Pomieszczenie towarzyszące zarówno w poziomie posadzki jak i ścian płytkowane.

Na ścianach płytki ceramiczne w kolorze seledynowym o wymiarach 16 x 16 cm z subtelnym dekiem w odcieniach czerwieni. Cokolik z płytek w kolorze czarnym.

Na posadzce płytki mozaikowe o kształcie heksagonalnym w kolorze bordowym z dekiem typu dywanowego w kolorze czarnym. Sufit płaski, tynkowany i malowany na gładko. W pomieszczeniu widoczne metalowe elementy instalacji wodno-kanalizacyjnej. Bok płytki heksagonalnej wynosi 2 cm.

W poziomie posadzki widoczny otwór pionu kanalizacyjnego. Przy północnej ścianie pomieszczenia zlokalizowana umywalka ceramiczna.

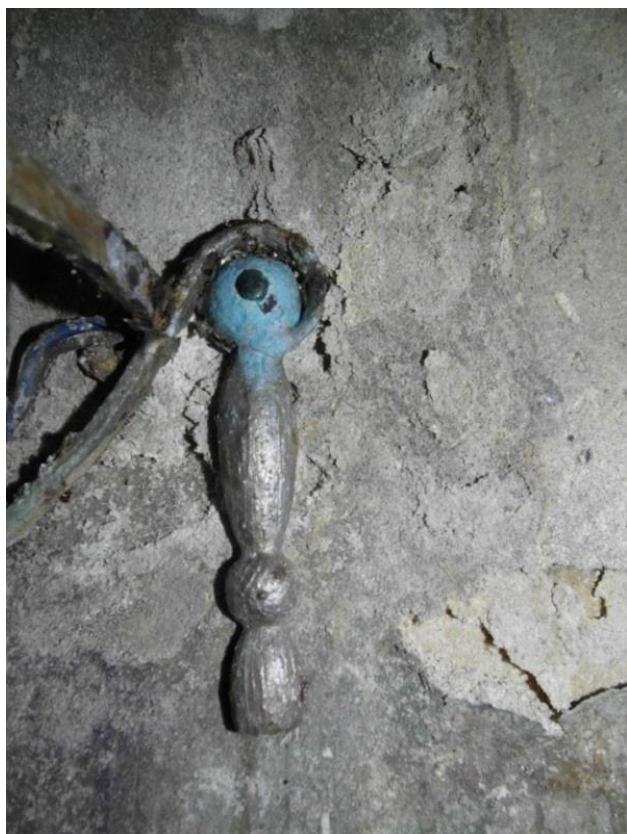
PM 034	JEDNOSTKA MIARY	ILOŚĆ	UWAGI
posadzka z płytkami ceramicznymi	dm ²	2175,347	liczone wraz z łazienką
ściana ceglana	dm ²	4581,180	dawne boazerie, ubytki 4 szt., przekucia instalacyjne
ściana z płytkami ceramicznymi	dm ²	1119,775	w łazience
ściana tynk	dm ²	1119,155	
sklepienie kolebkowe tynk	dm ²	2659,938	
kinkiety	szt.	5,000	brak oszklenia
kratka metalowa	szt.	1,000	wentylacyjna, w łazience
umywalka	szt.	1,000	w łazience, brak miski ustępowej
hak	szt.	3,000	w łazience
lustro	szt.	1,000	w łazience, fragment
fragment instalacji	szt.	4,000	w łazience
brak drzwi	szt.	1,000	w łazience

Fot. Nr 29,30. Ściany zachodnia, wschodnia, południowa, sklepienia oraz posadzka.

Fot. Nr 31,32. Ściana wschodnia i północna

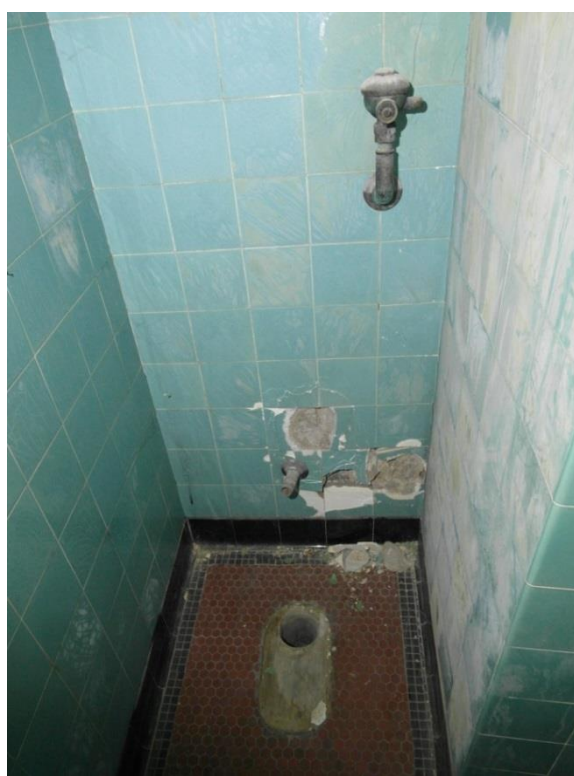
Fot. Nr 33,34. Kinkiety zlokalizowane na ścianach: północnej, południowej, wschodniej i zachodniej.

Fot. Nr 35,36. Stan zachowania wątku ceglanego na wszystkich ścianach pomieszczenia.

Fot. Nr 37,38. Drewniana futryna zlokalizowana na ścianie wschodniej

Fot. Nr 39,40. Widok ogólny na pomieszczenie towarzyszące, zlokalizowane przy ścianie wschodniej korytarza. Fot. Nr południowa ściana oraz posadzka pomieszczenia towarzyszącego.

Fot. Nr 41. Sklepienie pomieszczenia towarzyszącego oraz fragment ściany północnej.

Spis elementów zabytkowych:

Futryna i opaska drewniana wraz z dolnymi częściami zawiasów

6 sztuk kinkietów metalowych

Haki mocujące boazerię

Tynki

Wątki ceglane

Płytki ceramiczne ścian

Płytki ceramiczne - mozaika na posadzce

Umywalka ceramiczna wraz z instalacją

Posadzka ceramiczna w szachownicę

Spis elementów zabytkowych do rekonstrukcji:

Stolarka drzwiowa z szyldem i z górną częścią zawiasów

Szklane klosze do kinkietów – 6 szt.

Boazeria

Toaleta

Armatura do umywalki

POMIESZCZENIE 34

Korytarz wraz z przynależną do niego łazienką.

STAN ZACHOWANIA

Wątki ceglane

Stan zachowania analogiczny do pomieszczeń 35,36,37. Widać silniejsze zawilgocenie ścian i mocniejsze wysolenia.

Fot. Nr 42. Widoczne duże wykwity solne na silnie zawilgoconych ścianach korytarza. W efekcie odparowywania wilgoci ze ścian sole krystalizują na wierzchnich warstwach. Prowadzi to do całkowitej degradacji zawilgoconych cegieł wraz ze spoinami.

Fot. Nr 43. Widok makro. Pajęczyna włosowato krystalizujących soli na ścianie. Świadczy to o wysokim zawilgoceniu ścian i intensywnym odparowywaniu z nich wody z solami.

Tynki

Stan zachowania katastrofalny. Obecnych więcej przekształceń niż w pomieszczeniach 35,36,37. Większa część tynku z lat 1927-29 znajduje się pod zacierką. Widać silne zawilgocenia i krystalizujące sole na powierzchni ścian i sklepienia. Niektóre partie zostały już całkowicie zdegradowane. Liczne duże ubytki i odspojenia. Wierzchnia zacierka w dużej części odspojona od spodniej zaprawy. Fragmenty tynków całkowicie straciły swoją spistość i kruszą się przy dotknięciu. Zacierka pokrywająca pierwszą warstwę tynku odspojona, łuszczy się i odpada.

Fot. Nr 44. Widać wykwyty solne i łuszczące się partie zawilgoconych tynków

Polichromia

Na tynku z lat 1927-29 nie odnaleziono przedstawiającej warstwy malarskiej z okresu łaźni rzymskich(ujawniono szczątkowo zachowane resztki warstwy malarskiej na pierwszej zaprawie). Na warstwie zacierki obecne są wykonane w późniejszych okresach warstwy malarskie. Dwie z nich posiadają pasy ornamenty szablonowe. Stan zachowania wszystkich warstw malarskich jest katastrofalny, liczne braki, widoczne odspojenia dużych płaszczyzn, wszystkie warstwy silnie spudrowane.

W sondach i naturalnych odkrywkach widoczne są jedynie ślady pierwszej polichromii.

Fot. Nr 45. Widoczna najpóźniejsza warstwa malarska, ugrowa z podwójnym pasem ornamentu szablonowego. Z prawej strony ubytek dużego fragmentu malowidła wraz z warstwą zacierki wapienno-piaskowej. Widać, że istniejący jeszcze fragment również odspaja się od podłoża.

Fot. Nr 46. W centrum widoczna różowa warstwa z liściastym pasem ornamentu szablonowego znajdująca się pod warstwą ugrową z ornamentem. Obie warstwy silnie spudrowane.

Fot. Nr 47. Sonda nr1 ściana wschodnia. Warstwy widoczne od lewej:

- 1-Warstwa malarska ugrowa z pasami ornamentu szablonowego
- 2-Warstwa malarska różowa z pasem ornamentu szablonowego
- 3-Jasno- zielona monochromia
- 4-Cienka zacierka wapienno- piaskowa
- 5-Ślady żółtego koloru z roku 1927-29
- 6-Ślady pobiału z roku 1927-29
- 7-Zaprawa wapienno-piaskowa z roku 1927-29

Futryna i opaska drewniana wraz z dolnymi częściami zawiasów

Struktura drewna w stanie złym, bez widocznej aktywności drewnojadów. Bardzo brudna, widoczne nieduże ubytki mechaniczne i pęknięcia techniczne drewna. Miejscowo tworzą się ogniska grzybów i pleśni. Politura zniszczona. Zachowane fragmenty zawiasów silnie skorodowane. Brak drzwi.

Fot. Nr 48. Silnie zabrudzona futryna drzwiowa. Widoczne miejsce wycięcia z prawej strony jest miejscem, które pierwotnie łączyło się z boazerią.

6 sztuk kinkietów metalowych

Kinkiety metalowe powleczone srebrną farbą w stanie złym. Widoczne liczne ogniska korozji. Elektryka działająca.

Fot. Nr 49. Widoczne ogniska rdzy na metalowej strukturze. Brak klosza, elektryka sprawna.

Haki mocujące boazerię

Fot. Nr 50. Haki bardzo mocno skorodowane.

Posadzka ceramiczna w szachownicę

Płytki kamionkowe, barwione w masie, nieszkliwione. Brudne, nie widać odspojień od podłoża, nieduże ubytki, pęknięcia.

Fot. Nr 51. Płytki ułożone we wzór szachownicy. Mocno zabrudzone, spoina zaatakowana przez grzyby.

Drzwi do windy

W opisie pomieszczenia 33

Łazienka przynależna do korytarza 34

Płytki ceramiczne ścian

Stan zły. Liczne pęknięcia polewy z odspojeniami, miejscowo zniszczenia doprowadziły do odbarwień. W dolnej części ściany południowej silne wysolenia zniszczyły część płytek. Proces ten widocznie postępuje.

Fot. Nr 52. Widoczny duży ubytek spowodowany silnym zawilgoceniem ściany. Wokół ubytku krystalizują sole. Obok kolejne popękane fragmenty płytek powoli odrywają się od ściany.

Fot. Nr 53. Widoczne liczne pęknięcia. Wilgoć dostająca się od spodu doprowadziła do miejscowych zmian koloru.

Płytki ceramiczne - mozaika na posadzce

Fot. Nr 54. Widoczna mocno zbrudzona mozaika. W centrum miejsce po brakującej ceramice toaletowej.

Umywalka ceramiczna wraz z instalacją

Ceramika brudna z dużymi ubytkami, elementy metalowe skorodowane. Brak armatury.

Fot.nr 55. Ceramika bardzo zabrudzona, uszkodzona, miejscowo zmieniona kolorystyka.

Lustro zachowane fragmentarycznie – ok połowy ze zniszczoną warstwą srebra.

WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Cel konserwacji i założenia dotyczące rozwiązań i zabiegów konserwatorskich przy ścianach i tynkach są analogiczne do zaleceń z pomieszczeń 35,36,37. Zakładane jest wykonanie rekonstrukcji wszystkich elementów z okresu łaźni rzymskich takich jak boazeria drewniana, drzwi, ceramika toaletowa.

W związku z nieujawnieniem w wykonanych sondażowych badaniach odkrywkowych warstwy malarskiej z okresu łaźni rzymskich (obecna jedynie szczątkowo) zakłada się, po ustawieniu rusztowań, poszerzenie badań sondażowych i wykonanie odkrywek płaszczyznowych. Istnieje, bowiem możliwość odnalezienia fragmentów malarskich, które mogły zachować się pod zacierką i przemalowaniami.

W sytuacji nieujawnienia polichromii z okresu łaźni rzymskich proponuje się wykonanie pełnej rekonstrukcji w oparciu o zdjęcia archiwalne i kolorystykę opartą o zachowaną polichromię

w pomieszczeniach 35,36,37 i szczątkowo zachowaną warstwę malarską w korytarzu. Zakłada się pozostawienie świadków warstw późniejszych.

Kinkiety

Zakłada się wykonanie pełnej konserwacji zachowanych kinkietów wraz z odtworzeniem brakujących fragmentów. Ustalenie pierwotnej kolorystyki, oczyszczenie do pierwszej klasy czystości, oraz założenie warstw zabezpieczających i koloryzujących(jeśli takowe występowały). Rekonstrukcję brakujących fragmentów na podstawie dostępnych archiwaliów lub zachowanych w innych pomieszczeniach analogicznych elementów. Zakłada się wymianę elektryki. Należy nadmienić, iż z dostępnych zdjęć archiwalnych wynika, że w okresie funkcjonowania łaźni rzymskich zamontowane były inne kinkiety. Zakłada się możliwość wykonania rekonstrukcji oryginalnego oświetlenia na podstawie dostępnych archiwaliów, jeśli okażą się one niewystarczające proponuje się pozostawienie obecnych, jako następnych montowanych w tym miejscu.

Łazienka

W łazience zakłada się usunięcie całkowicie zniszczonych płytek, oraz wykonanie i montaż kopii. Płytki pęknięte, niezniszczone całkowicie należy pozostawić. Odspojone od ściany należy zdemontować, odpowiednio przygotować podłoże i ponownie osadzić. Zakłada się naprawę zniszczonej umywalki a także, jeśli uda się ustalić wygląd, rekonstrukcję brakującej toalety. Należy zachować wszelkie zabytkowe elementy metalowe. Tynkowane ściany i sufit należy oczyścić do pierwszej warstwy malarskiej. Wykonać pełną konserwację techniczną i estetyczną wraz z rekonstrukcją koloru.

Lustro w łazience należy zrekonstruować w oparciu o istniejący zachowany fragment.

Oścież drzwiowa

Zachowaną oścież drzwi należy poddać pełnej konserwacji, wykonać rekonstrukcję drzwi i dopasować do niej zrekonstruowaną boazerię.

Zakłada się wykonanie pełnej konserwacji ościeży wraz z zatruciem i impregnacją drewna (w partiach tego wymagających), zdegradowane partie drewna należy usunąć i uzupełnić drewnem tego samego gatunku. Wykonanie konserwacji estetycznej wraz rekonstrukcją brakujących fragmentów warstwy politur. Przy zawiasach należy rozpoznać ich pierwotną kolorystykę i oczyścić je do pierwszej klasy czystości. Założyć warstwę zabezpieczającą i koloryzującą.

Płytki podłogowe

Zakłada się oczyszczenie płytek z zabrudzeń i zaplamień metodą mechaniczno- chemiczną. Pozostawienie i uzupełnienie pękniętych płytek. Wymianę zagrzybionych i zniszczonych spoin. Wykonanie rekonstrukcji i ułożenie płytek na brakujących fragmentach zgodnie z zachowanym wzorem.

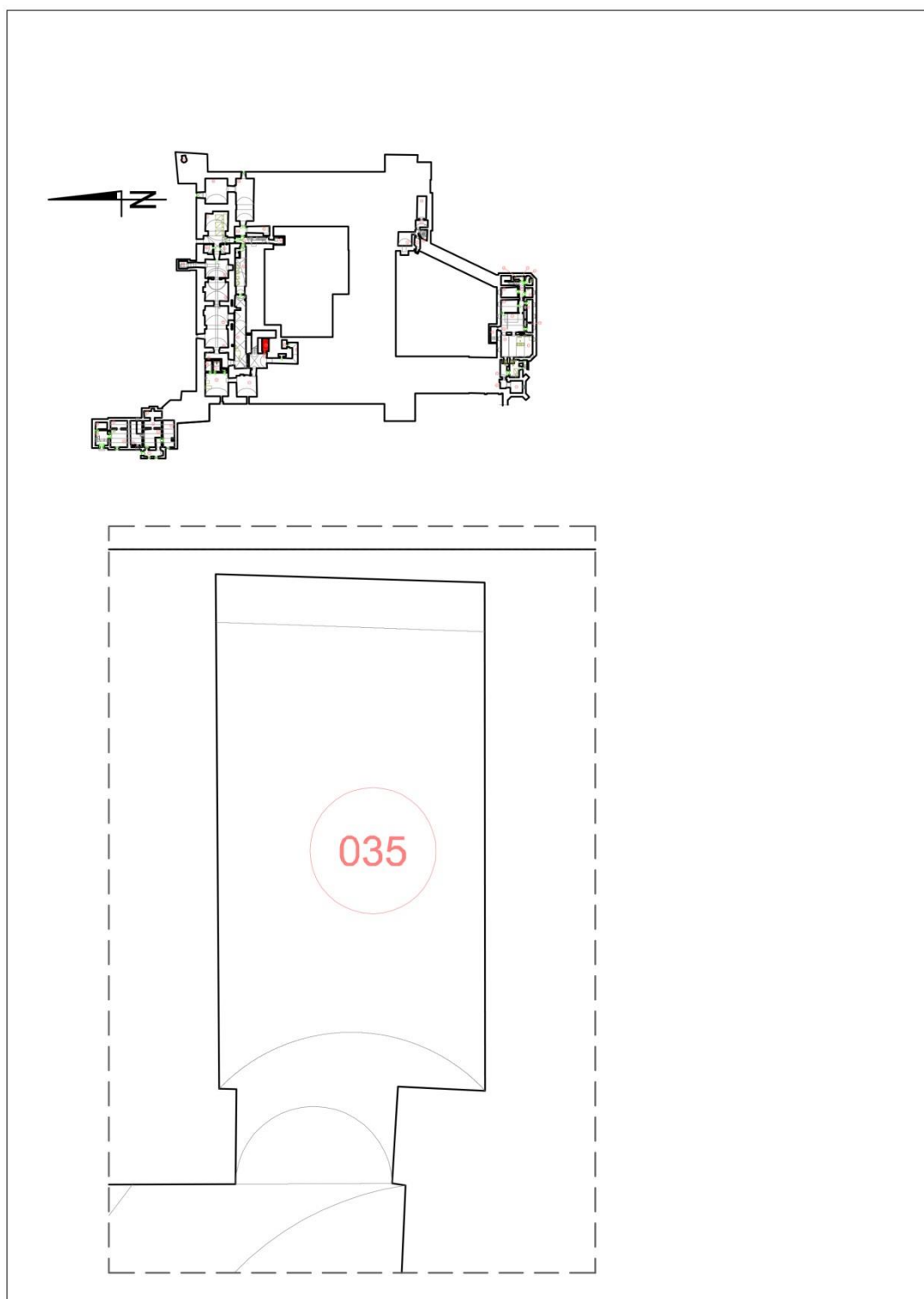
Płytki ścienne

Zakłada się oczyszczenie płytek z zabrudzeń i zaplamień metodą mechaniczno- chemiczną. Pozostawienie i uzupełnienie pękniętych płytek. Odspojone płytki należy zdemontować, oczyścić, opracować podłoże i ponownie ułożyć w pierwotnym położeniu. Płytki całkowicie zdegradowane należy wymienić. Zakłada się wykonanie rekonstrukcji i ułożenie płytek na brakujących fragmentach zgodnie z zachowanym wzorem.

Elementy metalowe

Zakłada się wykonanie pełnej konserwacji wszystkich elementów metalowych w pomieszczeniach. Oczyszczenie do pierwszej klasy czystości i założenie warstwy zabezpieczającej. Rekonstrukcje brakujących fragmentów i odtworzenie nieistniejących elementów.

PIWNICE POM 035-ŁAŻNIE RZYMSKIE

Opis inwentaryzacyjny:

Pomieszczenie na planie prostokąta, zlokalizowane w północno-zachodnim narożniku Zamku.

Pomieszczenie z wylewką na podłodze, ściany do poziomu sklepienia z widoczną odsłoniętą cegłą.

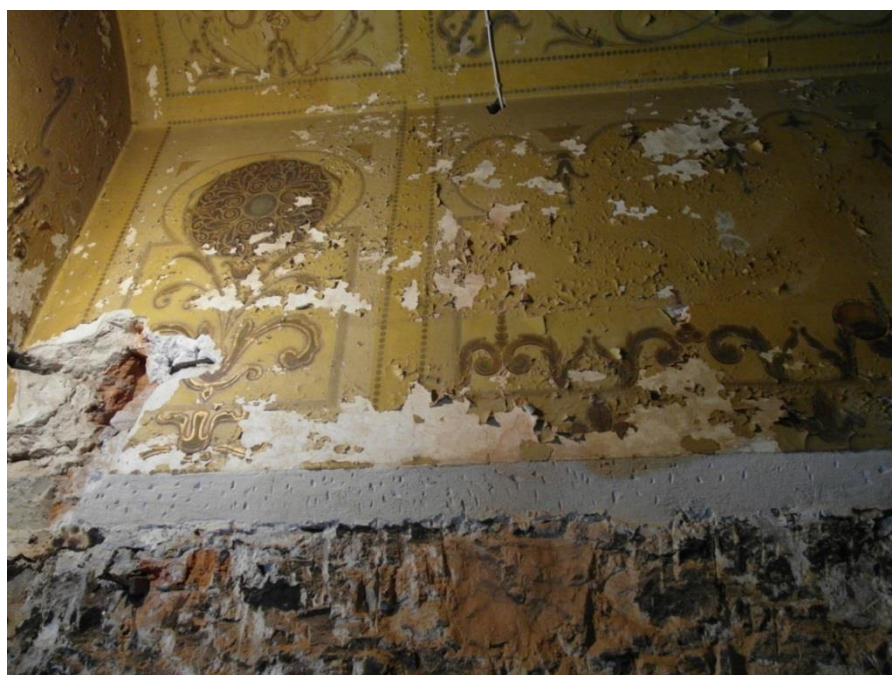
W poziomie cegieł widoczne liczne haki niegdyś mocujące boazerię.

Sklepienia kolebkowe oraz ściany tynkowane i bogato polichromowane. W górnej partii ściany południowej, przy wejściu, zlokalizowana jest metalowa kratka wentylacyjna o okrągłej formie przedstawiająca motyw roślinny.

Na przeciwnej ścianie znajduje się lustrzane odbicie kratki w formie iluzjonistycznej polichromii.

Na wschodniej ścianie znajduje się ślad – obrys wystroju meblowego baru.

PM 035	JEDNOSTKA MIARY	ILOŚĆ	UWAGI
wylewka betonowa	dm ²	688,595	liczone wraz z glifem drzwiowym
ściana tynk	dm ²	1200,729	ubytki 2 szt.
ściana ceglana	dm ²	2247,599	dawne boazerie
sklepienie kolebkowe tynk	dm ²	710,514	ubytki 2 szt.
kratka metalowa	szt.	1,000	wentylacja

Fot. Nr 56. Widoczna ściana północna.

Fot. Nr 57. Widok ogólny pomieszczenia.

Fot. Nr 58. Widoczna kratka wentylacyjna na ścianie południowej

Spis elementów zabytkowych:

Kratka wentylacyjna

Tynki

Wątki ceglane

Spis elementów zabytkowych do rekonstrukcji:

Warstwy wykończeniowe posadzki

Boazeria

Meble na zakończeniu ściany wschodniej – wystrój meblowy baru wg zdjęć archiwalnych

Lampa

POMIESZCZENIE 35

Kratka wentylacyjna

Kratka brudna, skorodowana, ornamentyka kompletna.

Wątki ceglane

Stan zachowania analogiczny do pomieszczeń 36 i 37. Widoczna różnica w wysokości odsłoniętego wątku. Ze zdjęć archiwalnych wiadomo, że boazeria w tym pomieszczeniu była wyższa.

Podłoga

Stan zachowania analogiczny do pomieszczeń 36 i 37.

Tynki

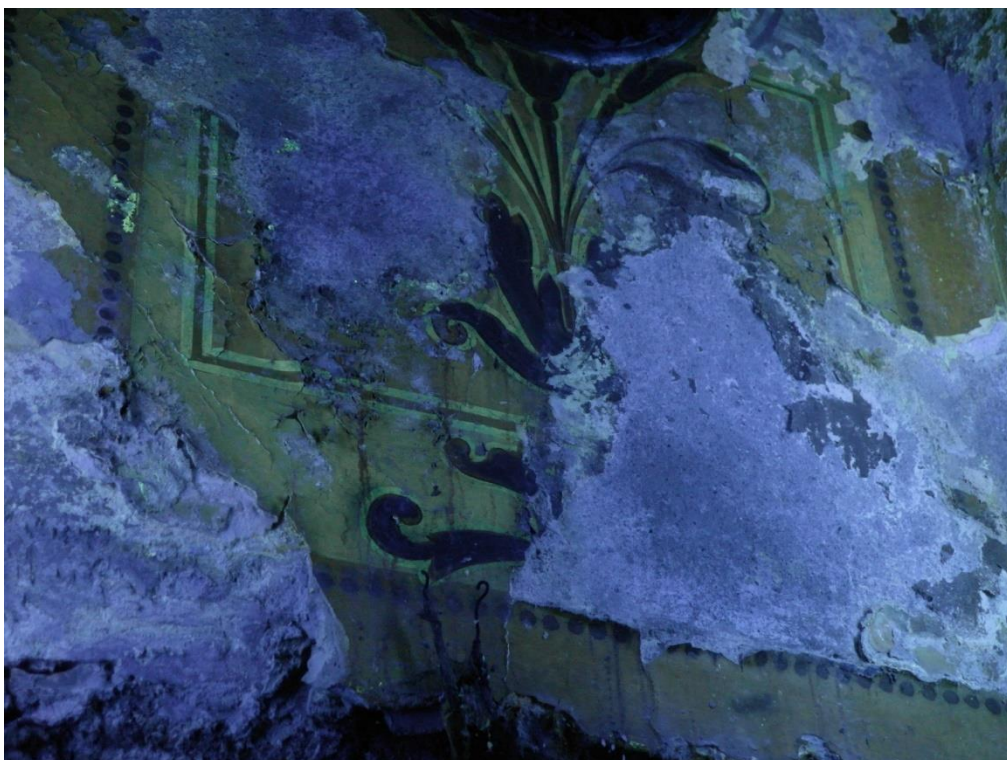
Stan zachowania analogiczny do pomieszczeń 36 i 37.

Polichromia

Stan zachowania analogiczny do pomieszczeń 36 i 37. Polichromia jest częścią założeń malarskich kompleksu łaźni rzymskich.

Fot.nr 59. Widoczne zniszczenia: Warstwa malarska mocno zabrudzona, przemalowana, łuszcząca się, po lewej ubytek mechaniczny do wątku ceglanego, z prawej współczesne przekucie elektryki wadliwie uzupełnione zaprawa cementową. Stan warstwy malarskiej jest tak zły, że jakiegokolwiek przypadkowe dotknięcie powoduje jej ubytek.

Fot. Nr 60. Zdjęcie w luminescencji UV.

WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE DOTYCZĄCE POMIESZCZEŃ 21, 35, 36, 37.

Obecnie zachowane elementy wewnątrz są pozostałością wystroju z lat 1927-29. Pełniły one funkcję pomieszczeń rekreacyjnych, w pomieszczeniu nr 35 znajdował się bar. Były one integralną częścią łaźni rzymskich. Oprócz zachowanego do dziś wystroju malarskiego znajdowały się tam dębowe boazerie z fornirowanymi płycinami do wysokości 150 cm, w pomieszczeniu 35 do 214 cm. w skład, których wchodziły również: w pomieszczeniu 37 lustro i ornamentowane ościeża drzwi, w pomieszczeniach 35 i 36 również ornamentowane ościeża. Znajdowały się tam także: biurka, stoliki, łóżka, lampy lecznicze, komora elektrowstrząsowa, szafy i inne elementy, które można zobaczyć dziś już tylko na fotografiach archiwalnych.

W latach 1954-55 z powodu zalania usunięto zdegradowaną boazerię oraz warstwy wykończeniowe posadzki. Jedyny zachowany fragment boazerii pozostał przy schodach wejściowych w pomieszczeniu 21. Obecnie w pomieszczeniach 35, 36, 37 podłoga jest częściowo pokryta warstwą gliny, częściowo widoczna jest posadzka ceglana a w części położono wylewki cementowe. Ściany do wysokości usuniętej boazerii pozostają odkryte.

W pomieszczeniach utrzymuje się wysoka wilgotność powietrza powodowana silnym zawilgoceniem murów. Stan wszystkich pokoi jest katastrofalny.

Celem konserwacji jest powrót do pierwotnego wyglądu pomieszczeń wraz z najszerszą możliwą rekonstrukcją wszystkich brakujących elementów. Wnętrza łaźni rzymskich pierwotnie wyposażone były w najnowocześniejsze na ówczesne czasy systemy grzewcze, wodne, parowe i komunikacyjne. Obecnie łaźnie rzymskie i ich wyposażenie uznać trzeba za komplementarny a przez to unikatowy zabytek techniki. Dlatego też konserwacja i rekonstrukcja lub pozyskanie historycznych elementów wyposażenia technicznego łaźni wydaje się być założeniem podstawowym i niezbędnym podczas planowanych prac konserwatorskich.

Ściany

Niezbędnym jest wykonanie pionowej i poziomej hydroizolacji w celu osuszenia murów i zatrzymania postępującej degradacji pomieszczenia.

Zakłada się usunięcie współczesnych zawilgoconych tynków oraz wszelkich zapraw cementowych. Wykonanie dwukrotnej dezynfekcji w cyklu 14 dniowym oraz odsalanie, w partiach ścian odsłoniętych przy użyciu tynków kompresowych.

Usunięcie wszystkich rur wod.-kan. i co wystających ponad lico ścian i zaburzających pierwotną koncepcję wyglądu pomieszczeń. A także usunięcie wszystkich wtórnych elementów montowanych w pomieszczeniach.

W partiach tynków zakłada się podklejenie odpajających się fragmentów, impregnację partii zwietrzałych i uzupełnienie ubytków w technice zgodnej z oryginałem.

Zakłada się wykonanie pełnej konserwacji technicznej i estetycznej polichromii. Wykonanie inwentaryzacji, dokumentacji fotograficznej, podklejenia odpajających się fragmentów, usunięcia przemalowań, uzupełnienia ubytków i rekonstrukcji brakujących fragmentów malarskich.

Podłoga

W partii podłogi zaleca się oczyszczenie do warstwy posadzki ceglanej i przeprowadzenie jej pełnej konserwacji technicznej. Odsolenie, impregnację strukturalną cegieł, hydrofobizację. Po tych zabiegach zakłada się wykonanie podłogi drewnianej i rekonstrukcję wykładziny w oparciu o dostępne źródła. Docelowo posadzka ceglana w pomieszczeniach pozostanie zasłonięta.

Kamienna rozdzielnia elektryczna Siemens

Zakłada się wykonanie pełnej konserwacji marmurowej tablicy. Oczyszczenie i ręczne polerowanie kamienia. Konserwację elementów bakelitowych. Rekonstrukcję brakujących fragmentów i usprawnienie elektryki.

Drzwi drewniane

Zakłada się wykonanie pełnej konserwacji drzwi wraz z zatrueniem i impregnacją drewna (w partiach tego wymagających), zdegradowane partie drewna należy usunąć i uzupełnić drewnem tego samego gatunku. Usunięcie zdegradowanych fragmentów polityry i wykonanie rekonstrukcji. Przy zawiasach i innych elementach metalowych drzwi należy rozpoznać ich pierwotną kolorystykę i oczyścić je do pierwszej klasy czystości. Założyć warstwę zabezpieczającą i koloryzującą. Zakłada się wykonanie rekonstrukcji brakujących szyldów i klamek oraz usunięcie współczesnego zamka z lica skrzydła drzwiowego. Szybę należy oczyścić, uzupełnić kit szklarski.

Elementy metalowe

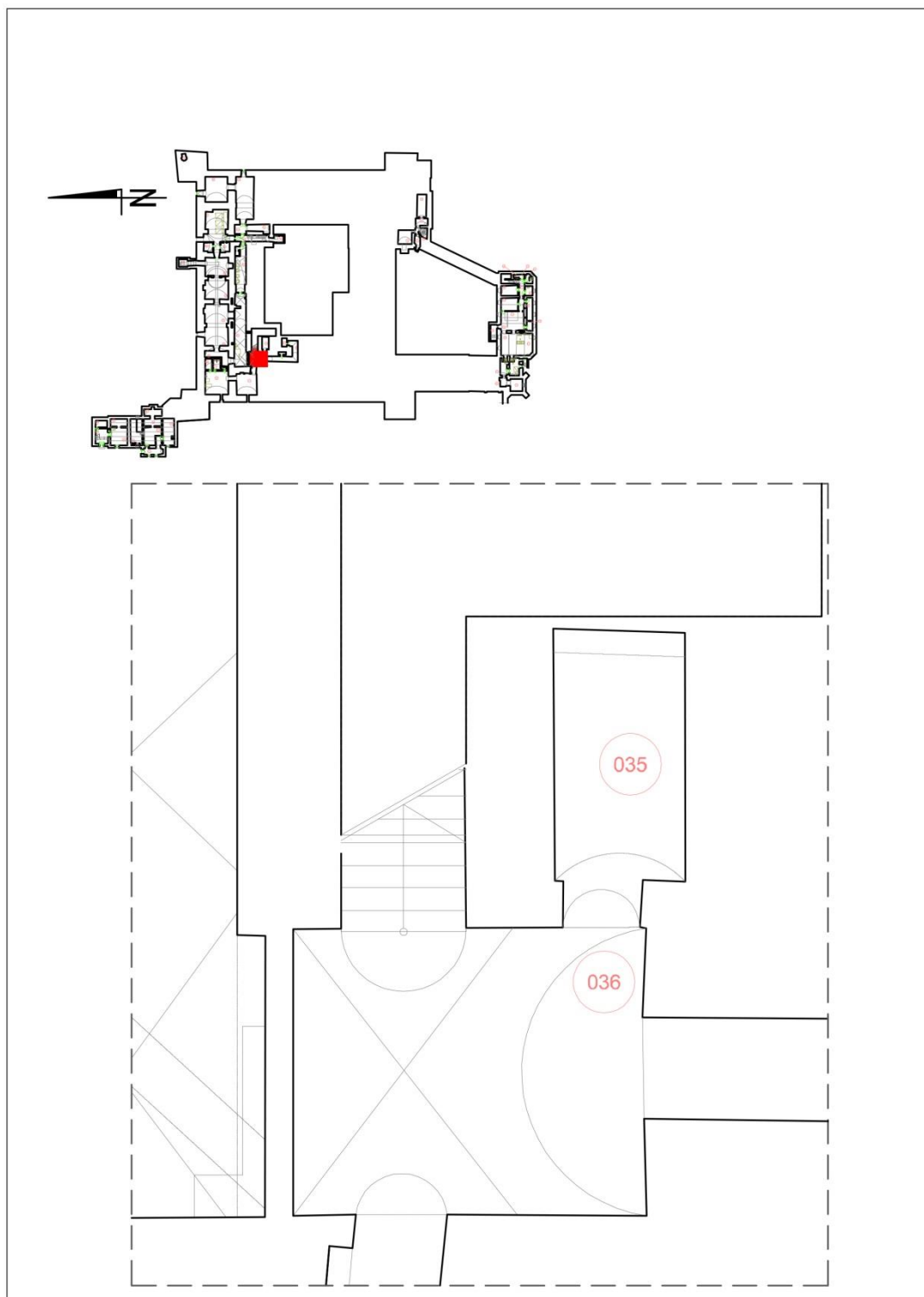
Zakłada się wykonanie pełnej konserwacji wszystkich elementów metalowych w pomieszczeniach. Oczyszczenie do pierwszej klasy czystości i założenie warstwy zabezpieczającej. Rekonstrukcję brakujących fragmentów i odtworzenie nieistniejących elementów.

Zakłada się rekonstrukcję boazerii w oparciu o dostępne zdjęcia archiwalne a także proponuje się odtworzenie w możliwie najszerszym zakresie wystroju ruchomego pomieszczeń będącego nieodłączną częścią koncepcji łaźni rzymskich. Istotnym będzie wykonanie na podstawie zdjęć archiwalnych kwerendy w celu sprawdzenia czy niektóre zachowane meble lub inne zabytki widoczne na zdjęciach nie znajdują się nadal w Zamku. Odtworzenie wystroju ruchomego wpisało by się w czasem niedoceniany nurt ratowania i

eksponowania zabytków techniki. Umożliwiłoby także powrót do ekspozycji w ramach pierwotnych założeń kompleksu łaźni rzymskich.

Zakłada się również rekonstrukcję i naprawę oryginalnego oświetlenia i innych elementów z okresu łaźni rzymskich. Takich jak m. in. kaloryfery, włączniki i gniazdka elektryczne. W pomieszczeniu 21 należy zrekonstruować metalową kratkę wywietrznikową. Trzeba również zaznaczyć, iż wszystkie zabytkowe ciągi elektryczne i inne orurowania należy pozostawić i w miarę możliwości wykorzystać do prowadzenia nowych instalacji.

PIWNICE POM 036-ŁAŹNIE RZYMSKIE

Opis inwentaryzacyjny:

Pomieszczenie na planie prostokąta, zlokalizowane w północno-zachodnim narożniku Zamku.

Pomieszczenie posiadające częściowo wylewkę, częściowo klepisko. Ściany do poziomu sklepienia z widoczną odsłoniętą cegłą. W poziomie cegieł widoczne liczne haki niegdyś mocujące boazerię.

Sklepienie w północnej części pomieszczenia krzyżowe, w pozostałej kolebkowe oraz ściany, tynkowane i pokryte bogatą polichromią.

Na północnej ścianie, wokół wejścia od zachodu oraz przejścia od południa widoczne obrysy po dekoracji drewnianej – portalach.

PM 036	JEDNOSTKA MIARY	ILOŚĆ	UWAGI
wylewka betonowa	dm ²	1912,388	
ściana tynk	dm ²	1688,202	ubytki 7
ściana ceglana	dm ²	2908,785	dawne boazerie
sklepienie krzyżowe tynk	dm ²	2486,104	
metalowy element instalacji audiofonicznej	szt.	1,000	

Fot. Nr 61. Widok ogólny pomieszczenia.

Fot. Nr 62, 63, 64, . Widok na ścianę zachodnią. Fot. Nr 65. Element metalowy instalacji łaźni Rzymskich zlokalizowany na północnej części pomieszczenia

Spis elementów zabytkowych:

Elementy metalowe instalacji z okresu łaźni Rzymskich

Tynki

Wątki ceglane

Spis elementów zabytkowych do rekonstrukcji:

Warstwy wykończeniowe posadzki

Boazeria

Portal drewniany na ścianach północnej, południowej i zachodniej

Lampy, kinkiety

POMIESZCZENIE 36

STAN ZACHOWANIA

Elementy metalowe instalacji z okresu łaźni Rzymskich

Brudne, skorodowane, zachowane fragmentarycznie, obecnie nie spełniają swoich funkcji.

Tynki

Tynki wykonane zaprawą wapienno-piaskową. W stanie złym. Partie mocno zawilgocone, zasolone, fragmentarycznie zdegradowane, szczególnie w części południowej. Widoczne liczne ubytki mechaniczne oryginalnej warstwy zaprawy będące następstwem wykonywanych współcześnie prac przy prowadzeniu rur wod.-kan. i kabli elektrycznych.

Fot. Nr 66. Widoczne liczne przekucia przez warstwy zaprawy i polichromii. Częściowo uzupełniane zaprawami wapiennymi częściowo cementowymi. Najprawdopodobniej wykonane w celu przeprowadzenia kabli elektrycznych.

Fot. Nr 67. Widoczne uzupełnienia wykonane ciemniejszą zaprawą cementową i duży ubytek wtórnie zamurowany ceglami. Centralnie przez całe pomieszczenie po suficie biegnie metalowa rura. Fragment niemalowanego tynku odwzorowuje obrys dużego mebla. Obrazuje to fazy powstawania kolejnych elementów w łaźniach rzymskich.

Wątki ceglane

Stan zachowania i zniszczenia analogiczny do pomieszczenia nr.38. Wątek ceglany silnie zawilgocony, widoczne zasolenia, brudny. Lico cegieł pokryte było warstwą smoły dziś w większości usuniętej. Pełniła ona funkcję izolacyjną pomiędzy ścianą a drewnianą boazerią usuniętą w latach 1954-55 ze względu na całkowitą degradację drewna spowodowaną wilgocią i atakiem drewnojadów. Położona ona jednak została na całej powierzchni ścian także pod warstwę zaprawy wapienno-piaskowej, na, której znajduje się malowidło. Obecnie widoczne są jej pozostałości. Spoina cegieł mocno osłabiona, wilgotna miejscowo widoczne skryształizowane sole.

Podłoga

Obecnie częściowo podłoga jest w wylewce betonowej, częściowo ułożona z cegieł. Na nich widoczne resztki wylanej smoły. Widać obniżenie poziomu podłogi względem korytarza do windy, w którym ułożone są płytki. Podejrzewa się, że w okresie łaźni rzymskich na podłodze znajdowały się deski, jako podłoże pod dywany. Po zalaniu piwnic najprawdopodobniej konieczne było ich usunięcie.

Polichromia

Zniszczenia analogiczne do pomieszczenia nr 37 i 35. Malowidło szczególnie w części południowej w stanie katastrofalnym. Zawilgocone z widocznymi wysoleniami, duże fragmenty całkowicie zdegradowane. Widać przemalowania wykonywane po formie.

Fot. Nr. 68. Widoczne ciągle postępujące zniszczenia warstwy malarskiej. Pas odsłoniętego wątku muru określa wysokość boazerii. Nad łukiem korytarza widoczny jaśniejszy ślad po boazerii.

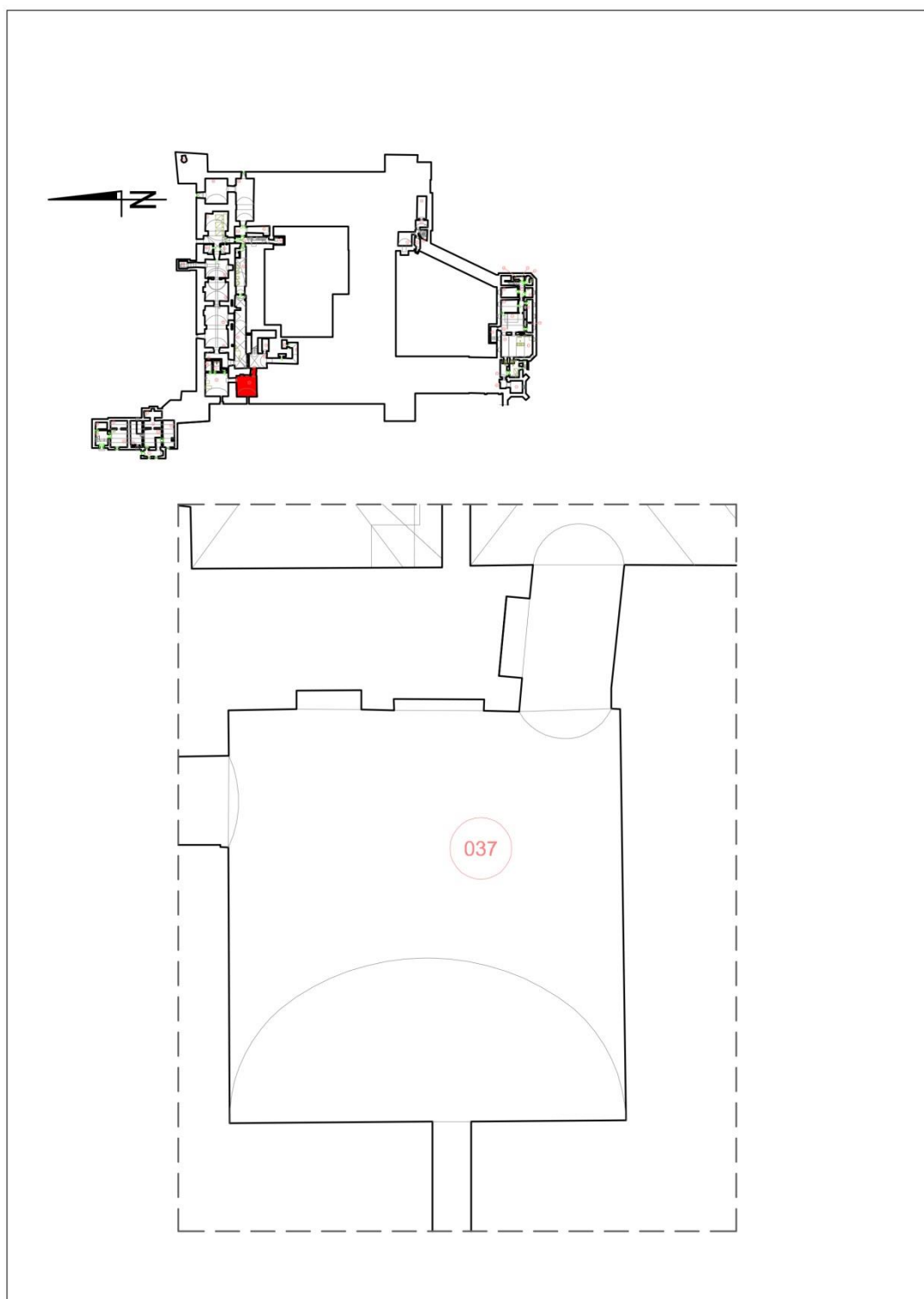

Fot. Nr 69. Obraz negatywowy w świetle widzialnym. Błękity i jasne szarości ukazują zakres zachowanych fragmentów warstwy malarskiej. Nieco ciemniejsza szarość – jeszcze obecna, ale już zdegradowana warstwa malarska (widoczna w partiach sufitu). Ciemne szarości do czerni – brak warstwy malarskiej.

Fot. Nr 70. Zdjęcie w luminescencji UV. Widoczna żółtawa warstwa zabezpieczenia-werniksu założona na całej płaszczyźnie ściany do wysokości sklepienia.

PIWNICE POM 037-ŁAŹNIE RZYMSKIE

Opis inwentaryzacyjny:

Pomieszczenie na planie prostokąta, zlokalizowane w północno-zachodnim narożniku Zamku. Pomieszczenie posiadające klepisko, w północnej części widoczne drewniane zabezpieczenie instalacji sanitarnej, ściany do poziomu sklepienia z widoczną odsłoniętą cegłą.

W poziomie cegieł widoczne liczne haki niegdyś mocujące boazerię. Sklepienie kolebkowe tynkowane i pokryte bogatą polichromią. Na wschodniej ścianie widoczne dwie wnęki. W większej wnęce widoczne trzy metalowe haki niegdyś trzymające kaloryfer. W mniejszej wnęce widoczne przekucie instalacyjne.

W przejściu z pomieszczenia 1/036/ŁAŻNIE RZYMSKIE, na północnej ścianie widoczna wnęka z tablicą oraz osprzętem elektrycznym. Dookoła wejścia do pomieszczenia 1/038/ŁAŻNIE RZYMSKIE, widoczny obrys po dekoracji – portalu wykonanym z drewna.

Przy ścianie północnej zlokalizowany współczesny grzejnik, zamontowany w 2005 roku. Na ścianie zachodniej widoczne liczne przekucia oraz współczesna instalacja sanitarna. W centralnej części sklepienia zlokalizowano współczesna czujkę dymu.

Na sklepieniu znajdują się dwa punkty świetlne w postaci żarówek.

PM 037	JEDNOSTKA MIARY	ILOŚĆ	UWAGI
wylewka betonowa	dm ²	3319,969	wraz z korytarzem z PM 036
ściana tynk	dm ²	1570,290	ubytki 5 szt.
ściana ceglana	dm ²	4461,485	dawne boazerie
sklepienie kolebkowe tynk	dm ²	4133,675	
skrzynka instalacji elektronicznej	szt.	1,000	w korytarzu z PM 036
hak	szt.	3,000	
gniazdko elektryczne	szt.	1,000	
fragment instalacji	szt.	1,000	
fragment lampy sufitowej	szt.	1,000	

Fot. Nr 71. Widok ogólny pomieszczenia

Fot nr 72,73. Sklepienie pomieszczenia

Fot. Nr 74,75. Ściana wschodnia i zachodnia pomieszczenia.

Fot.nr 76. Ściana północna pomieszczenia

Spis elementów zabytkowych:

Elementy metalowe instalacji z okresu Łaźni Rzymskich

Tynki

Wątki ceglane

Gniazdka bakelitowe

Spis elementów zabytkowych do rekonstrukcji:

Warstwy wykończeniowe posadzki

Boazeria z lustrem

Portale na ścianach północnej i wschodniej

Lampy, kinkiety

POMIESZCZENIE 37

STAN ZACHOWANIA

Elementy metalowe instalacji z okresu Łaźni Rzymskich

Elementy mocno skorodowane, liczne braki.

Wątki kamienno-ceglane

Wątek kamienno-ceglany silnie zawilgocony, widoczne zasolenia. Lico cegieł pokryte było warstwą smoły dziś w większości usuniętej. Pełniła ona funkcję izolacyjną pomiędzy ścianą a drewnianą boazerią, usuniętą w latach 1954-55 ze względu na całkowitą degradację spowodowaną wilgocią i atakiem drewnojadów. Położona ona jednak została na całej powierzchni ścian także pod warstwę zaprawy wapienno-piaskowej, na której znajduje się malowidło. Obecnie widoczne są jej pozostałości. Spoina cegieł mocno osłabiona, wilgotna miejscowo widoczne skryształizowane sole.

Fot. Nr 77. Pionowy przekrój warstw. Widoczna smoła znajdująca się pod warstwą zaprawy wapienno-piaskowej na wadze kamienno-ceglanej. Miała ona za zadanie odizolowanie wilgotnych ścian od boazerii i wnętrza pomieszczenia.

Podłoga

Obecnie podłogą jest klepisko. Widoczne są dwa kanały. Stary kanał, którym prowadzone było orurowanie i nowy zabezpieczony od góry deskami z nowoczesną instalacją wod.-kan. i co. Widać obniżenie poziomu podłogi względem wysokości podłogi w pomieszczeniu nr 38. Podejrzewa się, że w okresie łaźni rzymskich na podłodze znajdowały się deski, jako podłoże pod wykładzinę. Po zalaniu piwnic najprawdopodobniej konieczne było ich usunięcie. Widoczna warstwa mocno zawilgocona.

Tynki

Zaprawa wapienno-piaskowa w stanie złym, miejscowo katastrofalnym. Widoczne odspojenia od lica cegieł, wyrzuszenia. Partie zaprawy mocno zdegradowane utraciły swoją spoistość. Miejscowo widoczne wysolenia krystalizujące na wierzchnich warstwach zaprawy. Liczne mechaniczne ubytki pierwotnej warstwy tynku część odstania wątek ceglany, część wtórnie zatynkowana zaprawą cementową. Widoczne współcześnie wykonane przekucia wod.-kan., co i prądu, rury w większości biegną ponad licem ściany. Część przekuć zniszczyła oryginalne tynki i polichromię.

Fot. Nr 78. Widoczne centralnie, wystające ponad lico ściany, wysolenie spowodowało całkowitą degradację zaprawy znajdującej się poniżej. Zniszczenia te ze względu na stan zawilgocenia ścian ciągle postępują niszcząc tynki i warstwę malarską.

Fot. Nr 79. Współczesne orurowanie biegnące powyżej lica ścian. W tle widoczne przekucie niszczące fragment tynku z polichromią uzupełnione zaprawą cementową.

Polichromia

Warstwa malarska pochodzi z lat 1927-29. Obecnie znajduje się w stanie katastrofalnym. Bardzo duże partie odspojone od warstwy zaprawy, łuszczące się, częściowo spudrowane. Widać liczne przemalowania po formie, wykonane najprawdopodobniej przed rokiem 1954 (w tym roku usunięto boazerie po zalaniu). Poprawki malarskie nie obejmują części malowidła pierwotnie zasłoniętego przez lustro będące fragmentem boazerii. Podejrzewa się, że zastosowany rodzaj werniksu-zabezpieczenia podczas naprawy malowidła w połączeniu z silnym zawilgoceniem tynków przyspieszył i powiększył zniszczenia warstwy malarskiej. Miejscowo degradacja jest tak zaawansowana, że pozostała tylko kremowo- żółta warstwa spodnia, w części całkowicie odsłoniły się tynki. Fragmenty warstwy malarskiej wiszą luźno praktycznie nie będąc już skonsolidowane ze ścianą. Niektóre części pod wpływem zasoleń straciły siłę koloru. W związku z tak daleko posuniętą degradacją i szeroko posuniętymi zniszczeniami zdecydowano o odstąpieniu od wykonywania klasycznych sond schodkowych. Zniszczenia malowidła uwiaryściły i umożliwiły identyfikację warstw stratygraficznych. Zrobiono jedynie niewielkie odkrytki, większość badań wykonano korzystając z naturalnych odspojień warstw. Dodatkowo widoczne są zniszczenia mechaniczne powstałe podczas przekuwania współczesnych instalacji elektrycznych, wod.-kan. i co. Wadliwie uzupełnione one zostały zaprawą cementową.

Fot. Nr 80. Widoczne łuskowate odspojenia. Warstwa malarska pęka, skręca się, łuszczy i całkowicie odspaja od podłoża.

Fot. Nr 81. Fragment spękanej i łuszczącej się warstwy malarskiej zaatakowanej przez pleśń.

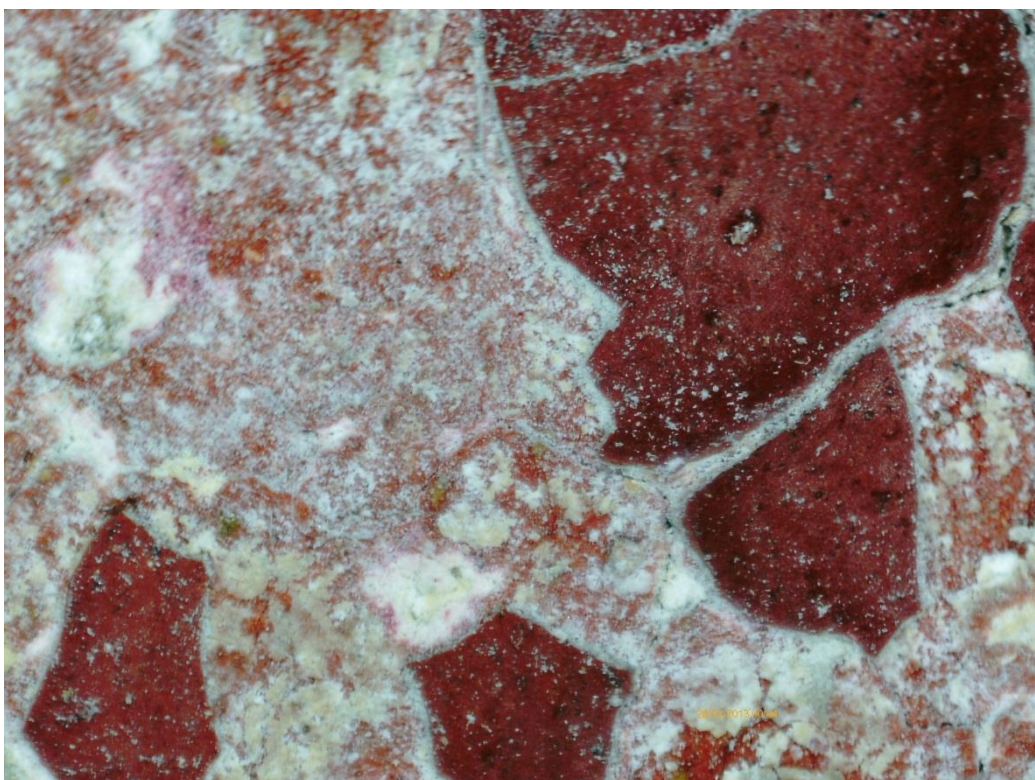

Fot. Nr 82. Fragment całkowicie zdegradowanej warstwy malarskiej.

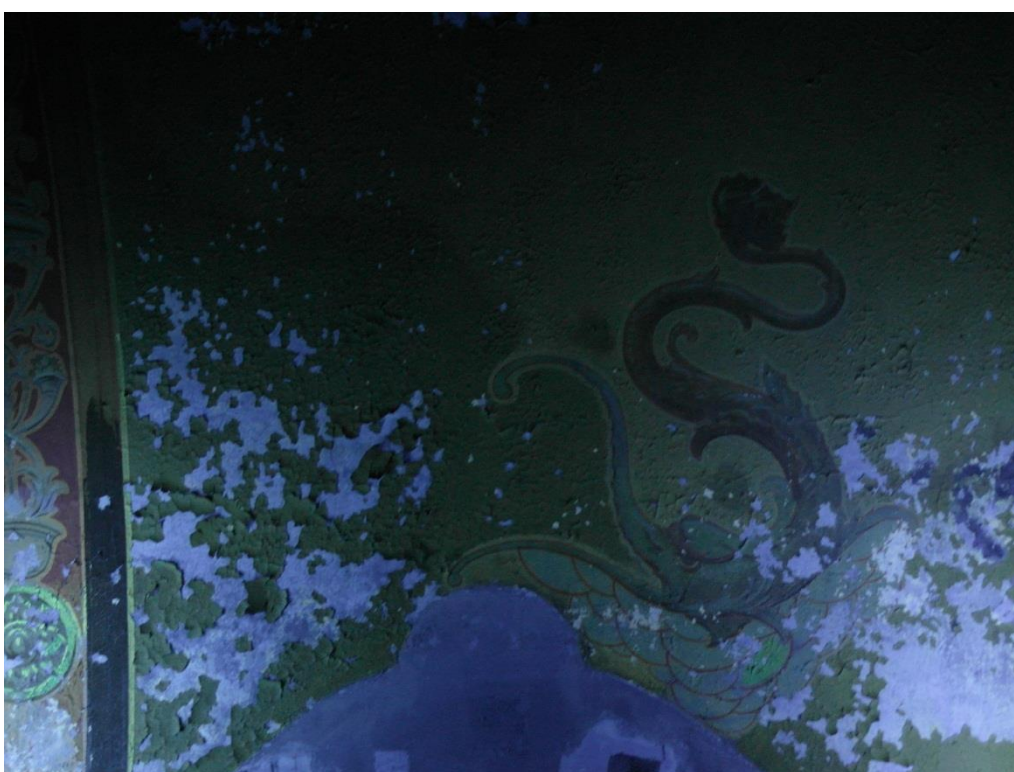

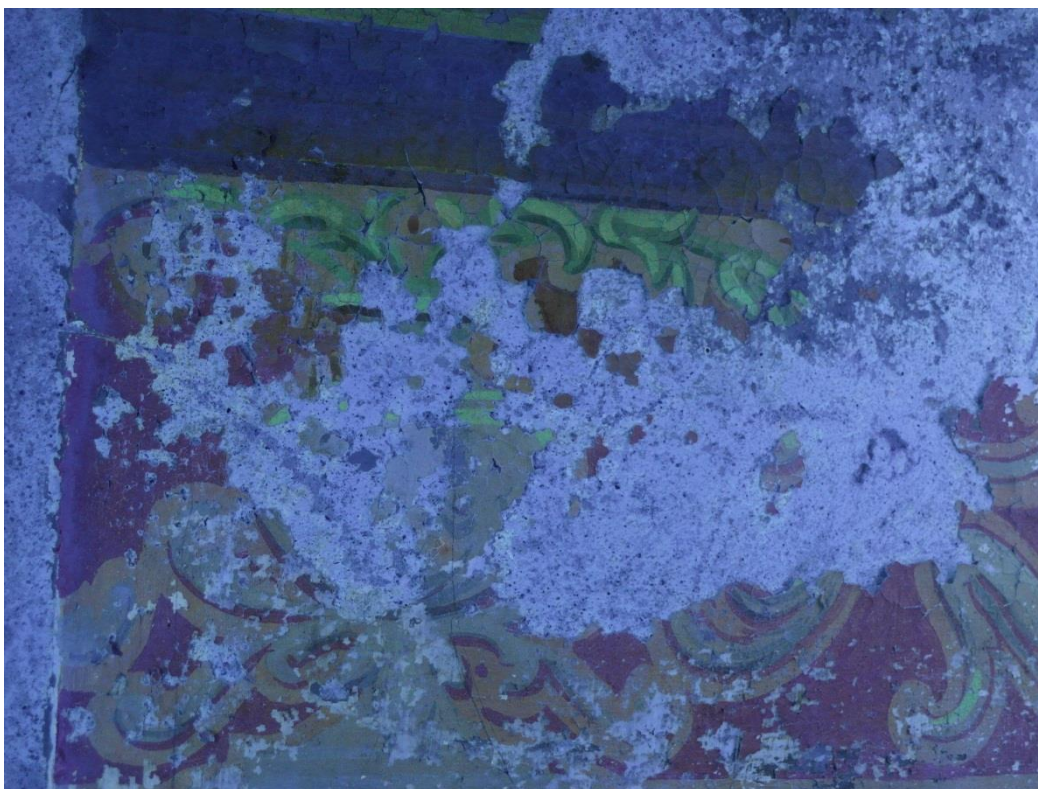
Fot. Nr 83,84. Współcześnie wykonane przekucia do instalacji elektrycznej i co uzupełnione zaprawą tynkarską i cementową. Poważnie uszkodziły polichromie i tynki a także powiększyły odspojenia.

Fot nr 85. Widok makro. Warstwa malarska. Widoczne, intensywnie bordowe, fragmenty przemalowań, w tle czerwony delikatny oryginał.

Fot. Nr 86,87. Zdjęcie w luminescencji UV. Widoczne partie przemalowań w kolorach intensywnej żółci i ciemnego fioletu.

Fot. Nr 88. Zdjęcie w luminescencji UV. Widoczne partie przemalowań w kolorach intensywnej żółci i ciemnego fioletu.

Fot. Nr 89. Zdjęcie w luminescencji UV. Lewy fragment malowidła zasłonięty był przez lustro będące integralną częścią boazerii. Prawy fragment zawsze widoczny, podczas prac

naprawczych został pokryty werniksem- zabezpieczeniem. Oprócz różnic kolorystycznych widzianych w świetle białym, w luminescencji UV zauważyć można żółtawą poświatę powstałą po założeniu werniksu-zabezpieczenia.

Skrzynka elektryczna marmurowo - bakelitowa

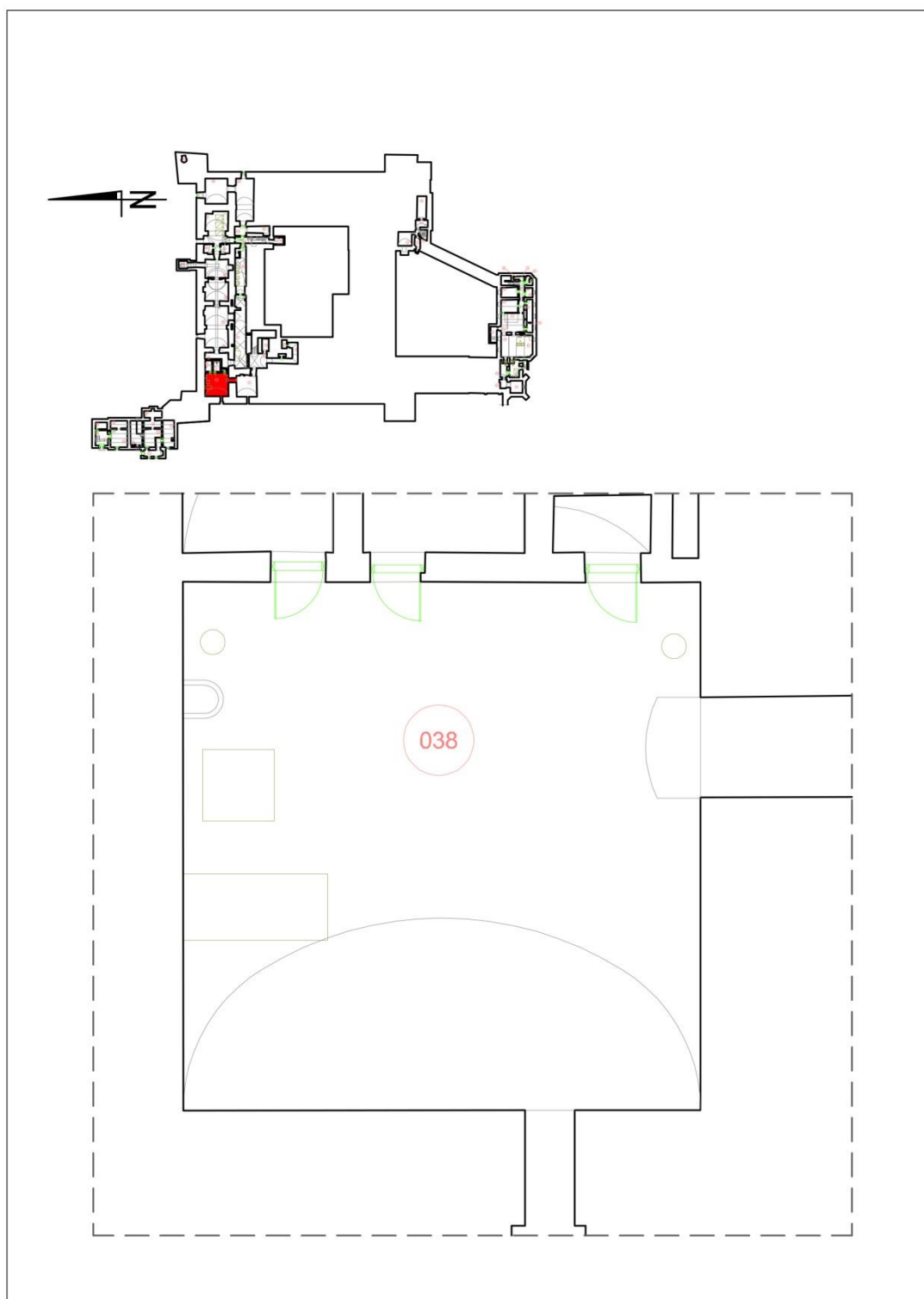

Fot. Nr 90. Zabytkowa marmurowa skrzynka elektryczna z bakelitowymi przełącznikami produkcji Siemens. Pierwotnie służyła do obsługi elektryczności w całych łaźniach rzymskich. Widoczny brak jednego z dużych wskaźników, fragmentu lewego przełącznika i jednej z tabliczek. Obecnie nieczynna. Stan techniczny okablowania nieznany. Ogólny stan dobry. Płyta marmurowa brudna bez widocznych ubytków.

Gniazdko bakelitowe

Brudne, niesprawne.

PIWNICE POM 038-ŁAŹNIE RZYMSKIE

Opis inwentaryzacyjny:

Pomieszczenie na planie prostokąta, zlokalizowane w północno-zachodnim narożniku Zamku. Wykończenie posadzki stanowią płytki ceramiczne o wymiarach 2,5 x 2,5 cm, w postaci biało-żółto-niebieskiej mozaiki.

Ściany do poziomu sklepienia pokryte prostokątnymi płytkami ceramicznymi o wymiarach 23,5 x 5,8 cm, w odcieniu ugru. Na sklepieniu kolebkowym znajduje się kompozycja mozaikowa, pasowa w odcieniach niebiesko-błękitnych o wymiarach 2,5 x 2,5 cm. Przy północnej ścianie zlokalizowano metalową, malowaną na biało wannę oraz ceramiczny fotel kąpielowy. Wyposażenie było obsługiwane przez armaturę produkcji Polskiej. Armatura wykonana z metalu, posiada ceramiczne wykończenie kurków z napisami w języku Polskim.

Na wschodniej ścianie widoczne trzy wejścia do sąsiadujących pomieszczeń z drzwiami wypełnionymi matowym szkłem z dekoracją secesyjną. W górnej partii wschodniej ściany znajdują się dwa kinkiety z metalowymi ramami i przeszkleniem w formie wypukłych półkul – częściowo zachowane. We wschodnio-północnej i wschodnio-południowej partii pomieszczenia znajdują się dwie metalowe kadzielnice w formie misy, usytuowane na kielichowatych filarach. W północnej ścianie znajduje się kamienna półka w formie półłuku, nad którą wmurowano metalową poręcz o okrągłym przekroju.

Przejście z pomieszczenia 1/037/ŁAŻNIA RZYMSKA, również zostało wykończony mozaiką ceramiczną analogiczną jak w pomieszczeniu. W górnej części przejścia znajduje się metalowy, secesyjny karnisz oraz płaska metalowa lampa.

Na ścianie wschodnie znajduje się sześć metalowych haków, które niegdyś podtrzymywały dwa kaloryfery. Pomiędzy wejściem do pomieszczenia towarzyszącego 1/040/ŁAŻNIE RZYMSKIE, w dolnej partii ściany, widocznych jest osiem metalowych elementów z oryginalnej instalacji sanitarnej.

Na wschodniej ścianie, pomiędzy drzwiami do sąsiednich pomieszczeń, widoczne są dwa otwory wentylacyjne zakończone okrągłymi kratkami metalowymi, w formie przystół.

Pomieszczenie towarzyszące zlokalizowane we wschodniej części służyło, jako toaleta i posiada na ścianach wykończenie z białych płytek ceramicznych o wymiarach 15 x 15 cm, z drobnym dekiem w odcieniu czerni i czerwieni oraz tynkowane sklepienie w formie półłuku. Na posadzce widoczne są płytki mozaikowe o wymiarach 2,5 x 2,5 cm, w kolorze białym

z dekiem dywanowym w odcieniach czerwieni i czerni.

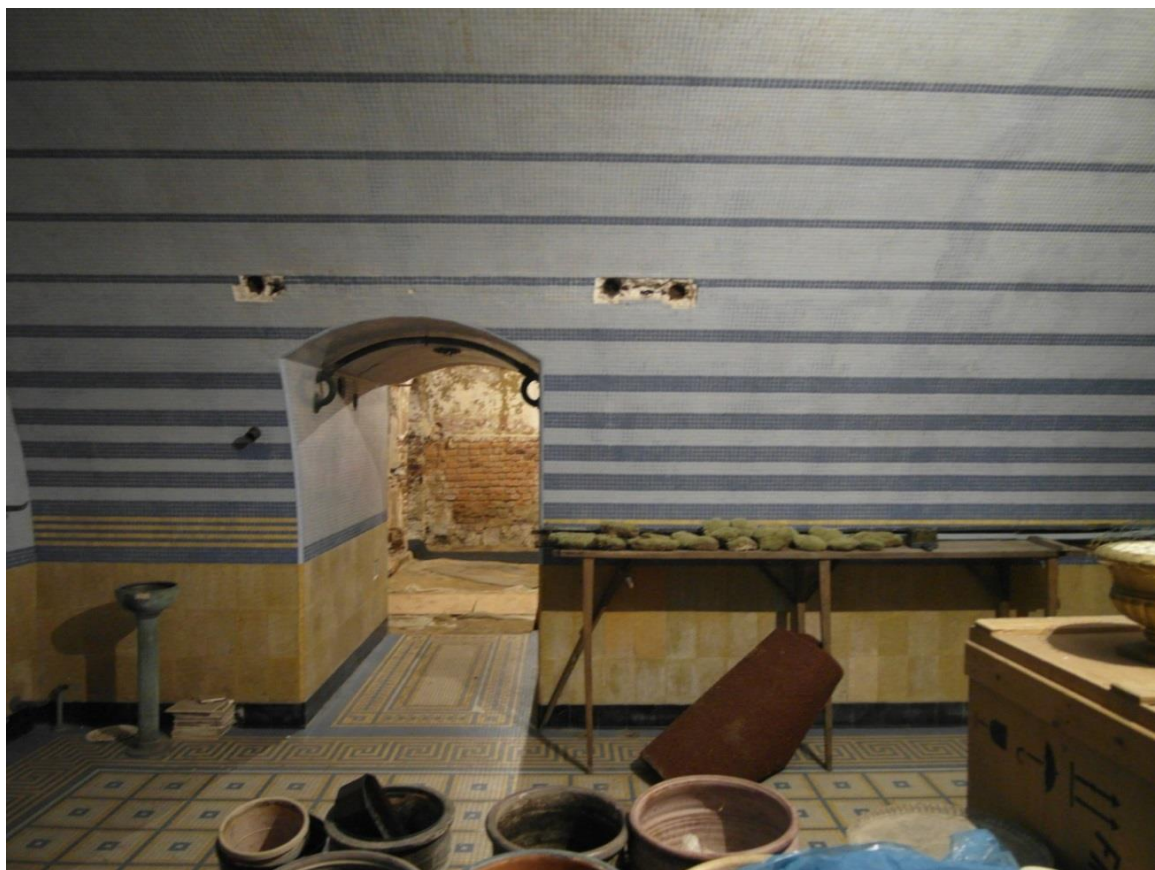
Na zachodniej części pomieszczenia widoczne elementy pierwotnej instalacji wykonane z metalu z wykończeniem ceramicznym. W górnej części ściany wschodniej znajduje się kinkiet wykonany z metalu. W pomieszczeniu znajduje się otwór wentylacyjny zakończony

okrągłą, metalową kratką w formie przysłony. W poziomie posadzki widoczny otwór pionu kanalizacyjnego.

PM 038	JEDNOSTKA MIARY	ILOŚĆ	UWAGI
posadzka z płytkami ceramicznymi	dm ²	4111,508	wraz z korytarzem z PM 037, ubytki 2 szt.
ściana z płytkami ceramicznymi	dm ²	4337,494	ubytki 9 szt., liczone wraz z płytkami wanien
sklepienie kolebkowe z płytkami ceramicznymi	dm ²	5530,155	ubytki 9 szt.
Karnisz	szt.	1,000	korytarz z PM 037
lampa sufitowa	szt.	1,000	korytarz z PM 037
drzwi drewniane	szt.	1,000	małe pomieszczenie
Lampa	szt.	1,000	małe pomieszczenie
ozdoba naścienna	szt.	3,000	małe pomieszczenie, łazienka
fragment instalacji	szt.	6,000	małe pomieszczenie, łazienka
metalowa kratka	szt.	1,000	wpuszczak podłogowy w małym pom.
metalowa kratka	szt.	1,000	wentylacja
metalowy element	szt.	1,000	w kształcie słuchawki
Hak	szt.	6,000	
Kropielnica	szt.	2,000	
Haczyki	szt.	1,000	
metalowe kołki	szt.	5,000	
hak z uchwytem	szt.	1,000	
hak do słuchawki	szt.	1,000	
Wanna	szt.	1,000	
mała wanna	szt.	1,000	
fragment lampy naściennej	szt.	2,000	

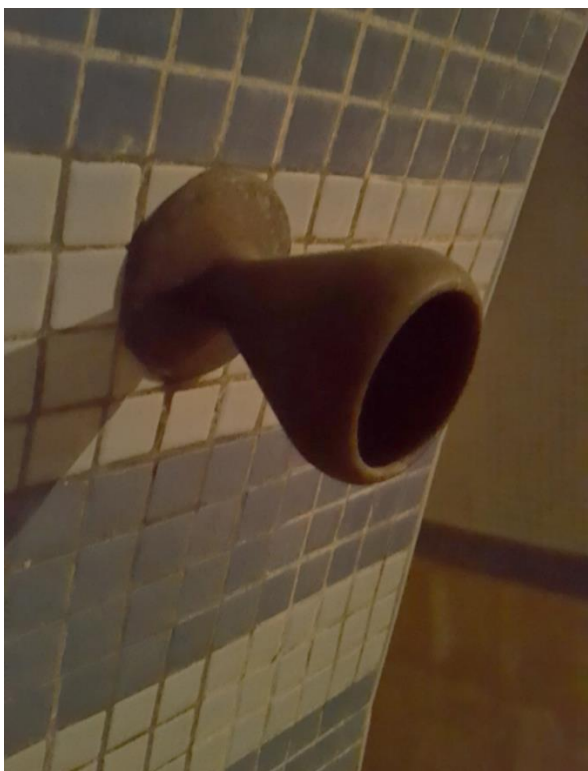
Fot. Nr 91,92. Ściana wschodnia i zachodnia.

Fot. Nr 93,94. Ściana północna i południowa.

Fot. Nr 95. Posadzka pomieszczenia. Fot. Nr 96. Przejście z pomieszczenia 037 do 038. Widoczny zabytkowy karnisz.

Fot. Nr 97. Element instalacji Łaźni Rzymskich zlokalizowany na wschodniej ścianie.

Fot. Nr 98,99. Wanna ceramiczna wraz oryginalną armaturą, zlokalizowana w północnej części pomieszczenia

Fot. Nr 100,101. Ceramiczny fotel kąpielowy wraz z oryginalną armaturą, zlokalizowana w północnej części pomieszczenia

Fot. Nr 102. Metalowa kadzielnica zlokalizowana w północnej części pomieszczenia.

Fot. Nr 59 Ściana wschodnia pomieszczenia.

Fot. Nr 103. Ściana wschodnia pomieszczenia.

Fot. Nr 104,105. Pomieszczenie towarzyszące – WC zlokalizowane w południowo-wschodniej części pomieszczenia. Element instalacji Łaźni Rzymskich.

Fot. Nr 106,107. Pomieszczenie towarzyszące – WC zlokalizowane w południowo-wschodniej części pomieszczenia. Element instalacji łaźni Rzymskich oraz dekor płytek ceramicznych.

Fot. Nr 108. Pomieszczenie towarzyszące – WC zlokalizowane w południowo- wschodniej części pomieszczenia. Element instalacji łaźni Rzymskich. Fot. Nr 109. Pomieszczenie towarzyszące – WC zlokalizowane w południowo- wschodniej części pomieszczenia. Wejście do pomieszczenia.

Fot. Nr 110. Pomieszczenie towarzyszące – WC zlokalizowane w południowo- wschodniej części pomieszczenia. Posadzka pomieszczenia.

Spis elementów zabytkowych:

Elementy metalowe instalacji z okresu Łaźni Rzymskich

Płytki ceramiczne

Stolarka drzwiowa drewniana wraz z okuciami

Stolarka drzwiowa metalowa wraz z okuciami i szyldami- 2 sztuki drzwi

Wanna wraz z armaturą

Fotel kąpielowy wraz z armaturą

Kadzielnice – 2 sztuki

Haki po grzejnikach – 6 sztuk

Kratki wentylacyjne – 2 sztuki

Karnisz

Kamienna półka wraz z relingiem

Kinkiet okrągły – 2 szt. – częściowa rekonstrukcja

Kinkiet płaski – 1 szt.

Spis elementów zabytkowych do rekonstrukcji:

Część warstwy wykończeniowej posadzki - miejsca po nowych instalacjach

Część płytek na ścianach i sklepieniu - miejsca po nowych instalacjach

Fragmenty armatury

Lampy, kinkiety

Grzejniki – 2 sztuki

Klamki i szyldy -1 kpl

Zasłona

POMIESZCZENIE 38

STAN ZACHOWANIA**Elementy metalowe instalacji z okresu Łaźni Rzymskich**

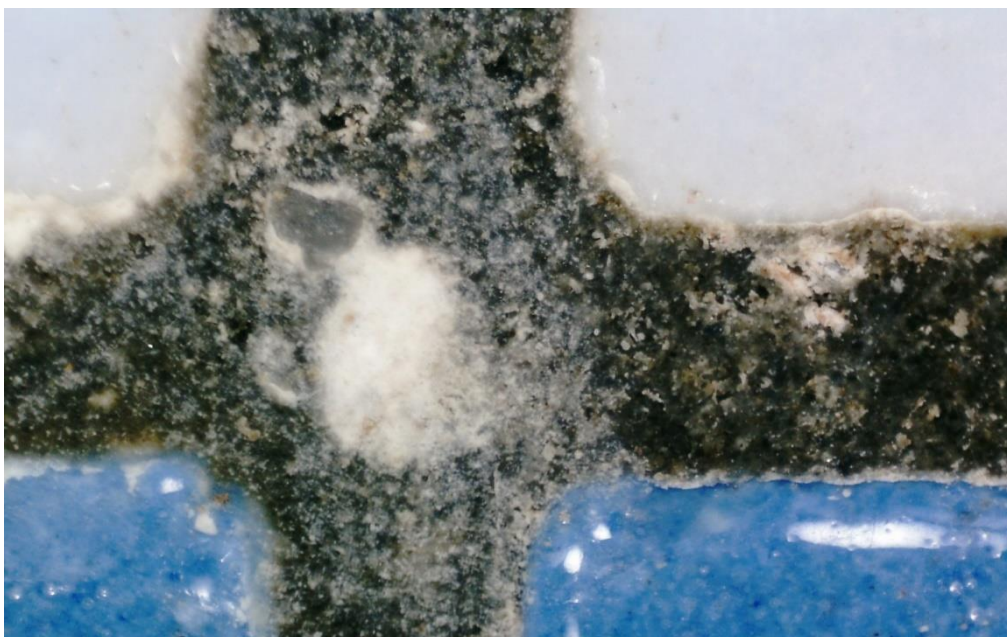
Elementy miedziane brudne, zaśniedziałe, częściowo skorodowane, w wielu miejscach widoczne nagromadzenia grysztanu- efektu korozji miedzi. Miejscowo widoczne skryształizowane sole przenikające z wilgotnym powietrzem ze ścian i osadzające się na metalach.

Fot. Nr 111. Widok makro. Metalowy uchwyt – widoczna korozja miedzi- zielone kryształki grysztanu, oraz białe kryształy soli krystalizujące z wilgoci wychodzącej ze ścian.

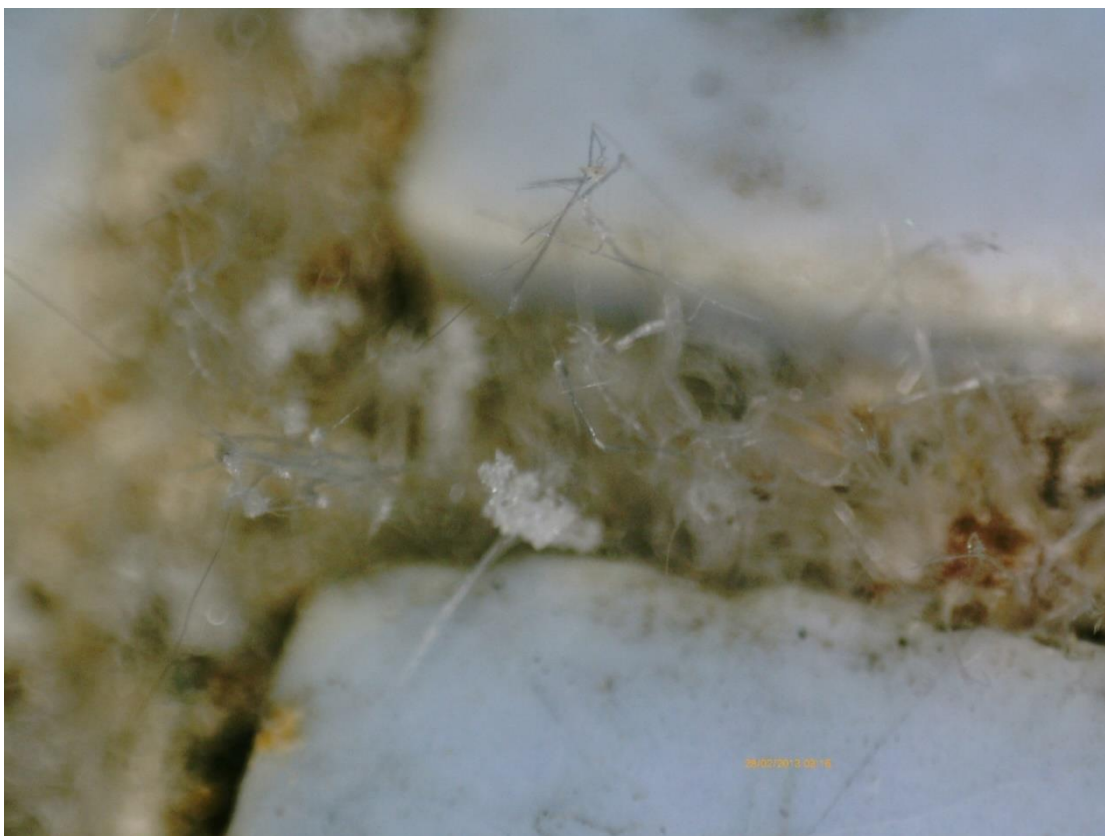
Płytki ceramiczne w formie klasycznych płytek i mozaiki

Stan płytek i mozaiki ściennej i podłogowej dobry, występujące ubytki spowodowane głównie wykuciami pod instalacje. Miejscowo widoczna degradacja zaprawy pod płytkami spowodowana zawilgoceniem, które poprzez krystalizowanie soli powoduje odspajanie płytek. Szklwienie w stanie dobrym miejscowo widać włosowate pęknięcia bez odspojień. Spoiny brudne zaatakowane przez grzyby.

Fot. Nr 112. Widok makro. Widoczna spoina łącząca płytki mozaiki na ścianie. Biała plama w środku- skryształizowana sól, cała spoina mocno pociemniała zaatakowana przez grzyby.

Fot. Nr 113, 114. Widok makro. Wysolenia w spoinach płytek ściennych w formie włosków i kryształków powodowane odparowywaniem wody ze ścian.

Stolarka drzwiowa wraz z okuciami

Drzwi przemalowane, brudne. Widoczne pęknięcia drewna. Szyba ozdobna trawiona w stanie dobrym, brudna. Brak klamek i szyldów.

Stolarka drzwiowa metalowa wraz z okuciami i szyldami- 2 sztuki drzwi

Struktura drzwi metalowa skorodowana widoczne liczne kryształy gryszypanu pokrywające duże płaszczyzny. Osiadłe na zawiasach. Uchwyty drewniane w metalowych obejmach, drewno w stanie dobrym posiada głównie nieduże ubytki mechaniczne. Szyby w drzwiach ornamentowane, wykonane ze szkła trawionego. Szyba w drzwiach lewych w stanie dobrym, zabrudzona, brak widocznych ubytków, szyba w drzwiach prawych mocno spękana sklejoną lepcem.

Fot. Nr 115. Drzwi do pomieszczenia nr 40. Widoczna spękana szyba zabezpieczona taśmą i rozległa korozja metalowych elementów drzwi.

Fot. Nr 116. Mocno spatynowane drzwi metalowe do pomieszczenia nr 40 w świetle bocznym, widoczne skryształizowane wykwity będące efektem postępującej degradacji związanej ze zbyt wysoką wilgotnością ścian.

Fot. Nr 117. Widok makro. Drzwi metalowe, zielone kryształy grysztanu pokrywają prawie cały widoczny fragment.

Wanna wraz z armaturą

Ceramika wanny mocno zabrudzona, matowa. Armatura i elementy metalowe brudne, mocno spatynowane. Obok spływu widać duży ubytek ceramiki i kilka mniejszych punktowych ubytków, polewa brudna, matowa, dodatkowo kolorystyka miejscowo zmieniona rdzawymi spływami.

Fot. Nr 118. W dużym ubytku ceramiki widoczny korodujący metal.

Fotel kąpielowy wraz z armaturą

Fot.nr 119. Ceramika mocno zabrudzona, matowa. Widoczna duża rdzawa plama. Armatura brudna, mocno spátynowana.

Kadzielnice – 2 sztuki

Brudne, matowe z widocznie posuniętą korozją metalu, spatynowane, miejscowo występujące m.in. kryształy grynspanu.

Fot.nr 120. Cała powierzchnia metalu mocno spatynowana, widoczne kryształy m.in. grynspanu.

Haki po grzejnikach – 6 sztuk

Brudne, matowe z widocznie posuniętą korozją metalu.

Kratki wentylacyjne – 2 sztuki

Brudne, matowe z widocznie posuniętą korozją metalu, spatynowane, miejscowo występujące kryształy m.in. grysztanu.

Karnisz

Brudny, matowy z widocznie posuniętą korozją metalu, spatynowany, miejscowo występujące kryształy m.in. grysztanu.

Kamienna półka wraz z relingiem

Fot. Nr 121. Marmur w stanie dobrym, silnie zabrudzony bez widocznych pęknięć. Metalowy reling mocno spatynowany.

Toaleta- pomieszczenie przynależne do 38**Płytki ścienne**

Szklwione, białe. Widoczne liczne włosowate pęknięcia

Płytki podłogowe

Nieszkliwione, w formie kolorowej mozaiki. Silnie zabrudzone. Spoiny zniszczone, zagrybione.

Elementy metalowe

Elementy miedziane brudne, zaśniedziałe, częściowo skorodowane, w wielu miejscach widoczne nagromadzenia grysztanu- efektu korozji miedzi. Miejscowo widoczne skryształizowane sole przenikające z wilgotnym powietrzem ze ścian i osadzające się na metalach.

WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE POMIESZCZENIA 38,39,40

Obecny stan pomieszczeń 38,39,40- łaźni rzymskich jest bardzo zły. Pomieszczenie 38 pełni rolę magazynu, pomieszczenia 39,40 pozostają puste. Wykonane przekucia i prowadzenie rur wod.-kan. zniszczyły fragmenty oryginalnych płytek i poważnie zaburzyły pierwotne założenia wyglądu pomieszczeń. Mury pomieszczeń są poważnie zawilgocone, zasolone i zagrzybione, co prowadzi do powolnej degradacji zaprawy, na której ułożone zostały płytki. To z kolei prowadzi do odspajania płytek od ścian.

Widoczne są ubytki płytek na ścianach, brakuje także wielu elementów metalowych armatury m.in brak pryszniców i kaloryferów, lamp i kinkietów a także innych fragmentów elementów metalowych. Na zachowanych elementach metalowych widoczna jest postępująca korozja.

Pierwotna instalacja wodna i grzewcza nieczynna.

Celem konserwacji jest powrót do pierwotnego wyglądu pomieszczeń wraz z najszerszą możliwą rekonstrukcją wszystkich brakujących elementów. Wnętrza łaźni rzymskich pierwotnie wyposażone były w najnowocześniejsze na ówczesne czasy systemy grzewcze, wodne, parowe i komunikacyjne. Obecnie łaźnie rzymskie i ich wyposażenie uznać trzeba za komplementarny a przez to unikatowy zabytek techniki. Dlatego też konserwacja i rekonstrukcja lub pozyskanie historycznych elementów wyposażenia technicznego łaźni wydaje się być założeniem podstawowym i niezbędnym podczas planowanych prac konserwatorskich.

W ramach powrotu do pierwotnego wyglądu wewnątrz zakłada się usunięcie wszystkich wystających ponad lico ścian i szpecących współcześnie dodanych instalacji wod.-kan. i co. Część płytek usuniętych podczas przemurowań składowana jest w kubie i kartonach w łaźni, co umożliwi wykonanie rekonstrukcji z użyciem oryginalnych materiałów.

Wymiana instalacji elektrycznej, w miarę możliwości należy wykonać ją w starym systemie orurowań.

Ściany

W związku z silnym zawilgoceniem ścian, niezbędnym będzie wykonanie hydroizolacji poziomej i pionowej w celu ich osuszenia.

Zakłada się usunięcie współczesnych zawilgoconych tynków oraz wszelkich zapraw cementowych. Wykonanie dwukrotnej dezynfekcji w cyklu 14 dniowym oraz odsalanie.

Płytki podłogowe

Zakłada się oczyszczenie płytek z zabrudzeń i zaplamień metodą mechaniczno- chemiczną. Pozostawienie i uzupełnienie pękniętych płytek. Wymianę zagrzybionych i zniszczonych spoin. Wykonanie rekonstrukcji i ułożenie płytek na brakujących fragmentach zgodnie z zachowanym wzorem. W pierwszej kolejności do rekonstrukcji płytek należy wykorzystać znajdujące się w pomieszczeniu w różnych pojemnikach zachowane oryginalne płytki. W przypadku ich braku należy wykonać wierne kopie.

Płytki ścienne

Zakłada się oczyszczenie płytek z zabrudzeń i zaplamień metodą mechaniczno- chemiczną. Pozostawienie i uzupełnienie pękniętych płytek. Odspojone płytki należy zdemontować, oczyścić, opracować podłoże i ponownie ułożyć w pierwotnym położeniu. Zakłada się wykonanie rekonstrukcji i ułożenie płytek na brakujących fragmentach zgodnie z zachowanym wzorem. W pierwszej kolejności do rekonstrukcji płytek należy wykorzystać znajdujące się w pomieszczeniu w różnych pojemnikach zachowane oryginalne płytki. W przypadku ich braku należy wykonać wierne kopie.

Elementy metalowe

Zakłada się wykonanie pełnej konserwacji wszystkich elementów metalowych w pomieszczeniach. Oczyszczenie do pierwszej klasy czystości i założenie warstwy zabezpieczającej. Rekonstrukcje brakujących fragmentów i odtworzenie nieistniejących elementów.

Drzwi drewniane

Zakłada się wykonanie pełnej konserwacji drzwi wraz z zatruciem i impregnacją drewna (w partiach tego wymagających), zdegradowane partie drewna należy usunąć i uzupełnić drewnem tego samego gatunku. Usunięcie wtórnych warstw malarskich i wykonanie konserwacji estetycznej wraz rekonstrukcją brakujących fragmentów warstwy malarskiej. Przy zawiasach i innych elementach metalowych drzwi należy rozpoznać ich pierwotną kolorystykę i oczyścić je do pierwszej klasy czystości. Założyć warstwę zabezpieczającą i koloryzującą. Zakłada się wykonanie rekonstrukcji brakujących szyldów i klamek. Szybę należy oczyścić, uzupełnić kit szklarski.

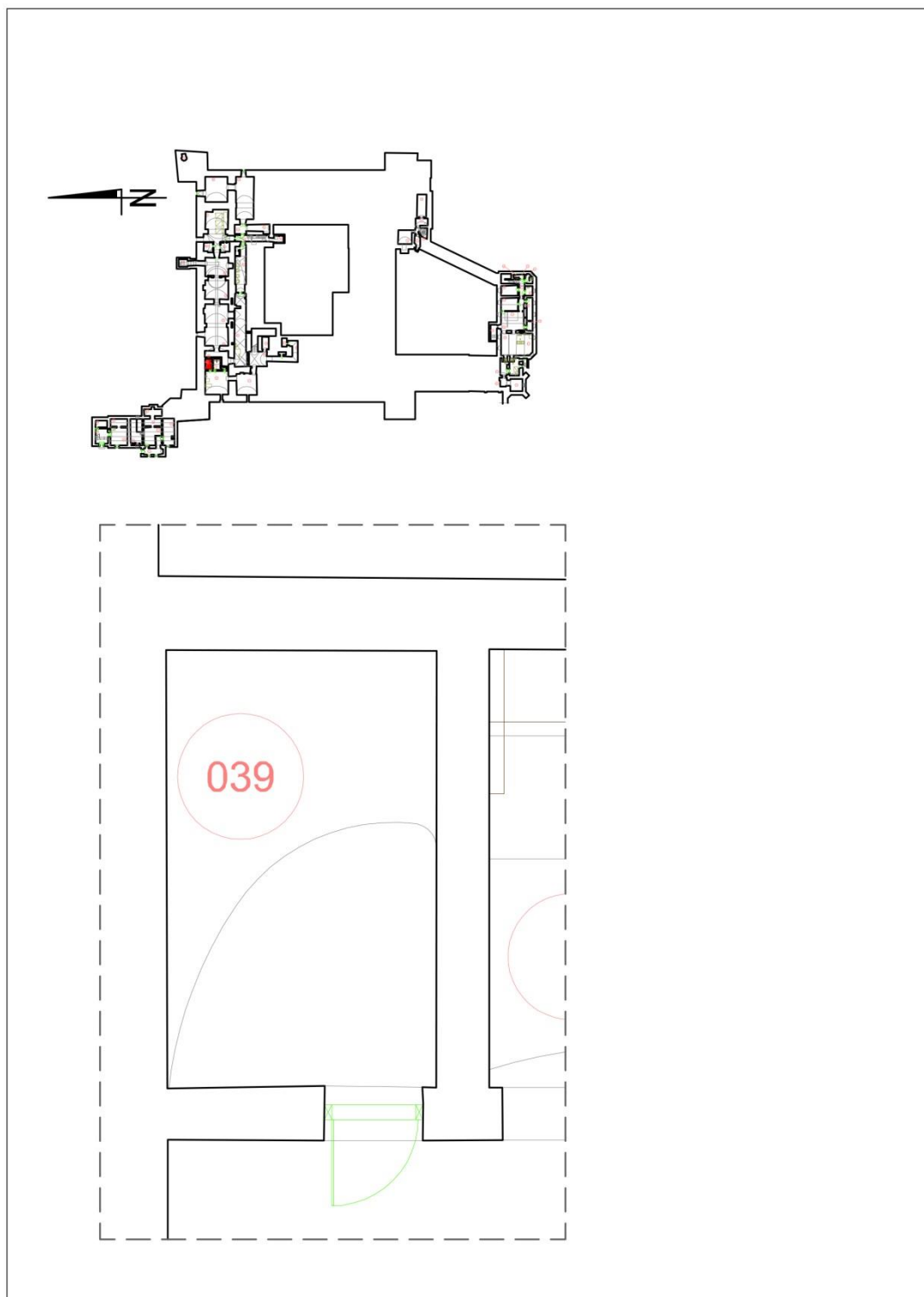
Wanny

Zakłada się oczyszczenie do pierwszej klasy czystości elementów metalowych wanien, położenie warstw zabezpieczających. Oczyszczenie ceramiki z zabrudzeń i zaplamień oraz odtworzenie brakujących fragmentów polewy ceramicznej.

Lampy

Zakłada się oczyszczenie do pierwszej klasy czystości elementów metalowych i położenie warstwy zabezpieczającej. Wykonanie rekonstrukcji brakujących fragmentów lamp i kopii dwóch brakujących. Usprawnienia elektryki.

PIWNICE POM 039-ŁAŹNIE RZYMSKIE

Opis inwentaryzacyjny:

Pomieszczenie na planie prostokąta, zlokalizowane w północno-zachodnim narożniku Zamku. Wykończenie posadzki, ścian oraz sklepienia stanowią płytki ceramiczne.

Posadzka wykonana z ceramicznej kompozycji mozaikowej w odcieniach bieli i czerni. Mozaika składa się z płytek o kształcie heksagonalnym z dekokiem dywanowym w formie pasowym, wykonanym z czarnej mozaiki o kształcie kwadratów. Długość noku płytki heksagonalnej wynosi 2 cm, kwadratowy dekor posiada wymiar 2,5 x 2,5 cm.

Na ścianach i sklepieniu płytki ceramiczne w odcieniach błękitu, o wymiarach 10 x 10 cm. Sklepienie subtelnie odznaczone drobnym dekokiem w kolorze czerni. Cokół wykonany z płytek w odcieniu czerni.

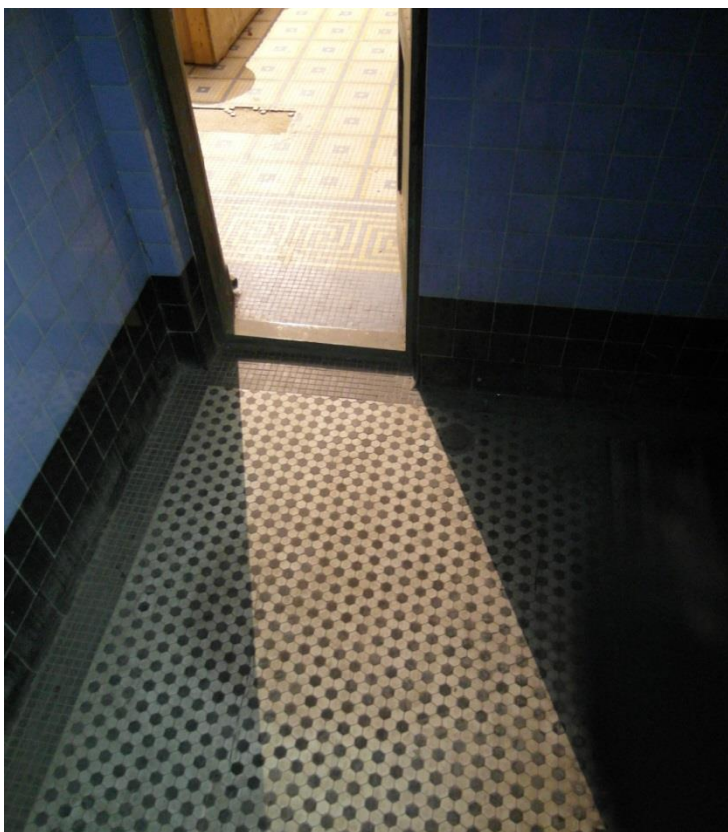
Na wschodniej ścianie znajdują się dwa otwory wentylacyjne zakończone kratkami o kształcie okrągłym w formie przysłon, płaski metalowy kinkiet, trzy elementy metalowe po pierwotnej instalacji oraz gniazdo elektryczne wykonane z tworzywa.

Brak wyposażenia ruchomego.

PM 039	JEDNOSTKA MIARY	ILOŚĆ	UWAGI
posadzka z płytkami ceramicznymi	dm ²	559,141	
ściana z płytkami ceramicznymi	dm ²	2000,311	
sklepienie kolebkowe z płytkami ceramicznymi	dm ²	848,236	ubytek szt. 1
drzwi metalowe	szt.	1,000	
hak do słuchawki	szt.	1,000	
ozdoba naścienna	szt.	2,000	
lampa	szt.	1,000	
metalowa kratka	szt.	1,000	wentylacja
gniazdko elektryczne	szt.	1,000	
metalowa kratka	szt.	2,000	wpust podłogowy

Fot. Nr 122. Widok na ścianę wschodnią. Fot. Nr 123. Widok na ścianę południową.

Fot. Nr 124. Widok na posadzkę.

Spis elementów zabytkowych:

Elementy metalowe instalacji z okresu Łaźni Rzymskich

Płytki ceramiczne

Stolarka drzwiowa metalowa wraz z okuciami i szyldami

Kratki wentylacyjne – 2 sztuki

Kinkiet

Spis elementów zabytkowych do rekonstrukcji:

Część płytek na ścianach, posadzce i sklepieniu-miejsca po nowych instalacjach

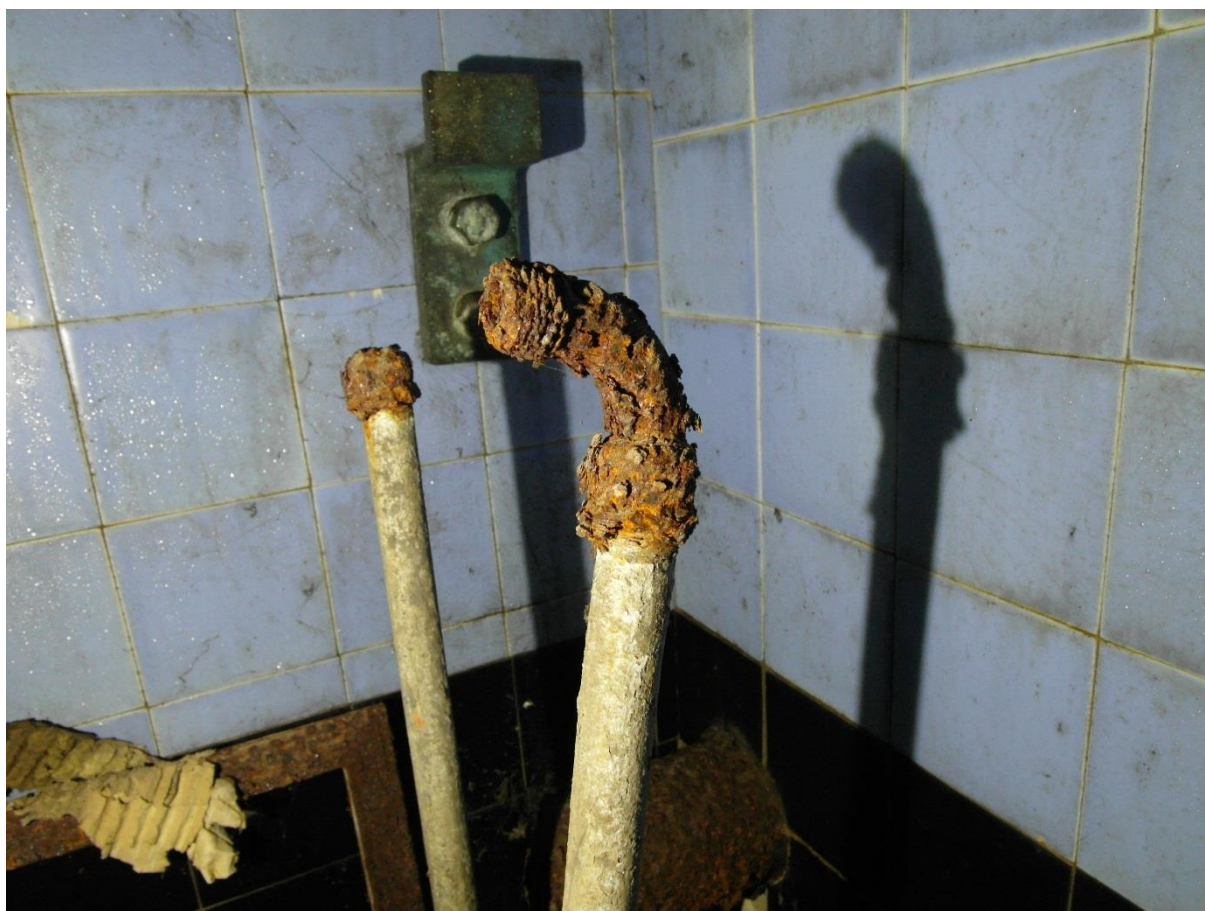
Fragmenty armatury przy ścianie wschodniej

Lampy, kinkiety

POMIESZCZENIE 39

Elementy metalowe instalacji z okresu Łaźni Rzymskich

Elementy metalowe brudne, zaśniedziałe, częściowo skorodowane z widocznymi ogniskami rdzy.

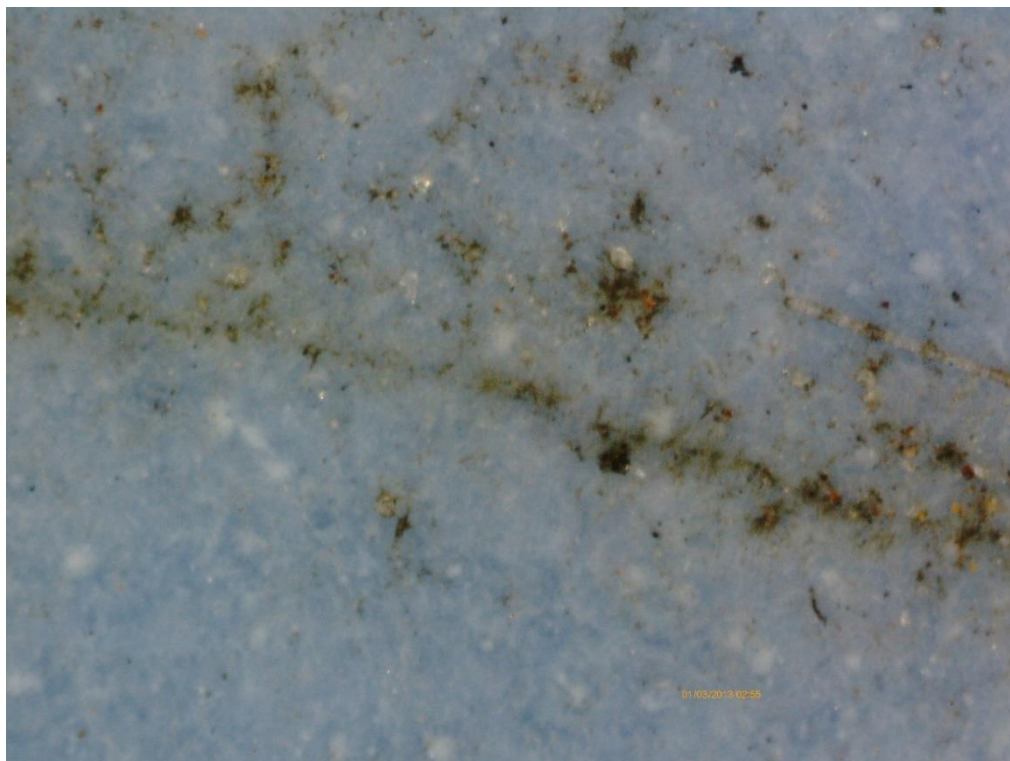
Fot. Nr 125. Na pierwszym planie widoczna silna korozja metalu, która zniszczyła już prawie całkowicie końcówki rur. W tle spatynowany element mosiężny.

Płytki ceramiczne

Stan płytek dobry, występujące ubytki spowodowane głównie wykuciami pod instalacje. Płytki brudne, widoczne włosowate pęknięcia polewy ceramicznej, bez odspojień, szklwienie w stanie dobrym. Spoiny brudne zaatakowane przez grzyby. W pomieszczeniu utrzymuje się bardzo wysoka wilgotność powietrza powodująca skraplanie pary wodnej na ścianach.

Fot. Nr 126. Widoczna skraplająca się woda na płytkach i zaatakowane przez grzyby spoiny.

Fot. Nr 127. Widok makro. Włosowate pęknięcie polewy płytki ściennej, zabrudzone z rozwijającymi się grzybami.

Fot. Nr 128. Współcześnie przekute rury wod.-kan. wystające daleko ponad lico ściany. Na rurach widoczna skraplająca się woda dodatkowo podwyższająca wilgotność pomieszczenia. W tle ubytek płytek spowodowany przekuciem.

Stolarka drzwiowa metalowa wraz z okuciami i sztyldami

Ujęte w opisie do pomieszczenia 38

Kratki wentylacyjne – 2 sztuki

Brudne, pokryte warstwą patyny.

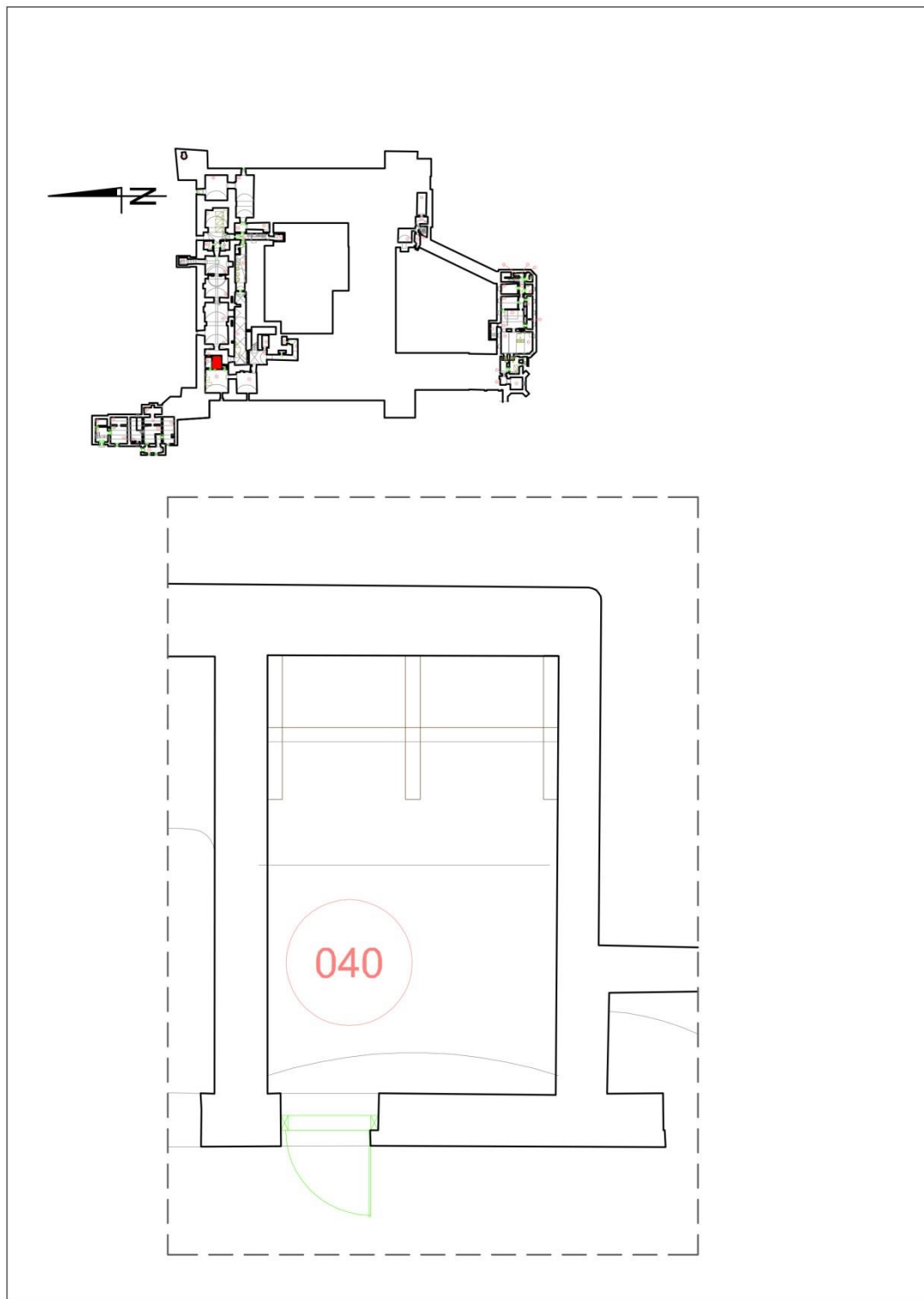

Fot. Nr 129. Brudne, matowe z widocznie posuniętą korozją metalu, spatinowane, miejscowo występujące kryształy m.in. grynspanu.

Kinkiet

Wnętrze porcelanowe, metalowa obejma mocno skorodowana. Brak szklanej obudowy.

PIWNICE POM 040-ŁAŹNIE RZYMSKIE

Opis inwentaryzacyjny:

Pomieszczenie na planie prostokąta, zlokalizowane w północno-zachodnim narożniku Zamku. Wykończenie posadzki, ścian oraz sklepienia stanowią płytki ceramiczne.

Posadzka wykonana z kompozycji mozaikowej w odcieniach czerwieni, czerni, bieli i ugru. Centralny punkt posadzki stanowi odpływ wody zakończony metalową kratką. Płytki o wymiarach 2,5 x 2,5 cm.

Na ścianach znajdują się płytki ceramiczne o wymiarach 10 x 10 cm., które ułożone są kolorystycznie pasowo. Cokół w kolorze czarnym, dziewięć rzędów w odcieniu brązu, a pozostałe w kolorze ugru i zakończone dekokrem w kolorze czarnym.

Sklepienie kolebkowe oraz dwa i pół rzędów płytek na ścianach przy sklepieniu wykonane są z płytek w kolorze białym, imitujących układ cegieł. W centralnym punkcie sklepienia zlokalizowano czujkę dymu. We wschodniej części pomieszczenia znajduje się współczesna instalacja wodno-kanalizacyjna podwieszona do ściany. Przez środek pomieszczenia od ściany wschodniej do zachodniej zlokalizowano metalowy element pierwotnej instalacji.

Przy wschodniej ścianie zlokalizowano metalową płaską lampę oraz dwa ułożone stopniowo ławki, które wykończono płytkami ceramicznymi w kolorach: siedziska czarne a konstrukcja siedzisk w kolorze ugrowym z czarnym cokolikiem.

PM 040	JEDNOSTKA MIARY	ILOŚĆ	UWAGI
posadzka z płytkami ceramicznymi	dm ²	599,843	
ściana z płytkami ceramicznymi	dm ²	3092,011	
sklepienie kolebkowe z płytkami ceramicznymi	dm ²	589,898	
drzwi metalowe	szt.	1,000	
Lampa	szt.	2,000	
ozdoba naścienna	szt.	2,000	
metalowa kratka	szt.	1,000	fragment w ścianie
Hak	szt.	5,000	
Karnisz	szt.	2,000	z zaczepami do firany
zaczepy do karniszy	szt.	2,000	
Haczyki	szt.	6,000	pod kolebką
metalowy element instalacji audiofonicznej	szt.	1,000	
metalowa kratka	szt.	1,000	wpuszczak podłogowy
metalowy kołek	szt.	1,000	
fragment instalacji	szt.	6,000	kołnierze
dwustopniowa murowana ława	szt.	1,000	

Fot. Nr 130. Widok ogólny pomieszczenia.

Fot. Nr 131. Widok na posadzkę oraz na ścianę południową.

Fot. Nr 132. Widok na ścianę południową.

Spis elementów zabytkowych:

Elementy metalowe instalacji z okresu Łaźni Rzymskich

Płytki ceramiczne

Stolarka drzwiowa metalowa wraz z okuciami i szyldami

Kratki wentylacyjne – 2 sztuki

Kinkiet

Ławki z okładziną z płytek ceramicznych

Kratka odpływu w posadzce

Metalowe haczyki przy suficie

Spis elementów zabytkowych do rekonstrukcji:

Fragmenty armatury przy ścianie południowej i zachodniej

Lampy, kinkiety

POMIESZCZENIE 40

Elementy metalowe instalacji z okresu Łaźni Rzymskich

Fot. Nr 133. Elementy metalowe brudne, niekompletne, zaśniedziałe, częściowo skorodowane z widocznymi ogniskami rdzy.

Płytki ceramiczne

Stan płytek dobry, występujące ubytki spowodowane głównie wykuciami pod instalacje. Płytki brudne, miejscowo widoczne włosowate pęknięcia polewy ceramicznej, bez odspojeń, szkliwienie w stanie dobrym. Spoiny miejscowo brudne zaatakowane przez grzyby. W pomieszczeniu utrzymuje się bardzo wysoka wilgotność powietrza powodująca skraplanie pary wodnej na ścianach.

Fot. Nr 134. Współcześnie przekute rury wod-kan biegnące w poprzek pomieszczenia. Na rurach widoczna skraplająca się woda.

Stolarka drzwiowa metalowa wraz z okuciami i szyldami

Ujęta w opisie do pomieszczenia 38

Kratki wentylacyjne – 2 sztuki

Brudne, matowe z widocznie posuniętą korozją metalu, spatinowane, miejscowo występujące kryształki m.in. grysztanu.

Kinkiet

Wnętrze porcelanowe, metalowa obejma mocno skorodowana.

Ławki z okładziną z płytek ceramicznych

Stan ławek i okładziny z płytek dobry. Płytki brudne, szklwienie w stanie dobrym. Spoiny brudne zaatakowane przez grzyby.

Kratka odpływu w posadzce przy sklepieniu

Brudna, skorodowana.

Metalowe haczyki

Pogięte, skorodowane

PROGRAMY PRAC KONSERWATORSKICH

WSZELKIE UŻYTE W PROGRAMACH NAZWY ŚRODKÓW PODANE ZOSTAŁY PRZYKŁADOWO W CELU OKRESLENIA RODZAJU I NIEZBĘDNYCH PARAMETRÓW TECHNICZNYCH.

ZAMIESZCZONE PROGRAMY SĄ PROGRAMAMI RAMOWYMI, KTÓRE NALEŻY USZCZEGÓŁAWIAĆ PODCZAS PRAC KONSERWATORSKICH W OPARCIU O ROZSZERZONE BADANIA I WYKONANE PRÓBY.

Opracowanie dotyczy kompleksu sali Zamku- Pałacu w Łańcucie. Zagadnienia konserwatorskie w większości opisywanych pomieszczeń są podobne. Dlatego też opracowano ramowy program prac konserwatorskich dotyczący poszczególnych zagadnień. Można wyodrębnić 8 grup zagadnień dotyczących;

- konserwacji tynków i polichromii
- konserwacji drewna
- konserwacji tkaniny
- konserwacji kamienia
- konserwacji metalu
- konserwacji ceramiki
- konserwacji cegły
- konserwacji szkła

Dla każdej grupy zostały opracowane szczegółowe programy prac.

Do poszczególnych pomieszczeń zostały przypisane programy, które zgodnie z naszą obecną wiedzą o stanie zachowania i nawarstwieniach historycznych przewidziano do realizacji.

Należy jednak zakładać możliwość korekty programów w miarę poszerzania naszej wiedzy o stanie zachowania, budowie technologicznej poszczególnych elementów konserwowanych sali.

Spis programów konserwatorskich:

A. KONSERWACJA TYNKÓW I SZTUKATERII	158
A.1 Konserwacja tynków – sklepienia i sufity monochromatyczne ze sztukaterią	158
A.2 Konserwacja tynków – sufity - monochromia	160

<u>A.3 Konserwacja tynków – sklepienia i sufity - polichromia</u>	161
<u>A.4 Konserwacja tynków ściany - monochromia</u>	161
<u>A5 Konserwacja tynków ściany – polichromia</u>	162
<u>A.7 Polichromia na podłożu płóciennym, na ścianie</u>	163
<u>B. KONSERWACJA DREWNA</u>	164
<u>B.1 Elementy drewniane polichromowane złożone z demontażem</u>	165
<u>B.1a Elementy drewniane polichromowane złożone bez demontażu</u>	167
<u>B.2 Elementy drewniane polichromowane z demontażem</u>	169
<u>B.2a Elementy drewniane polichromowane bez demontażu</u>	171
<u>B.3 Elementy drewniane niepolichromowane intarsjowane, politurowane, woskowane</u>	172
<u>B.5 Konserwacja stolarki okiennej z żaluzjami</u>	173
<u>B.6 Konserwacja posadzek drewnianych</u>	175
<u>B.7 Polichromia na podłożu drewnianym</u>	175
<u>C. KONSERWACJA TKANINY</u>	177
<u>C.1 Tkanina obiciowa i podkładowa</u>	177
<u>C.2 Tkanina jedwabna</u>	178
<u>D. KONSERWACJA BAKELITU</u>	178
<u>E. KONSERWACJA METALU</u>	178
<u>E.1 Metal – mosiądz, brąz, miedź, cyna</u>	178
<u>E.2. Metal – stal malowana lub lakierowana</u>	179
<u>F. KONSERWACJA KAMIENIA</u>	179
<u>F1. Marmur</u>	179
<u>F. 2. Kamień – piaskowiec</u>	180
<u>G. KONSERWACJA GLAZURY I CERAMIKI</u>	181
<u>H. KONSERWACJA CEGŁY</u>	181
<u>I. SZKŁO</u>	182

A. KONSERWACJA TYNKÓW I SZTUKATERII

A.1 Konserwacja tynków – sklepienia i sufity monochromatyczne ze sztukaterią

- Wykonanie badań stratygraficznych i ewentualnie w razie potrzeby analitycznych.
Dokładne rozpoznanie stanu zachowania, technologii

- i dekoracji (ewentualne polichromie ukryte pod innymi warstwami). Ewentualne uszczegółowienie programu i uzgodnienie na komisji konserwatorskiej zakresu usuwania przemalowań- ustalenie warstwy malarskiej przeznaczonej do ekspozycji.
2. Ocena stanu zachowania warstwy tynku i sztukaterii - jego konsolidacji z podłożem.
 3. W przypadku występowania maty z trzciny lub wikliny: Wykonanie w miarę możliwości podciągnięcia warstwy tynku z trzcina lub wikliną w miejscach odspojenia na suficie i umocowanie wkrętami do desek podsiębitki.
 4. Wzmocnienie warstwy tynku i zaprawy przy pomocy iniekcji podtynkowych syntetycznym wapnem hydraulicznym lub zaprawami na bazie syntetycznego wapna hydraulicznego
 5. Oczyszczanie sufitu mechanicznie z kurzu i brudu przez czyszczenie gąbkami ścieralnymi
 6. Chemiczno-mechaniczne usunięcie warstw przemalowań późniejszych niż zalecana do ekspozycji warstwa, preparatami dobranymi przy pomocy prób i neutralizacja.
 7. Usunięcie ewentualnych wadliwych uzupełnień tynku.
 8. Żyłkowanie spękań i uzupełnienie szczelin i pęknięć na suficie materiałem amortyzującym np. masą szpachlową z dyspersji polimerowej z dodatkiem krzemionki.
 4. Impregnacja wzmacniająca tynku preparatem hydrofilnym opartym na estrach kwasu krzemowego (wytrącanie żelu dwutlenku krzemu 10-30% w zależności od stopnia degradacji materiału)
 10. Kontrola stanu zachowania elementów kotwiących sztukaterii, naprawa i wzmocnienie zagrożonych partii.
 11. Usunięcie wtórnych wadliwie wykonanych uzupełnień i rekonstrukcji sztukaterii.
 12. Uzupełnienie ubytków sztukaterii w zależności od rodzaju ubytku, metodą ciągnioną, w narzucie lub odlewie.
 13. Położenie w miejscach ubytków warstwy tynku o podobnych właściwościach do pierwotnego tynku wapiennego.
 14. W przypadku sufitów znacznie spękanych wklejenie siatki zbrojącej z włókna szklanego i szpachlowanie zaprawą mineralną z mikrowłóknem szklanym.
 15. Położenie warstwy podkładu pod warstwę malarską – pobiałą z sezonowanego ciasta wapiennego.

16. Położenie warstwy malarskiej w technologii nawiązującej do pierwotnej odkrytej w badaniach konserwatorskich na bazie historycznych receptur spoiw i odpowiednich pigmentów. Podmalówka również zgodna z wynikami badań, ale może być zastosowana fabryczna farba wapienna na bazie wapna dyspergowanego.
17. Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej fotograficzno-opisowej przed, w trakcie i po konserwacji.

A.2 Konserwacja tynków – sufity - monochromia

1. Wykonanie badań stratygraficznych i ewentualnie w razie potrzeby analitycznych. Dokładne rozpoznanie stanu zachowania, technologii i dekoracji (ewentualne polichromie ukryte pod innymi warstwami). Ewentualne uszczegółowienie programu i uzgodnienie na komisji konserwatorskiej zakresu usuwania przemalowań- ustalenie warstwy malarskiej przeznaczonej do ekspozycji.
2. Ocena stanu zachowania warstwy tynku i jego konsolidacji z podłożem.
3. W przypadku występowania maty z trzciny lub wikliny: Wykonanie w miarę możliwości podciągnięcia warstwy tynku z trzcina w miejscach odspojenia na suficie i umocowanie wkrętami do desek podsiębitki.
4. Wzmocnienie warstwy tynku i zaprawy przy pomocy iniekcji podtynkowych syntetycznym wapnem hydraulicznym lub zaprawami na bazie syntetycznego wapna hydraulicznego.
5. Oczyszczanie sufitu mechanicznie z kurzu i brudu przez czyszczenie gąbkami ścieralnymi
6. Chemiczno-mechaniczne usunięcie warstw przemalowań preparatami dobranymi przy pomocy prób i neutralizacja.
7. Usunięcie ewentualnych wadliwych uzupełnień tynku.
8. Żyłkowanie spękań i uzupełnienie szczelin i pęknięć na suficie materiałem amortyzującym masą szpachlową z dyspersji polimerowej z dodatkiem krzemionki.
9. Impregnacja wzmacniająca tynku preparatem hydrofilnym opartym na estrach kwasu krzemowego (wytrącanie żelu dwutlenku krzemu 10-30% w zależności od stopnia degradacji materiału)
10. Położenie w miejscach ubytków warstwy tynku o podobnych właściwościach do pierwotnego tynku wapiennego
11. W przypadku sufitówznacznie spękanych wklejenie siatki zbrojącej z włókna szklanego i szpachlowanie zaprawą mineralną z mikrowłóknem szklanym
12. Położenie warstwy podkładu pod warstwę malarską– pobiaty z sezonowanego ciasta wapiennego lub koszulki wapiennej.
13. Położenie warstwy malarskiej w technologii nawiązującej do pierwotnej odkrytej w badaniach konserwatorskich na bazie historycznych receptur spoiw i odpowiednich pigmentów. Podmalówka również zgodna z wynikami badań, ale może być zastosowana fabryczna farba wapienna na bazie wapna dyspergowanego.
14. Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej fotograficzno-opisowej przed, w trakcie i po konserwacji.

A.3 Konserwacja tynków – sklepienia i sufity - polichromia

1. Wykonanie badań stratygraficznych i ewentualnie w razie potrzeby analitycznych. Dokładne rozpoznanie stanu zachowania, technologii i dekoracji (ewentualne polichromie ukryte pod innymi warstwami). Ewentualne uszczegółowienie programu i uzgodnienie na komisji konserwatorskiej zakresu usuwania przemalowań- ustalenie warstwy malarskiej przeznaczonej do ekspozycji.
2. Ocena stanu zachowania warstwy malarskiej i jej konsolidacji z podłożem
3. Ocena stanu zachowania warstwy tynku i jego konsolidacji z podłożem
4. Utrwalenie warstwy malarskiej, podklejenie łusek spoiwem dobranym na podstawie prób.
5. W przypadku występowania maty z trzciny lub wikliny: Wykonanie w miarę możliwości podciągnięcia warstwy tynku z trzcina w miejscach odspojenia na suficie i umocowanie wkrętami do desek podsiębitki.
6. Wzmocnienie warstwy tynku i zaprawy przy pomocy iniekcji podtynkowych syntetycznym wapnem hydraulicznym lub zaprawami na bazie syntetycznego wapna hydraulicznego
7. Oczyszczanie polichromii mechanicznie z kurzu i brudu – metoda wybrana na podstawie prób.
8. Chemiczno-mechaniczne usunięcie warstw przemalowań preparatami dobranymi przy pomocy prób i neutralizacja.
9. Usunięcie ewentualnych wadliwych uzupełnień tynku.
10. Żyłkowanie spękań i uzupełnienie szczelin i pęknięć na suficie materiałem amortyzującym masą szpachlową z dyspersji polimerowej z dodatkiem krzemionki.
11. Impregnacja wzmacniająca tynku preparatem hydrofilnym opartym na estrach kwasu krzemowego (wytrącanie żelu dwutlenku krzemu 10-30% w zależności od stopnia degradacji materiału)
12. Położenie w miejscach ubytków warstwy tynku o podobnych właściwościach do pierwotnego tynku wapiennego
13. Położenie warstwy podkładu pod warstwę malarską– pobiałą z sezonowanego ciasta wapiennego lub koszulki wapiennej.
14. Wykonanie punktowania i rekonstrukcji polichromii metodą naśladowczą; technologia wykonania punktowania powinna być ustalona w oparciu o wyniki badań warstwy oryginalnej, użyte spoiwo powinno być łatwe do usunięcia bez naruszenia warstwy malarskiej oryginalnej.
15. Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej fotograficzno-opisowej przed, w trakcie i po konserwacji.

A.4 Konserwacja tynków ściany - monochromia

1. Wykonanie badań stratygraficznych i ewentualnie w razie potrzeby analitycznych. Dokładne rozpoznanie stanu zachowania, technologii i dekoracji (ewentualne polichromie ukryte pod innymi warstwami). Uszczegółowienie programu i uzgodnienie na komisji konserwatorskiej zakresu usuwania przemalowań- ustalenie warstwy malarskiej przeznaczonej do ekspozycji.

2. Ocena stanu zachowania warstwy tynku i jego konsolidacji z podłożem.
3. Odkurzanie ścian odkurzaczem z miękką końcówką.
4. Ręczne mycie ścian delikatnym detergentem z wodą, domywanie czystą wodą.
5. Usunięcie partii zdegradowanych tynków, a jeśli występują pod spodem starsze polichromie to podklejenie ich przy pomocy iniekcji podtynkowych syntetycznym wapnem hydraulicznym lub zaprawami na bazie syntetycznego wapna hydraulicznego.
6. Dezynfekcja wytypowanych powierzchni.
7. Oczyszczenie mechaniczne ze skorodowanych warstw malarskich pochodzących z Ewentualne chemiczno-mechaniczne usunięcie warstw przemalowań preparatami powojennych remontów.
8. Ewentualne chemiczno-mechaniczne usunięcie warstw przemalowań preparatami dobranymi przy pomocy prób i neutralizacja.
9. Usunięcie ewentualnych wadliwych uzupełnień tynku.
10. Żyłkowanie spękań i uzupełnienie szczelin i pęknięć materiałem amortyzującym masą szpachlową z dyspersji polimerowej z dodatkiem krzemionki.
11. Impregnacja wzmacniająca tynku preparatem hydrofilnym opartym na estrach kwasu krzemowego (wytrącanie żelu dwutlenku krzemu 10-30% w zależności od stopnia degradacji materiału)
12. Położenie w miejscach ubytków warstwy tynku o podobnych właściwościach do pierwotnego tynku wapiennego.
13. Położenie warstwy podkładu pod warstwę malarską.
14. Położenie warstwy malarskiej w technologii nawiązującej do pierwotnej odkrytej w badaniach konserwatorskich na bazie historycznych receptur spoiw i odpowiednich pigmentów. Podmalówka również zgodna z wynikami badań, ale może być zastosowana fabryczna farba wapienna na bazie wapna dyspergowanego.
15. Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej fotograficzno-opisowej przed, w trakcie i po konserwacji.

A5 Konserwacja tynków ściany – polichromia

1. Wykonanie badań stratygraficznych i ewentualnie w razie potrzeby analitycznych. Dokładne rozpoznanie stanu zachowania, technologii i dekoracji (ewentualne polichromie ukryte pod innymi warstwami). Ewentualne uszczegółowienie programu i uzgodnienie na komisji konserwatorskiej zakresu usuwania przemalowań- ustalenie warstwy malarskiej przeznaczonej do ekspozycji.
2. Ocena stanu zachowania warstwy tynku i jego konsolidacji z podłożem
3. Utrwalenie warstwy malarskiej, podklejenie łusek spoiwem dobranym na podstawie prób .
4. Wzmocnienie warstwy tynku i zaprawy przy pomocy iniekcji podtynkowych syntetycznym wapnem hydraulicznym lub zaprawami na bazie syntetycznego wapna hydraulicznego, w miejscach gdzie istotny jest ciężar wprowadzanego lepiszcza należy dobrać preparat o odpowiednio zmniejszonej wadze. W miejscach gdzie tynk jest odpojony, ale nie ma kawern, zastrzyki z dyspersji akrylowej o wysokiej osporności na żółknięcie (zawierającej filtry UV) lub gdzie tynk dobrze przylega, ale jest

wewnętrznie spudrowany impregnacja preparatami hydrofilnymi opartymi na estrach kwasu krzemowego. Dobór materiałów na podstawie prób.

5. Oczyszczanie polichromii mechanicznie z kurzu i brudu – metoda wybrana na podstawie prób najprawdopodobniej najpierw odkurzaczem z niskim ciśnieniem i miękką końcówką, a następnie gąbkami ścieralnymi typu wishab.
6. Chemiczno-mechaniczne usunięcie warstw wadliwych przemalowań pochodzących z remontów dekoracji przewidzianej do ekspozycji preparatami dobranymi przy pomocy prób i neutralizacja.
7. Usunięcie ewentualnych wadliwych uzupełnień tynku.
8. Żyłkowanie znacznych spękań i uzupełnienie szczelin i materiałem amortyzującym masą szpachlową z dyspersji polimerowej z dodatkiem krzemionki.
9. Impregnacja wzmacniająca tynku w miejscach ubytków polichromii preparatem hydrofilnym opartym na estrach kwasu krzemowego (wytrącanie żelu dwutlenku krzemu 10-30% w zależności od stopnia degradacji materiału)
10. Położenie w miejscach ubytków warstwy tynku o podobnych właściwościach do pierwotnego tynku wapiennego
11. Położenie warstwy podkładu pod warstwę malarską dobranej do oryginalnej rozpoznanej we wstępnych badaniach.
16. Wykonanie punktowania i rekonstrukcji polichromii metodą naśladowczą. Wykonanie punktowania i rekonstrukcji polichromii metodą naśladowczą ; technologia wykonania punktowania powinna być ustalona w oparciu o wyniki badań warstwy oryginalnej, użyte spoiwo powinno być łatwe do usunięcia bez naruszenia warstwy malarskiej oryginalnej.
12. Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej fotograficzno-opisowej przed, w trakcie i po konserwacji.

A.7 Polichromia na podłożu płóciennym, na ścianie

1. Zabezpieczenie lica obrazu.
Aby zabezpieczyć lico obrazu przed odspajaniem i wykruszaniem się warstwy zaprawy miejsca spękania warstwy zaprawy zaklei się bibułą japońską.
2. Zakłada się możliwość zdemontowania obrazów ze ściany w celu wykonania konserwacji płótna stanowiącego podobrazie.
3. Oczyszczenie ściany za zdemontowanymi obrazami, wykonanie dezynsekcji i konserwacji powierzchni tynkowych.
4. Oczyszczenie odwrocia i wykonanie dezynsekcji.
5. Oczyszczenie lica z zabrudzeń atmosferycznych.
6. Zdjęcie z krosien. Ocena stanu zachowania krosien ich konserwacja , lub wymiana. W przypadku obrazów trudno demontowalnych, bez braku możliwości dostępu do odwroci, lub możliwości uszkodzenia innych elementów podczas demontażu, zakłada

- się wymianę krosien na krosna samonapężające.
7. Usunięcie zabezpieczeń.
 8. Usunięcie wtórnych niewłaściwie wykonanych uzupełnień, przemalowań.
Zabieg ten wykona się metodami chemicznymi i mechanicznymi.
 9. Usunięcie niewłaściwych uzupełnień warstwy zaprawy.
Niewłaściwie położone kity o złej fakturze , leżące na warstwie malarskiej, nieodpowiednie technologicznie zostaną usunięte mechanicznie. Możliwe jest rozmiękczenie powierzchni kitów chemicznie.
 10. Rozprostowanie powierzchni podobrazia , wykonanie impregnacji.
 11. Zabieg przeprowadzi się metodą termiczną na stole dublażowym. Jako preparatu impregnującego zakłada się użycie np. kleiku lub spoiwa dublażowego na bazie octanu winylowo-etylowego. Dobór po rozpoznaniu technologii oryginału i wykonaniu prób skuteczności danego środka.
 12. Opracowanie krawędzi styków fragmentów podobrazia. Sklejenie rozdarć, wklejenie protez stykowych i brzeżnych w miejscach ubytków płótna oryginalnego
W zależności od zaistniałych problemów technicznych i rodzaju uszkodzeń, wklejone zostanie stykowo płótno lniane o gramaturze i splocie zbliżonym do płótna oryginalnego, zastosowania zostanie wzmocnienie w miejscach klejenia z bibułki japońskiej lub nitek lnianych.
 13. Położenie kitów emulsyjnych w miejscach ubytków zaprawy. Kolorystyka kitu zostanie dobrana zgodnie z kolorem pierwotnej zaprawy.
 14. Napięcie obrazu na krosna. W zależności od stanu zachowania krosien oraz umiejscowienia obrazu zakłada się ;
 - Wykonanie nowych krosien fazowanych z klinami z drewna iglastego sezonowanego. Krosna przed nabiciem obrazu zostaną zabezpieczone bezbarwnym środkiem owadobójczym na bazie permetryny.
 - wykonanie renowacja istniejących krosien z zabezpieczeniem bezbarwnym środkiem owadobójczym na bazie permetryny.
 - wykonanie krosien samonapężających.
 15. Wykonanie punktowania scalającego.
Retusz wykonany zostanie techniką naśladowczą. Zrekonstruowane zostaną nie zachowane fragmenty warstwy malarskiej obrazu. Retusz wykonany zostanie w technice oryginału.
 16. W zależności od technologii wykonania obrazu należy po wykonaniu prac podjąć decyzje o położeniu lub nie, werniksu zabezpieczającego końcowego.

B. KONSERWACJA DREWNA

B.1 Elementy drewniane polichromowane złożone z demontażem

1. Wykonanie badań stratygraficznych i ewentualnie w razie potrzeby analitycznych. Dokładne rozpoznanie stanu zachowania, technologii i dekoracji (ewentualne polichromie ukryte pod innymi warstwami). Ewentualne uszczegółowienie programu i uzgodnienie na komisji konserwatorskiej.
2. Demontaż i inwentaryzacja elementów.
Elementy ruchome zostaną zdemontowane i zabezpieczone przed transportem. Dalsze prace wykonywane będą w warunkach pracownianych. Należy obiektom zapewnić stałe warunki wilgotnościowe.
3. Wstępne oczyszczenie z luźnych nawarstwień lica i odwrocia zdemontowanych elementów; kurzu, brudu.
4. Oczyszczenie odwroci chemicznie.
Partie drewna surowego oczyści się mieszaniną terpentyny, ksylenu i lanapexu.
5. Dezynfekcja drewna.
Dezynfekcję przeprowadzi się metodą powlekania przy użyciu bezbarwnego preparatu na bazie permetryny. Stan drewna wymaga dezynsekcji, dezynfekcji. Zabieg ten zostanie wykonany metodą kilkakrotnego powlekania lub poprzez zanurzenie.
6. Oczyszczenie rozeschniętych szczelin technicznych i połączeń stolarskich, ewentualne usunięcie zniszczonych łączów – celem naprawy i ponownego sklejenia.
7. Oczyszczenie warstwy polichromii.
Wykona się je chemicznie, mechanicznie – najskuteczniejsza metoda, nie naruszająca warstw pierwotnych zostanie opracowana po wykonaniu prób
8. Usunięcie przemalowań – usunięcie wtórnych malarskich nawarstwień do eksponowanej polichromii.
Wykona się je chemicznie, mechanicznie – najskuteczniejsza metoda, nie naruszająca warstw pierwotnych zostanie opracowana po wykonaniu prób.
9. Usunięcie wtórnych złoców – chemicznie, po wykonaniu prób i wyborze najwłaściwszej metody. Z partii złożonych usunięte zostaną przezłocenia wykonane z materiałów nieszlachetnych.

10. Usunięcie wadliwie wykonanych uzupełnień zaprawy i drewna.

11. Impregnacja strukturalna elementów.

Zabieg wykona się metodami; kapilarnego podciągania , wielokrotnego powlekania do nasycenia , zanurzenia w roztworze żywic syntetycznych rozpuszczalnych w rozpuszczalnikach organicznych o stężeniu dobranym w zależności od stanu drewna. Odparowywanie pod namiotem foliowym w parach benzyny. (właściwości rozpuszczalników nie mogą powodować zmian chemicznych, przebarwień, ani pęcznienia drewna)

12. Wykonanie i naprawa sklejeń łączeń , szczelin technicznych, pęknięć.

13. Wykonanie rekonstrukcji brakujących profili i elementów.

W zależności od rozmiaru i rodzaju ubytku , uzupełnienie ubytków drewna wykona się kitem klejowo- trocinowym, pastą modelarską na bazie żywic epoksydowych o niskiej gęstości lub z odpowiednio dobranego drewna iglastego.

14. Wykonanie rekonstrukcji brakujących elementów.

W zależności od rodzaju uszkodzenia i jego rozmiarów uzupełnienia wykona się kitem drewnopodobnym- pastą modelarską na bazie żywic epoksydowych o niskiej gęstości lub z drewna odpowiedniego gatunku.

15. Podklejenie odspojonej zaprawy.

Podklejenie łusek warstwy zaprawy wykonana się preparatem dobranym po próbach- hydroksypropoylocelulozą niejonową, dyspersją żywic akrylowych, żywicach syntetycznych na bazie metakrylanów (siłę roztworu należy dobrać po wykonaniu prób.)

16. Uzupełnienie ubytków zaprawy warstwy polichromii.

Uzupełnienie ubytków zaprawy do drewna wykona się zaprawą klejowo- kredową z dodatkiem plastyfikatora.

17. Uzupełnienie ubytków zaprawy warstwy złocień.

Uzupełnienie ubytków zaprawy do drewna wykona się zaprawą klejowo- kredową.

18. Położenie pulmentu pod partie złocień.

Po rozpoznaniu pierwotnej techniki zakłada się

- położenie warstwy pulmentu w partiach jego ubytków- czerwonego pulmentu w partiach polerów i żółtego w partiach matów i wykonanie złocenia złotem płatkowym w technice klejowej na mat i poler.

- położenie warstwy mikstionu i wykonanie złocenia złotem płatkowym na mat.

19. Wykonanie retuszy złotem w płatkach i proszku w technice klejowej na mat i poler.

Partie nowych złocień planuje się scalić z partiami zachowanych starych złocień .W tym celu przewiduje się użycie złota lub srebra w proszku i w płatkach tak aby uzyskać zamierzony efekt. Złocenia wykonane na mikstion należy spatynować . Założeniem jest stworzenie aranżacji gdzie wiek obiektu będzie współgrał z nowo wykonanymi złoceniami.

20. Uzupełnienie lub rekonstrukcja warstwy polichromii metodą scalającą. Uzupełnienie lub rekonstrukcja warstwy polichromii metodą scalającą w technologii oryginału .
21. Montaż elementów .
22. Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej fotograficzno-opisowej przed, w trakcie i po konserwacji.

B.1a Elementy drewniane polichromowane złożone bez demontażu

1. Wykonanie badań stratygraficznych i ewentualnie w razie potrzeby analitycznych. Dokładne rozpoznanie stanu zachowania, technologii i dekoracji (ewentualne polichromie ukryte pod innymi warstwami). Ewentualne uszczegółowienie programu i uzgodnienie na komisji konserwatorskiej.
2. Wstępne oczyszczenie z luźnych nawarstwień lica ; kurzu , brudu.
3. Dezynfekcja drewna.
Dezynfekcję przeprowadzi się metodą powlekania przy użyciu bezbarwnego preparatu na bazie permetryny. W zależności od możliwości technicznych zabieg ten zostanie wykonany metodą iniekcji, kilkakrotnego powlekania lub poprzez zanurzenie.
4. Oczyszczenie rozeschniętych szczelin technicznych i połączeń stolarskich , ewentualne usunięcie zniszczonych łączów – celem naprawy i ponownego sklejenia.
5. Oczyszczenie warstwy polichromii.
Wykona się je chemicznie , mechanicznie – najskuteczniejsza metoda , nie niszcząca warstw pierwotnych zostanie opracowana po wykonaniu prób.
6. Usunięcie przemalowań – usunięcie wtórnych malarskich nawarstwień do eksponowanej polichromii
Wykona się je chemicznie , mechanicznie – najskuteczniejsza metoda , nie niszcząca warstw pierwotnych zostanie opracowana po wykonaniu prób.
7. Usunięcie wtórnych złożeń – chemicznie , po wykonaniu prób i wyborze najwłaściwszej metody. Z partii złożonych usunięte zostaną przezłocenia wykonane z materiałów nieszlachetnych.
8. Usunięcie wadliwie wykonanych uzupełnień zaprawy i drewna.

9. Impregnacja strukturalna elementów.

Zabieg wykona się metodami; iniekcji, kapilarnego podciągania , wielokrotnego powlekania do nasycenia , zanurzenia – w roztworze żywic syntetycznych rozpuszczalnych w rozpuszczalnikach organicznych o stężeniu dobranym w zależności od stanu drewna. Odparowywanie pod namiotem foliowym w parach benzyny.

10. Wykonanie i naprawa sklejeń łączeń , szczelin technicznych, pęknięć.

11. Wykonanie rekonstrukcji brakujących profili i elementów.

W zależności od rozmiaru i rodzaju ubytku , uzupełnienie ubytków drewna wykona się kitem drewnopodobnym- pastą modelarską na bazie żywic epoksydowych o niskiej gęstości lub z odpowiednio dobranego drewna iglastego.

12. Wykonanie rekonstrukcji brakujących elementów.

W zależności od rodzaju uszkodzenia i jego rozmiarów uzupełnienia wykona się kitem drewnopodobnym- pastą modelarską na bazie żywic epoksydowych o niskiej gęstości lub z drewna odpowiedniego gatunku.

13. Podklejenie odspojonej zaprawy.

Podklejenie łusek warstwy zaprawy wykonana się preparatem dobranym po próbach- hydroksypropylocelulozą niejonową, dyspersją żywic akrylowych, żywicach syntetycznych na bazie metakrylanów (siłę roztworu należy dobrać po wykonaniu prób).

14. Uzupełnienie ubytków zaprawy warstwy polichromii.

Uzupełnienie ubytków zaprawy do drewna wykona się zaprawą klejowo- kredową z dodatkiem plastyfikatora lub elastyczna szpachlówka do drewna na bazie spoiwa akrylowego.

15. Uzupełnienie ubytków zaprawy warstwy złocień.

Uzupełnienie ubytków zaprawy do drewna wykona się zaprawą klejowo- kredową.

16. Położenie pulmentu pod partie złocień.

Po rozpoznaniu pierwotnej techniki zakłada się

- położenie warstwy pulmentu w partiach jego ubytków- czerwonego pulmentu w partiach polerów i żółtego w partiach matów i wykonanie złocenia złotem płatkowym w technice klejowej na mat i poler.

- położenie warstwy mikstionu i wykonanie złocenia złotem płatkowym na mat.

17. Wykonanie retuszyzłotem w płatkach i proszku w technice klejowej na mat i poler.

Partie nowych złocień planuje się scalić z partiami zachowanych starych złocień .W

tym celu przewiduje się użycie złota lub srebra w proszku

i w płatkach tak aby uzyskać zamierzony efekt. Złocenia wykonane

na mikstion należy spatynować . Założeniem jest stworzenie aranżacji gdzie wiek obiektu będzie współgrał z nowo wykonanymi złoceniami.

18. Uzupełnienie lub rekonstrukcja warstwy polichromii metodą scalającą w technologii oryginału .
19. Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej fotograficzno-opisowej przed, w trakcie i po konserwacji.

B.2 Elementy drewniane polichromowane z demontażem

1. Demontaż i inwentaryzacja elementów.
Elementy ruchome zostaną zdemontowane i zabezpieczone przed transportem. Dalsze prace wykonywane będą w warunkach pracownianych .Należy obiektom zapewnić stałe warunki wilgotnościowe.
2. Wstępne oczyszczenie z luźnych nawarstwień lica i odwrocia zdemontowanych elementów; kurzu , brudu
3. Oczyszczenie odwroci chemicznie.
Partie drewna surowego oczyści się mieszaniną terpentyny , ksylenu i lanapexu
4. Dezynfekcja drewna.
Dezynfekcję przeprowadzi się metodą powlekania przy użyciu bezbarwnego preparatu na bazie permetryny. Zabieg ten zostanie wykonany metodą kilkakrotnego powlekania lub poprzez zanurzenie.
5. Oczyszczenie rozeschniętych szczelin technicznych i połączeń stolarskich , ewentualne usunięcie zniszczonych łączy – celem naprawy i ponownego sklejenia.
6. Naprawa połączeń konstrukcyjnych.
7. Oczyszczenie warstwy polichromii.
Wykona się je chemicznie , mechanicznie – najskuteczniejsza metoda , nie naruszająca warstw pierwotnych zostanie opracowana po wykonaniu prób.
8. Usunięcie przemalowań – usunięcie wtórnych malarskich nawarstwień do eksponowanej polichromii.

Wykona się je chemicznie , mechanicznie – najskuteczniejsza metoda , nie naruszająca warstw pierwotnych zostanie opracowana po wykonaniu prób.

9. Usunięcie wadliwie wykonanych uzupełnień zaprawy i drewna.

10. Impregnacja strukturalna elementów.

Zabieg wykona się metodami; kapilarnego podciągania , wielokrotnego powlekania do nasycenia , zanurzenia – w roztworze żywic syntetycznych rozpuszczalnych w rozpuszczalnikach organicznych o stężeniu dobranym w zależności od stanu drewna. Odparowywanie pod namiotem foliowym w parach benzyny.

11. Wykonanie i naprawa sklejeń łączeń , szczelin technicznych, pęknięć.

12. Wykonanie rekonstrukcji brakujących profili i elementów.

W zależności od rozmiaru i rodzaju ubytku , uzupełnienie ubytków drewna wykona się kitem klejowo- kredowym, pastą modelarską na bazie żywic epoksydowych o niskiej gęstości, lub z odpowiednio dobranego drewna iglastego.

13. Wykonanie rekonstrukcji brakujących elementów.

W zależności od rodzaju uszkodzenia i jego rozmiarów uzupełnienia wykona się kitem drewnopodobnym pastą modelarską na bazie żywic epoksydowych o niskiej gęstości lub z drewna odpowiedniego gatunku. .

14. Podklejenie odspojonej zaprawy.

Podklejenie łusek warstwy zaprawy wykonana się preparatem- hydroksypropoylocelulozą niejonową, dyspersją żywic akrylowych lub żywicami syntetycznymi na bazie metakrylanów. Stężenie roztworu należy dobrać po wykonaniu prób.

15. Uzupełnienie ubytków zaprawy warstwy polichromii.

Uzupełnienie ubytków zaprawy do drewna wykona się zaprawą klejowo- kredową z dodatkiem plastyfikatora.

16. Uzupełnienie lub rekonstrukcja warstwy polichromii metodą scalającą w technologii oryginału .

17. Montaż elementów .

18. Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej fotograficzno-opisowej przed, w trakcie i po konserwacji.

B.2a Elementy drewniane polichromowane bez demontażu

1. Wykonanie badań stratygraficznych i ewentualnie w razie potrzeby analitycznych. Dokładne rozpoznanie stanu zachowania, technologii i dekoracji (ewentualne polichromie ukryte pod innymi warstwami). Ewentualne uszczegółowienie programu i uzgodnienie na komisji konserwatorskiej.
2. Wstępne oczyszczenie z luźnych nawarstwień lica; kurzu , brudu
3. Dezynfekcja drewna.
Dezynfekcję przeprowadzi się metodą iniekcji przy użyciu preparatu np. Permethrin lub Hylotox.
4. Oczyszczenie rozeschniętych szczelin technicznych i połączeń stolarskich , ewentualne usunięcie zniszczonych łączy – celem naprawy i ponownego sklejenia.
5. Oczyszczenie warstwy polichromii.
Wykona się je chemicznie , mechanicznie – najskuteczniejsza metoda , nie naruszająca warstw pierwotnych zostanie opracowana po wykonaniu prób
6. Usunięcie przemalowań – usunięcie wtórnych malarskich nawarstwień do eksponowanej polichromii
Wykona się je chemicznie , mechanicznie – najskuteczniejsza metoda , nie naruszająca warstw pierwotnych zostanie opracowana po wykonaniu prób.
7. Usunięcie wadliwie wykonanych uzupełnień zaprawy i drewna.
8. Impregnacja strukturalna elementów.
Zabieg wykona się metodami; iniekcji, kapilarnego podciągania , wielokrotnego powlekania do nasycenia
9. Wykonanie i naprawa sklejeń łączy , szczelin technicznych, pęknięć.
10. Wykonanie rekonstrukcji brakujących profili i elementów.
W zależności od rozmiaru i rodzaju ubytku , uzupełnienie ubytków drewna wykona się kitem klejowo-kredowym, pastą modelarską na bazie żywic epoksydowych o niskiej gęstości lub z odpowiednio dobranego drewna iglastego.
11. Podklejenie odspojonej zaprawy.
W zależności od rodzaju uszkodzenia i jego rozmiarów uzupełnienia wykona się kitem drewnopodobnym- pastą modelarską na bazie żywic epoksydowych o niskiej gęstości , kitem drzewnym w spoiwie klejowym lub z drewna odpowiedniego gatunku. .

12. Uzupełnienie ubytków zaprawy warstwy polichromii.

Uzupełnienie ubytków zaprawy do drewna wykona się zaprawą klejowo- kredową z dodatkiem plastyfikatora.

13. Uzupełnienie lub rekonstrukcja warstwy polichromii metodą scalającą w technologii oryginału .

14. Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej fotograficzno-opisowej przed, w trakcie i po konserwacji.

B.3 Elementy drewniane niepolichromowane intarsjowane, politurowane, woskowane

1. Dokładna ocena stanu zachowania i uszczegółowienie programu w uzgodnieniu z komisją konserwatorską.

2. Oczyszczenie i dezynfekcja poszczególnych elementów - czyszczenie powierzchni polegające na ostrożnym mechanicznym odkurzeniu.

3. Dezynfekcja i dezynsekcja konstrukcji drewnianej na drodze nasączenia miejsc porażenia drewna preparatami dezynfekującymi i dezynsekcyjnymi – bezbarwny preparat na bazie permetryny

4. Usunięcie chemiczne wtórnych warstw lakierów pokrywających powierzchnię drewna.

5. Usunięcie wtórnych niewłaściwie wykonanych uzupełnień.

6. Przegląd połączeń stolarskich i konstrukcyjnych, naprawa i stabilizacja.

7. Naprawa uszkodzeń drewna poprzez klejenie pęknięć, dyblowanie połączeń, wzmocnienie strukturalne drewna w miejscach korozji struktury poprzez impregnację strukturalną w roztworze żywic syntetycznych rozpuszczalnych w rozpuszczalnikach organicznych lub żywicach syntetycznych na bazie metakrylanów.

8. Uzupełnienia ubytków drewna flekami z dobranego gatunku drewna, oraz poprzez

kitowanie mniejszych ubytków kitem drzewnym na bazie żywic syntetycznych- pastą modelarską na bazie żywic epoksydowych o niskiej gęstości.

9. Podklejenie rozwarstwień intarsjowanej dekoracji. Spoiwa naturalne tożsame z techniką wykonania oryginału.
10. Uzupełnienie ubytków intarsji drewnem dobranym pod względem gatunku i usłojenia z oryginalną intarsją.
11. Montaż elementów z wykorzystaniem pierwotnego sposobu wykonania połączeń dla danego miejsca.
12. Scalenie kolorystyczne wykonanych uzupełnień – bejce.
13. Zabezpieczenie powierzchni drewna zgodnie z pierwotnym wykończeniem / wosk, politura/.
14. Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej fotograficzno-opisowej przed, w trakcie i po konserwacji.

B.5 Konserwacja stolarki okiennej z żaluzjami

Ze względu na konieczność zamknięcia otworów okiennych prace będą prowadzone etapowo najpierw w zakresie kwater zewnętrznych, tak by środowisko zewnętrzne nie zagrażało drewnu po konserwacji. Następnie po ponownym zamontowaniu kwater zewnętrznych zakonserwowanych, nastąpi demontaż i konserwacja kwater wewnętrznych. Skrzynki będą konserwowane już na etapie zdemontowania kwater zewnętrznych, ale ich ostateczne zakończenie nastąpi po zamontowaniu kwater zewnętrznych, a przed montażem kwater wewnętrznych.

1. Wykonanie badań stratygraficznych i ewentualnie w razie potrzeby analitycznych. Dokładne rozpoznanie stanu zachowania, technologii i kolorystyki. Ewentualne uszczegółowienie programu i uzgodnienie na komisji konserwatorskiej.
2. Demontaż zewnętrznych kwater okiennych, zabezpieczenie otworów folią przed zalewaniem w trakcie deszczu. Demontaż żaluzji.
3. Przewiezienie kwater do pracowni.
4. Usunięcie wszelkich gwoździ i innych szkodliwych elementów.
5. Oczyszczenie kwater z przemalowań chemiczno-mechaniczne oraz z zastosowaniem nadmuchu gorącym powietrzem.
6. Rozklejenie kwater spaczonych. Wymiana elementów zdegradowanych na nowe z odpowiedniego gatunku drewna.
7. Szlifowanie drewna papierami ściernymi.

8. Dezynfekcja i dezynsekcja preparatem przeciw gnilnym przeciw drewnojadom i pożarowi.
 9. Prostowanie i ponowne klejenie i łączenie kwater.
 10. Oryginalne przeszklenia okien wraz z kitami szklarskimi należy pozostawić , a konieczne uzupełnienia wykonać szkłem lanym dobranym grubością i fakturą do szyb istniejących. Należy zastosować do osadzania i uzupełnień tradycyjny kit szklarski.
 11. Gruntowanie odpowiednie dla wybranego po badaniach komisyjnie rodzaju farby nawierzchniowej.
 12. Malowanie na kolor wynikający z badań i uzgodniony na komisji konserwatorskiej. Najprawdopodobniej malowanie olejne farbą alkidową dobraną na podstawie prób. Zachowane partie oryginalnych wymalowań należy pozostawić i wykonać retusz malarski.
 13. Klamki, szyldy i zawiasy zostaną odczyszczane z przemalowań i w zależności od materiału z jakiego są wykonane elementy mosiężne zostaną wypolerowane, a elementy stalowe zabezpieczone antykorozyjnie i pomalowane na kolor i wynikającej z badań technologii uzgodnionej na komisji konserwatorskiej. Elementy brakujące zostaną zrekonstruowane zgodnie z zachowanymi.
11. Żaluzje okienne po zdemontowaniu z okien zostaną oczyszczone z zabrudzeń chemiczno-mechanicznie. Następnie zostaną przeprowadzone badania określające kolorystykę żaluzji. Zostaną rozmontowane na poszczególne części składowe. Każda z części zostanie doczyszczona w zakresie potrzebnym do nałożenia nowych powłok, elementy drewniane zostaną przeszlifowane papierem ściernym. Elementy drewniane silnie zdegradowane zostaną wymienione na nowe z odpowiedniego do oryginału materiału, elementy lekko uszkodzone będą uzupełniane w formie kitowania. Gruntowanie i malowanie części drewnianych na kolor i w technologii wynikającej z badań i uzgodnionej z komisją konserwatorską np. farbą alkidową. Wykonanie zabiegów przy częściach metalowych – po oczyszczeniu odpowiednio polerowanie mosiądzu i zabezpieczanie lakierem alkidowym, metalowych - stalowych zabezpieczanie preparatem kompleksującym i powłoką gruntu antykorozyjnego gruntu na bazie cynku oraz malowanie na kolor wynikający z badań farba dobrana do rodzaju podkładu uzgodniona z komisją. Pranie sznurów i taśm, uzupełnienie brakujących, wymiana osłabionych na dobrane możliwie w jak najbliższym kolorze i charakterze do oryginalnych. W razie niemożności doboru adekwatnych do uzupełnień, kompilacji dobrych oryginalnych w poszczególnych oknach, a montaż nowych w całości w pozostałych. Montaż całości żaluzji w oknach już zakonserwowanych.
14. Wykonanie rekonstrukcji żaluzji – technika i technologia w oparciu o zachowane istniejące żaluzje.

15. Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej fotograficzno-opisowej przed, w trakcie i po konserwacji.

B.6 Konserwacja posadzek drewnianych

1. Szczegółowe badanie stanu zachowania, delikatne wykonanie odkrywek głównie w miejscach sprawiających wrażenie zagrożonych – gdzie posadzka się ugina. W razie wystąpienia zniszczeń, których nie można oszacować na obecnym etapie (np. konstrukcji i warstw podposadzkowych) ustalenie ewentualnego dodatkowego postępowania na komisji konserwatorskiej. Na obecnym etapie zakłada się zachowawcze potraktowanie posadzek bez rozbiórki jedynie z flekowaniem/kitowaniem drobnych ubytków, w tym powstałych na skutek skurczu drewna.
2. Oczyszczenie mechaniczne powierzchni z brudu.
3. Wzmocnienie elementów ruchomych.
4. Dezynfekcja i dezynsekcja na drodze nasączenia miejsc porażenia drewna bezbarwnymi preparatami dezynfekującymi i dezynsekcyjnymi na bazie permetryny.
5. Naprawa uszkodzeń drewna poprzez klejenie pęknięć, wzmocnienie strukturalne drewna w miejscach korozji struktury poprzez impregnację roztworem żywic syntetycznych opartych na bazie metakrylanów lub w roztworze żywic syntetycznych rozpuszczalnych w rozpuszczalnikach organicznych (dobór preparatu w formie prób)
6. Uzupełnienia ubytków drewna flekami z dobranego gatunku drewna i odpowiedni układ słoików.
7. Spatynowanie uzupełnień bejca do koloru oryginalnego zabytkowego drewna.
8. Drobne kity z masy na bazie pyłu drzewnego lub pastą modelarską na bazie żywic epoksydowych o niskiej gęstości.
9. Położenie preparatu woskowego, zapolerowanie padem.

B.7 Polichromia na podłożu drewnianym

1. Wstępne oczyszczenie z luźnych nawarstwień ; kurzu , brudu.
Powierzchnia ścian zostanie delikatnie oczyszczona miękkimi pędzelkami. Szczególnie delikatnie oczyszczone zostaną miejsca łuszczące się i odspojone.
2. Oczyszczenie drewna chemicznie.
Partie drewna surowego oczyści się mieszaniną terpentyny, ksylenu i lanapexu
3. Dezynfekcja drewna.

Dezynfekcję przeprowadzi się metodą powlekania przy użyciu bezbarwnego preparatu na bazie permetryny.

4. Oczyszczenie rozeschniętych szczelin technicznych i połączeń.

Prace wykona się mechanicznie.

5. Podklejenie łuszczącej się powierzchni polichromii, położenie spęcherzeń.

Wykonane zostaną próby – wybór środka uzależniony jest od oceny jego skuteczności (hydroksypropyloceluloza niejonowa, dyspersja żywic akrylowych lub żywice syntetyczne na bazie metakrylanów), oraz wpływu na polichromię.

6. Oczyszczenie powierzchni polichromii.

Prace wykona się mechanicznie lub chemicznie w zależności od rezultatów wykonanych prób.

7. Impregnacja powierzchni polichromii.

Impregnację wykona się metodą natryskową żywicą chemorozpuszczalą- żywicach syntetycznych na bazie metakrylanów o stężeniu dobranym doświadczalnie.

8. Usunięcie przemałowań przebarwień zachlapań.

Wykona się je chemicznie , mechanicznie – najskuteczniejsza metoda , nie naruszająca warstw pierwotnych zostanie opracowana po wykonaniu prób.

9. Usunięcie wadliwie wykonanych uzupełnień zaprawy i drewna

W razie konieczności usunie się niewłaściwie wykonane kity pochodzące z poprzednich konserwacji. Wybór metody po przeprowadzonych próbach

10. Wykonanie uzupełnień ubytków drewna

W zależności od rodzaju uszkodzenia i jego rozmiarów uzupełnienia wykona się kitem drewnopodobnym- pastą modelarską na bazie żywic epoksydowych o niskiej gęstości lub kitem na bazie trocin w żywicy syntetycznej.

11. Uzupełnienie ubytków zaprawy

Zaprawą emulsyjną klejowo- kredową z dodatkiem plastyfikatora, wykona się uzupełnienie ubytków zaprawy

12. Uzupełnienie warstwy polichromii metodą scalającą .

Wykona się punktowanie scalające w partiach możliwych do rozczytania. Partie o nieczytelnym rysunku kolorystyce i detalu poddane zostaną konserwacji zachowawczej

13. Zabezpieczenie powierzchni polichromii.

Położenie warstwy ochronnej z żywicy poliakrylowej w mieszanke rozpuszczalników organicznych.

C. KONSERWACJA TKANINY

C.1 Tkanina obiciowa i podkładowa

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej i opisowej stanu tkaniny przed konserwacją z uwzględnieniem miejsc szczególnie zniszczonych.
2. Demontaż poszczególnych płaszczyzn tkaniny obiciowej (zdjęcie ze ścian).
3. Demontaż poszczególnych płaszczyzn tkaniny podkładowej (zdjęcie ze ścian).
4. Obustronne mechaniczne odczyszczenie tkaniny podkładowej, ewentualne odczyszczenie jej na mokro. Odpowiednie jej zabezpieczenie do przechowywania.
5. Obustronne, mechaniczne odczyszczenie tkaniny obiciowej przez siatki (usunięcie zanieczyszczeń luźno związanych z tkaniną).
6. Zasadnicze odczyszczenie tkaniny obiciowej (wybór metody po wykonaniu prób stabilności koloru, odporności na wodę i środki czyszczące).
7. Przygotowanie materiałów konserwatorskich (ufarbowanie tkaniny dublującej i nici na odpowiednie kolory).
8. Lokalne zdublowanie uszkodzonych i osłabionych miejsc w tkaninie obiciowej metodą tzw. nitki kładzonej lub klejenia (wybór metody po indywidualnej ocenie uszkodzeń).
9. Przygotowanie zakonserwowanych brytów tkaniny obiciowej poprzez odpowiednie połączenie ich ze sobą.
10. Przygotowanie tkaniny podkładowej – zdekatyzowanego lnu i poprzez odpowiednie połączenie ze sobą brytów.
11. Napięcie tkaniny podkładowej – zdekatyzowanego lnu na listwach mocujących.
12. Napięcie tkaniny obiciowej na podkładzie z dekatyzowanego lnu i listwach mocujących.
13. Wykonanie końcowej dokumentacji fotograficznej i opisowej stanu tkaniny po konserwacji
14. Montaż na ścianach lnianej, zdekatyzowanej tkaniny podkładowej w odpowiednim do niej dystansie (1-1,5 cm).
15. Montaż brytów tkaniny obiciowej na ścianie.

16. Wykonanie dokumentacji fotograficznej o opisowej stanu tkaniny po konserwacji.

C.2 Tkanina jedwabna

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej i opisowej stanu tkaniny przed konserwacją z uwzględnieniem miejsc szczególnie zniszczonych.
2. Demontaż poszczególnych płaszczyzn tkaniny (zdjęcie ze ścian).
3. Wykonanie zabezpieczenia do prania na całej powierzchni tkanin na siatce poliestrowej, ze szczególnym uwzględnieniem miejsc uszkodzeń.
4. Oczyszczenie tkanin w kąpieli wodnej w roztworze niejonowego środka powierzchniowo czynnego.
5. Osuszenie kolejnych brytów tkaniny po nadaniu im odpowiedniego kształtu, zgodnego z przebiegiem wątków i osnów.
6. Przygotowanie materiałów konserwatorskich, farbowanie nici jedwabnych oraz podkładów dublujących barwnikami metalokompleksowymi.
7. Zabezpieczenie tkanin w miejscach ubytków mechanicznych na odpowiednim podkładzie w systemie siatki konserwatorskiej, kładzonej co 4 mm lub przy pomocy klejenia stykowego na odpowiednio dobranym podkładzie.
8. Połączenie zdemontowanych części.
9. Wykonanie dokumentacji fotograficznej tkanin po konserwacji.

D. KONSERWACJA BAKELITU

1. oczyszczenie powierzchni środkiem powierzchniowoczynnym
2. polerowanie mechaniczne
3. lakierowanie lakierem bezbarwnym do uzyskania zakładanego połysku

E. KONSERWACJA METALU

E.1 Metal – miedź, brąz, miedź, cyna

1. Demontaż elementu .
2. Odpowiednie oznaczenie i zapisanie do jakiego obiektu przynależy.
3. Oczyszczenie przy użyciu płynów (roztworów) do metali kolorowych.
4. Uzupełnienie brakujących elementów przez dolanie, lutowanie.
5. Rekonstrukcja zniszczonych lub brakujących elementów.

6. Opracowanie mechaniczne uzupełnianych ubytków.
7. Patynowanie lub polerowanie powierzchni w zależności od oczekiwanego efektu estetycznego. Rodzaj i sposób patynowania należy dobrać w zależności od materiału i powierzchni przewidzianej do patynowania.
8. Zabezpieczenie przed szybkim patynowaniem przy użyciu odpowiedniego lakieru do metali szlachetnych lub lakierami o podobnych właściwościach .
9. Ponowny montaż na obiekcie.

E.2. Metal – stal malowana lub lakierowana.

1. Demontaż elementów.
2. Odpowiednie oznaczenie i zapisanie do jakiego obiektu przynależy.
3. Oczyszczenie z brudu lub nawarstwień farb przy użyciu preparatów do usuwania przemalowań olejnych.
4. Uzupełnienie brakujących elementów przez dolanie, spawanie.
5. Rekonstrukcja zniszczonych elementów przy użyciu stali dobrej jakości.
6. Opracowanie mechaniczne uzupełnianych ubytków.
7. Zabezpieczenie antykorozyjne przy użyciu farb podkładowych alkidowych do metalu.
- 8
8. Malowanie powierzchni przy użyciu lakierów do metalu w odpowiednio dobranym kolorze i rodzaju połysku (np. z efektem grafitowym) w zależności od oczekiwanego efektu estetycznego. (rekonstrukcja lub retusz) Kolor wybrany zostanie po wykonaniu badań kolorystycznych. Rodzaj farby ustalany komisyjnie na podstawie prób oraz badań oryginału.
9. Patynowanie i zabezpieczenie patyny lakierem.
10. Ponowny montaż w pierwotnej lokalizacji.

F. KONSERWACJA KAMIENIA

F1. Marmur.

1. Oczyszczenie powierzchni marmuru przy użyciu środków powierzchniowo-czynnych i specjalistycznych preparatów do czyszczenia marmuru.
2. Usunąć nawarstwienia farb przy użyciu środków chemicznych do usuwania

powłok lakierowych i doczyszczanie przy użyciu słabej wody amoniakalnej.

3. Usunięcie zwietrzałych powierzchni przez przeszlifowanie elementów przy użyciu wodnych papierów ściernych w celu uzyskania gładkich powierzchni.
4. Uzupełnienie ubytków przy użyciu kitów poliestrowych lub epoksydowych barwionych w masie do otoczenia kitu.
5. Polerowanie powierzchni przy użyciu wodnych papierów ściernych w celu uzyskania oczekiwanego poleru.
6. Zabezpieczenie elementów z marmuru impregnatem nablyszczającym pozwalającym na oddychanie kamienia.

F. 2. Kamień – piaskowiec.

1. Usunąć nawarstwienia farb mechanicznie przez ostukanie dłutem płaskim lub typu groszkownik.
2. Doczyszczanie powierzchni przy użyciu środków chemicznych i czyszczenia mechanicznego przy użyciu szczotek nylonowych.
3. Usunięcie wadliwych uzupełnień mechanicznie.
4. Zmycie powierzchni wodą zdemineralizowaną.
5. W razie konieczności wykonać odsalanie powierzchni przez zastosowanie metody migracji soli do rozszerzonego środowiska (okłady z ligniny z wody destylowanej).
6. Impregnacja strukturalna kamienia preparatem hydrofilnym opartym na estrach kwasu krzemowego (wytrącanie żelu dwutlenku krzemu 10-30% w zależności od stopnia degradacji materiału)
7. Wykonanie uzupełnień większych fragmentów przez wykonanie fleków z materiału zbliżonego składowo do oryginalnego kamienia.
8. Uzupełnienie mniejszych i płytszych ubytków na pozostałych powierzchniach przez zastosowanie specjalistycznych kitów mineralnych lub kitów na bazie wapna trasowego i droбноziarnistego piasku barwionych w masie. Zachowanie faktury opracowanych kitów do otoczenia ubytku.
9. Scalanie kolorystyczne przy użyciu preparatów krzemianowych np. zol-krzemionkowy oraz past barwiących pigmentów suchych.
10. Impregnacja hydrofobowa powierzchni kamienia zabezpieczająca przed szybkim zabrudzeniem i ułatwiająca utrzymanie w czystości.
11. Impregnacja hydrofobowa powierzchni kamienia zabezpieczająca przed szybkim zabrudzeniem i ułatwiająca utrzymanie w czystości.

G. KONSERWACJA GLAZURY I CERAMIKI

1. Oczyszczenie powierzchni ceramiki przy użyciu środków powierzchniowo-czynnych preparatów do usuwania farb olejnych.
2. Doczyszczanie przy użyciu słabej wody amoniakalnej.
3. Demontaż płytek przewidzianych do podklejenia.
4. Wzmocnienie miejsc ubytków przy użyciu preparatów z żywic syntetycznych na bazie metakrylanów o odpowiednim stężeniu.
5. Uzupełnienie ubytków na płytkach zdemontowanych i pozostawionych in situ przy użyciu kitów poliestrowych lub o podobnych właściwościach technicznych.
6. Szlifowanie kitów drobnoziarnistymi papierami wodnymi do uzyskania oczekiwanego poleru – możliwość wstępnego barwienia w masie.
7. Scalenie kolorystyczne przy użyciu farb akrylowych lub emalii.
8. Nałożenie błyszczącego lakieru akrylowego lub olejnego w celu scalenia połysku otoczenia kitów. (w zależności od oczekiwanego efektu)
9. Usunięcie i wymiana zdegradowanych spoin.
10. Usunięcie warstw przyposadzkowych w miejscach odsłoniętych.
11. Oczyszczenie i wzmocnienie odsłoniętego podłoża preparatami głęboko penetrującymi.
12. Wykonanie nowego podłoża pod rekonstruowane płytki.
13. Rekonstrukcja i osadzenie brakujących płytek – zgodnie z zachowanymi na obiekcie.

H. KONSERWACJA CEGŁY

14. Oczyszczenie powierzchni murów ceglanych metodą dostosowaną do stanu zachowania wątku:. Strumieniowanie dobranym ścierniwem (elektrokorund) urządzeniem typu Rotec. (CePe) pod ciśnieniem nie przekraczającym 3 MPA. Jako alternatywę dopuszcza się odczyszczanie powierzchni cegły metodą chemiczną oraz metodą hydrotermiczną – para wodna.
15. Usunięcie wszystkich wadliwych elementów niepiwowotnych: łat, kitów cementowych, zamurowań i przemurowań, cerowań cegłą nie pasującą do otoczenia.
16. Dezynfekcja fragmentów wątków narażonych na występowanie glonów, alg i porostów oraz zaatakowanych partii murów.
17. Impregnacja strukturalna osłabionych cegieł preparatem hydrofilnym opartym na estrach kwasu krzemowego (wytrącanie żelu dwutlenku krzemu 10-30% w zależności od stopnia degradacji materiału)
18. Ewentualne odsolenie partii zasolonych metodą swobodnej migracji soli do

rozszerzonego środowiska (zabieg skuteczny tylko po wykonaniu izolacji murów).

19. Wymiana pojedynczych, najbardziej skorodowanych cegieł z zachowaniem oryginalnego układu wążku; użyta zostanie cegła oryginalna - rozbiórkowa. Cegły osadzone będą na zaprawie wapienno-cementowej (cement portlandzki biały).
20. Przemurowanie lub podklejenie odspojonych fragmentów cegieł licowych, rekonstrukcje cegłą rozbiórkową (oczyszczoną i odsoloną) lub nową o tym samym wymiarze i parametrach. Ewentualne uzupełnienia drobnych ubytków cegieł zaprawą renowacyjną.
21. Uzupełnienie ubytków spoinowania zaprawą elastyczną. Ewentualne scalenie kolorystyczne kitów na bazie żel-krzemianowego laserunku oraz spoin w miejscach gdzie spoina była pierwotnie malowana farbami.
22. Impregnacja hydrofobizująca - preparat silanowy

I. SZKŁO

1. Oczyszczenie powierzchni mechaniczne zluźnych zabrudzeń
2. Oczyszczenie chemiczno- mechaniczne
3. Kontrola osadzenia i stabilności elementów szklanych
4. Demontaż uszkodzonych elementów
5. Naprawa oczyszczenie miejsc do ponownego montażu
6. Klejenie pękniętych fragmentów – żywica chemoutwardzalna do szkła
7. Rekonstrukcja brakujących elementów w/g zachowanych wzorów
8. Montaż w pierwotne umiejscowienie – metody klasyczne/ kit szklarski , taśma ołowiana/

PIWNICE

PIWNICE POM 21 – SCHODY DO ŁAŻNI RZYMSKICH

Spis elementów zabytkowych:

A.3 – A.5 Tynk

B.3 - E.2 Boazeria wraz z dwoma pochwytyami

B.3 – B.2 – E.1- E.2 Stolarka drzwiowa, drewniana wraz z kompletem okuć oraz szyldem- 2 szt.

B.6 Posadzka

D. Elementy bakelitowe instalacji elektrycznej

Spis elementów zabytkowych do rekonstrukcji:

Żyrandole, kinkiety

Kratka wentylacyjna

Ceramiczna posadzka- Warstwy wykończeniowe posadzki

PIWNICE POM 033 - WINDA GOSPODARCZA

Spis elementów zabytkowych:

B.3 - E.2 Stolarka drzwiowa, drewniana sześciopłycinowa wraz z kompletem zawiasów;

E.2 Elementy udźwigu;

A.4 Tynki;

H. Wątki ceglane;

Spis elementów zabytkowych do rekonstrukcji:

Szyld

Elementy mechaniki udźwigu

Drewniane płyciny stolarki drzwiowej

PIWNICE POM 034-ŁAŹNIE RZYMSKIE

Spis elementów zabytkowych:

B.3 - E.2 Futryna i opaska drewniana wraz z dolnymi częściami zawiasów;

E.2 6 sztuk kinkietów metalowych;

E.2 Haki mocujące boazerię;

A.3 - A.5 Tynki;

H . Wątki ceglane;

G. Płytki ceramiczne ścian;

G. Płytki ceramiczne - mozaika na posadzce;

G. - E.2 Umywalka ceramiczna wraz z instalacją;

G. Posadzka ceramiczna w szachownicę;

Spis elementów zabytkowych do rekonstrukcji:

Stolarka drzwiowa z szyldem i z górną częścią zawiasów

Szklane klosze do kinkietów – 6 szt.

Boazeria

Toaleta

Armatura do umywalki

PIWNICE POM 035-ŁAŹNIE RZYMSKIE

Spis elementów zabytkowych:

E.2 Kratka wentylacyjna;

A.3 - A.5 Tynki;

H. Wątki ceglane;

Spis elementów zabytkowych do rekonstrukcji:

Drewniana podłoga - Warstwy wykończeniowe posadzki

Boazeria

Meble na zakończeniu ściany wschodniej – wystrój meblowy baru wg zdjęć archiwalnych

Lampa

PIWNICE POM 036-ŁAŹNIE RZYMSKIE

Spis elementów zabytkowych:

E.1 - E.2 Elementy metalowe instalacji z okresu Łaźni Rzymskich;

A.3 - A.5 Tynki;

H. Wątki ceglane;

Spis elementów zabytkowych do rekonstrukcji:

Drewniana podłoga - Warstwy wykończeniowe posadzki

Boazeria

Portale drewniane- ściana północna, południowa, i zachodnia

Lampy, kinkiety

PIWNICE POM 037-ŁAŹNIE RZYMSKIE

Spis elementów zabytkowych:

E.1- E.2 Elementy metalowe instalacji z okresu Łaźni Rzymskich;

A.3 - A.5 Tynki;

H. Wątki ceglane;

D. Gniazdka bakelitowe;

Spis elementów zabytkowych do rekonstrukcji:

Drewniana podłoga - Warstwy wykończeniowe posadzki

Boazeria z lustrem

Portale ściana północna i wschodnia

Lampy, kinkiety

PIWNICE POM 038-ŁAŹNIE RZYMSKIE

Spis elementów zabytkowych:

E.1 - E.2 Elementy metalowe instalacji z okresu Łaźni Rzymskich;

G . Płytki ceramiczne;

B.2a – E.2 Stolarka drzwiowa drewniana wraz z okuciami;

E.1 - E.2 - I. Stolarka drzwiowa metalowa wraz z okuciami i szyldami- 2 sztuki drzwi

G.- E.1 - E.2 Wanna wraz z armaturą;

G.- E.1 - E.2 Fotel kąpielowy wraz z armaturą;

E.1 - E.2 Kadzielnice – 2 sztuki;

E.2 Haki po grzejnikach – 6 sztuk;

E.1 Kratki wentylacyjne – 2 sztuki;

E.1 Karnisz;

F.1 - E.1 Kamienna półka wraz z relingiem;

E.1 - E.2 - G. Kinkiet okrągły – 2 szt. – częściowa rekonstrukcja;

E.1 - E.2 - G. Kinkiet płaski – 1 szt.;

Spis elementów zabytkowych do rekonstrukcji:

Część warstwy wykończeniowej posadzki-miejsca po nowych instalacjach

Część płytek na ścianach i sklepieniu-miejsca po nowych instalacjach

Fragmenty armatury

Lampy, kinkiety

Grzejniki – 2 sztuki

Klamki i szyldy 1 kpl

Zasłona

PIWNICE POM 039-ŁAŹNIE RZYMSKIE

Spis elementów zabytkowych:

E.1 - E.2 Elementy metalowe instalacji z okresu Łaźni Rzymskich;

G. Płytki ceramiczne;

E.1 - E.2 - I. Stolarka drzwiowa metalowa wraz z okuciami i szyldami;

E.1 Kratki wentylacyjne – 2 sztuki;

E.1 - E.2 – G Kinkiet

Spis elementów zabytkowych do rekonstrukcji:

Część płytek na ścianach, posadzce i sklepieniu-miejsca po nowych instalacjach

Fragmenty armatury

Lampy, kinkiety

PIWNICE POM 040-ŁAŹNIE RZYMSKIE

Spis elementów zabytkowych:

E.1- E.2 Elementy metalowe instalacji z okresu Łaźni Rzymskich;

G. Płytki ceramiczne;

E.1 - E.2 - I. Stolarka drzwiowa metalowa wraz z okuciami i szyldami;

E.1 Kratki wentylacyjne – 2 sztuki;

E.1 - E.2 - G. Kinkiet;

G. Ławki z okładziną z płytek ceramicznych;

E.1 Kratka odpływu

E.1 Metalowe haczyki przy suficie;

Spis elementów zabytkowych do rekonstrukcji:

Fragmenty armatury przy ścianie południowej i zachodniej

Lampy, kinkiety

BIBLIOGRAFIA

PUBLIKACJE KSIĄŻKOWE

1. Piotrowski Józef, *Zamek w Łańcucie. Zwięzły opis dziejów i zbiorów*, Lwów 1933.
2. Kossakowska-Szanajca Zofia, Majewska-Maszkowska Bożenna, *Zamek w Łańcucie*, Warszawa 1964.
3. Kotzowa Jadwiga, *Zamek łańcucki i jego właściciele w okresie międzywojennym*, Łańcut 1964.
4. Majewska-Maszkowska Bożenna, *Mecenat artystyczny Izabelli z Czartoryskich Lubomirskiej /1736-1816/*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1976.
5. Bogdanowski Janusz, *Fortyfikacje łańcuckie na tle małopolskiej sztuki obronnej*, Łańcut 1976.

6. Adam Miłobędzki, *Architektura polska XVII wieku*, Warszawa 1980.
7. Maria Nitkiewicz, *Zabytkowe piece łańcuckiego zamku*, Muzeum – Zamek w Łańcucie, Łańcut 1983.
8. Wojtowicz Wit Karol, *Zamek w Łańcucie*, Łańcut 1992.
9. *Łańcut i okolice*, [w:] *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, pod red. M. Omilanowskiej i J. Sity, t. III, z. 5, Warszawa 1994.
10. Jankowiak Krzysztof, *Archiwalia łańcuckie poza krajem*, [w:] *Miscellanea Historico – Archivistica*, t.8, Warszawa 1997, s. 43-63.
11. Bujak Adam, *Łańcut. Zamek, Powozownia, Park*, Olszanica 1998.
12. Trojnar Barbara, *Rzeźba w Muzeum-Zamku w Łańcucie. Dzieje kolekcji, ekspozycja, katalog*, Łańcut 2006.

ARTYKUŁY W CZASOPISMACH

1. Dunin-Fischingerowa Barbara, *Dekoracja malarska drzwi w Łańcucie. Przyczynek do działalności Franciszka Smuglewicza*, „Biuletyn Historii Sztuki”, R. XIX, nr 4, 1957.
2. Kieszkowska-Kotzowa Jadwiga, *Prace remontowo-konserwatorskie w Zamku w Łańcucie*, „Ochrona zabytków”, nr 1(44), Warszawa 1959.
3. Paternak Marta, *Łaźnie i elektroterapia w Zamku w Łańcucie*, „Biuletyn Głównej Biblioteki Lekarskiej”, nr 349, 1994.
4. Brzozowska-Drozdowicz Urszula, *Muzeum-Zamek w Łańcucie. Przegląd ważniejszych prac konserwatorskich*, „Ochrona Zabytków”, nr 3, 2005.

DOKUMENTY ARCHIWALNE

Archiwum Muzeum-Zamku w Łańcucie

1. Potocka Elżbieta, *Łańcut – wspomnienia od roku 1885 do roku 1915*, Łańcut 1915 (maszynopis).
2. Rzuty piwnic, parteru, I i II piętra Zamku, Lwów 1927.
3. *Zamek w Łańcucie 1629-1641. Zbiór i opis fotografii*, zebrał i opisał dr Józef Piotrowski, Lwów 1929.
4. *Ruchomości Pałacu Zamkowego Ordynackiego w Łańcucie*, Rzeszów 1932.
5. *Projekt rekonstrukcji światła elektrycznego w zamku w Łańcucie*, Łańcut 1949.
6. *Inwentaryzacja budynku Muzeum w Łańcucie*, oprac. M. Szajnar, M. Kawa, Rzeszów 1955.
7. *Inwentaryzacja zamku*, Łańcut 1957.
8. *Projekt instalacji przeciwpożarowej dla kompleksu budynków w Muzeum w Łańcucie*, 1957 r.
9. *Album fotogramów prac remontowych. Dokumentacja prac konserwatorskich prowadzonych na terenie Zamku Łańcuckiego w latach 1954-1958*, wykonane przez Spółdzielnię Fotografów w Rzeszowie ul. Jagiellońska 12, inż. Trenę Elgas-Markiewicz w Krakowie ul. Straszewskiego 1, Jadwigę Kotzową – pracownika Muzeum w Łańcucie.
10. *Inwentaryzacja instalacji elektrycznych Muzeum w Łańcucie „Zamek”*, projekt. mgr inż. W. Stronczok, Wojewódzkie Biuro Projektów w Rzeszowie, 1956-59.
11. *Ekspertyza stanu instalacji elektrycznych w Muzeum Zamku w Łańcucie*, oprac. W. Stronczok, Krosno 1959.
12. Jadwiga Kieszowska-Kotzowa, *Prace remontowo-konserwatorskie w zamku łańcuckim*, 1963 (maszynopis).
13. *Studium projektowe instalacji elektroenergetycznych osiedla zewnętrznego parku i zamku*, 1968.
14. *Inwentaryzacja pieców i kominków*, oprac. J. Stamirski, M. Schwarz, Pracownia Projektowa w Rzeszowie, Łańcut 1984.
15. *Protokół pomiarów stanu izolacji elektrycznej i odgromowej*, 1987.
16. *Inwentaryzacja kabla nn*, Łańcut 1988.
17. *Badanie i orzeczenie dotyczące stanu technicznego instalacji elektrycznych wewnętrznych i zewnętrznych w obiektach muzeum*, 1991.
18. *Inwentaryzacja rozmieszczenia odbiornika energii elektrycznej*, oprac. Janusz Bator, Przemyśl 1996.
19. *Ocena stanu technicznego i wartości użytkowej obiektu*, oprac. Ryszard Hulek, Rzeszów 1998.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

1. Lata 1890-99 – *Instalacja wodociągowa firmy Gramlick*, AGAD APŁ 816.
2. *Papiery do pretensji Wgo Henzla z czasów jego marszałkostwa 1844-1871*, AGAD APŁ 783.
3. *Inwentarz Zamku Łańcuckiego miesiąca września 1802 spisany*, AGAD APŁ 784/1.

4. *Inwentarz Zamku Łańcuckiego spisany Die 1 7bris 1805 Anno*, AGAD APŁ 784/2, (sygnowany przez Izabellę Lubomirską z Czartoryskich).
5. *Inwentarz Zamku Łańcuckiego w r. 1854 i 1855 spisywany*, AGAD APŁ 785
6. *Inwentarz zamku Łańcuckiego*, Aleksander Tarłowski, Łańcut 30 czerwca 1862, AGAD APŁ 786.

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków delegatura w Rzeszowie

1. *Ekspertyza stanu instalacji elektrycznych w Muzeum w Łańcucie*, Łańcut 1959.
2. *Projekt adaptacji Zamku w Łańcucie na pensjonat turystyczny*, Rzeszów 1961.
3. mgr Albina Czajkowska-Ważny, *Zebranie oraz opracowanie materiałów ilustracyjnych i historycznych do prac malarskich Sali Balowej Zamku w Łańcucie*, PP Pracownia Konserwacji Zabytków Oddział w Rzeszowie, Rzeszów 1978.
4. Kazimiera Olbrychowa, Edward Pelc, *Architekci zamkowi i budowniczowie Łańcuccy do drugiej wojny światowej* (rękopis niepublikowany).
5. *Sprawozdanie techniczne z wykonanych obserwacji metodą radarową*, J. Ginter, Kraków 1992.
6. *Modernizacja istniejącej kotłowni węglowej*, oprac. M. Inglot, Pracownia Projektów i Analiz Energetyki Ciepłej w Rzeszowie, Rzeszów 1993.
7. *Opinia o stanie elewacji, sposób renowacji tynków*, oprac. G. Słapiński, Rzeszów 1996.
8. Karta ewidencyjna obiektu WUOZ Delegatura w Rzeszowie, *Zamek w Łańcucie*, oprac. Katarzyna Pieniążek, Bartosz Podubny, Rzeszów 2007-2008.

ŹRÓDŁA FOTOGRAFII ARCHIWALNYCH

1. Narodowe Archiwum Cyfrowe
2. Archiwum Muzeum-Zamku w Łańcucie
3. Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie